

**Kjell Lars Berge, Kjersti Rongen Breivega,
Thore Roksvold og Johan L. Tønnesson**

Fire blikk på sakprosaen

© Forfatterne 2001

Trykk: Falch AS
Omslagsdesign: Aud Gloppen

ISSN 1502-6000
ISBN 82-90954-13-1

Utgitt av Norsk sakprosa i samarbeid med
Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFF)
Utgivelsen er finansiert av NFF

Norsk Sakprosa
INL
Postboks 1013 Blindern
0315 Oslo

Tlf: (+47) 22 85 67 11
Faks: (+47) 22 85 71 00
E-post: Norsk-sakprosa@inl.uio.no
Internett: www.hf.uio.no/inl/sakprosa

Forord

Det du leser i nå, er første nummer i skriftserien *Sakprosa*. Skriftserien *Sakprosa* vil være en av flere måter *Prosjektmiljøet norsk sakprosa* vil være synlig på i de neste åra. I tillegg vil prosjektmiljøet være synlige på internettet (på adressen www.hf.uio.no/inl/sakprosa) og på forskjellige seminarer, konferanser og møter. Alle som er interessert i å delta i prosjektmiljøet, får informasjon om disse arrangementene.

Artiklene som er trykt i dette første nummeret av serien, er mer eller mindre modifiserte versjoner av innlegg som ble holdt på det første faglige møtet i prosjektmiljøet, våren 2000. I del II inneholder det en stor oversiktsartikkel av undertegnede over sakprosa-forskningen og dens utfordringer, status, institusjonalisering, teori- og metodeforankring og erkjennelsesinteresser. I artikkelen gjennomgår og evaluerer jeg en del av de mest framstående trekk ved det avsluttende norske sakprosaprojektet (ledet av Trond Berg Eriksen og Egil Børre Johnsen), og tilsvarende egenskaper ved det fortsatt aktive svenske sakprosaprojektet (ledet av Jan Svensson, Olle Josephsson og Staffan Selander). I del II er det trykt tre artikler som analyserer fire forskjellige sakprosa-tekster. En av hensiktene med det første seminaret i sakprosaprojektets regi, var at vi skulle sammenlikne ulike teoretiske og metodiske analytiske tilnærminger til sakprosa-tekster. En av de største utfordringene for sakprosa-forskningen er nettopp å drøfte seg fram til hvilke analytiske tilnærminger til studiet av sakprosa-tekster som er hensiktsmessige. Prosjektmiljøet er utpreget tverrfaglig, og det er derfor meget interessant å få tak i hva som skiller de ulike faglige ståstedene fra hverandre når sakprosa-tekster skal analyseres. Som en vil se når en leser Breivegas, Roksvolds og Tønnessons bidrag, finnes det en felles kjerne i deres tilnærminger, men også store ulikheter mellom dem. Vi i prosjektmiljøet tror denne variasjonsbredden er sunn og stimulerende, og håper det vil komme flere eksempler på slike sammenliknbare studier etter hvert.

Skriftserien *Sakprosa* vil være åpen for alle som måtte være interessert i å publisere artikler, monografier og avhandlinger om

sakprosaen og dens tekster, men som av ulike grunner har vanskeligheter med å få sin tekst publisert andre steder. Vi stiller selvsagt vanlige vitenskapelige krav til hva som vil bli trykt, men det er meningen av skriftserien skal fylle et slags tomrom mellom de tradisjonelle norske publiseringskanalene for studiet av skjønnlitteratur og medietekster på den ene sida og de språkvitenskapelige publiseringskanalene på den andre. I motsetning til de fleste andre vestlige kulturnasjoner – det er jo som regel dem vi gjerne vil sammenlikne oss med – savner norske tekst- og retorikkforskere – dvs. sakprosaforskere - en egen norsk publiseringskanal. Dersom denne skriftserien viser seg å være liv laga – dvs. at dere der ute er interessert i å bruke serien – tenker vi oss at serien på lenger sikt kan danne grunnlaget for et eget norsk tidsskrift for sakprosaforskning. Derfor har vi lagt en del vekt på design og visuell utforming av serien.

Det er grunn til å understreke at serien er del av et vitenskapelig institusjonaliseringsarbeid. Således er ikke serien ment å være rettet mot et bredt og allment publikum. I prosjektmiljøet er det aksept for synspunktene at det er viktig, ønskelig og mulig å utvikle en generell tekstvitenskap, og at sakprosaforskningen må forholde seg til en slik tekstvitenskap dersom den skal tas seriøst.

Det har vært ganske krevende å utvikle denne serien. Jeg vil benytte anledningen til å takke Aud Gloppen for at hun vil var villig til å designe serien og gi den en profesjonelt utseende for en meget billig penge. Takkes skal også prosjektets sekretær Hege Langballe Andersen som har jobbet mye for å få dette til. Mye hjelp har vi også fått fra Johan Tønnesson. Og sist men ikke minst skal *Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening* (NFF) takkes. Uten NFFs rundhåndede støtte ville dette prosjektmiljøet ikke være mulig, og dermed heller ikke skriftserien *Sakprosa*.

Kjell Lars Berge,
leder for Prosjektmiljøet norsk sakprosa,
Blindern, 9. mars 2001.

Innhold

Forord	3
Del I Det vitenskapelige studiet av sakprosa	
Kjell Lars Berge <i>Det vitenskapelige studiet av sakprosa</i> <i>Om tekstvitenskapelige utfordringer og løsninger i</i> <i>norsk og svensk sakprosaforskning</i>	9
Del II Fire sakprosaetekster og tre tekstanalyser	
Fire sakprosaetekster	75
Kjersti Rongen Breivega <i>”Ny forskning tyder på at bakterier fører til hjerteinfarkt”</i> <i>Enonsiativ forankring av argumentative tekststrukturar</i>	83
Thore Roksvold <i>Fire artikler</i>	117
Johan L. Tønnesson På leting etter sakprosaens skjulte partitur - lesninger av fire sakprosaartikler med vekt på stemmemangfold	137

Del I

Det vitenskapelige studiet av sakprosa

Det vitenskapelige studiet av sakprosa

Om tekstvitenskapelige utfordringer og løsninger i norsk og svensk sakprosaforskning

av Kjell Lars Berge

Opptakt

1. januar i 2000 ble et nytt norsk sakprosaprojekt satt i gang: *Prosjektmiljøet Norsk sakprosa 2000-2003*. Prosjektet er finansiert av Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening med 1,2 millioner norske kroner fordelt på tre år (jf. prosjektbeskrivelsen som ligger på sakprosaprojektets nettside www.hf.uio.no/inl/sakprosa).

For ikke så lenge siden (1994-1998) ble det gjennomført et tilsvarende – men mer omfattende og bedre finansiert - forskningsprosjekt under navnet *Norsk sakprosa* ledet av professor i idéhistorie ved Universitetet i Oslo, Trond Berg Eriksen, og dr. philos. Egil Børre Johnsen. Litt inspirert av det norske prosjektet tok et prosjekt med tittelen *Svensk sakprosa* til i 1996, ledet av professor Jan Svensson, Lunds universitet, professor Staffan Selander, Lärarhögskolan i Stockholm og docent Olle Josephson, Stockholms universitet. Prosjektet avsluttes i 2000.

Fra begge disse prosjektene har det kommet ut eller vil det komme ut store verk som oppsummerer erfaringene. Prosjektet *Norsk sakprosa* ble i 1998 dokumentert i to omfattende bind med tittelen *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995* redigert av Johnsen og Berg Eriksen. Nevnes skal også Ottar Grepstads omfattende genrehistoriske verk *Det litterære skattkammer. Sakprosaens teori og retorikk* som kom ut i 1997. Disse tre bøkene, to skrifter skrevet av henholdsvis Egil Børre Johnsen (*Den andre litteraturen. Hva sakprosa er* 1995) og Trond Berg Eriksen (*Nordmenns nistepakke. En kritikk av den*

norske kanon 1995) og tre årbøker redigert av den samme Johnsen (*Virkelighetens forvaltere* 1995, *Forbildets forbilder* 1996, *Tekstens mellommenn* 1997) finnes nå som pekere til en mulig sakprosaforskning eller et mulig sakprosafelt her i Norge. Fra det svenske sakprosaprojektet er et omfattende tre-bindsværk planlagt. Første bind kommer til å være en antologi med delstudier av forskjellige sakprosa-genrer i ulike brukssituasjoner, med underavdelinger som "Skola och utbildning", "Folkbildning", "Hemmet och kroppen", "Offentligheten" og "Gud och fosterlandet", et sakprosa-historisk verk med arbeidstittelen *Sakprosa i Sverige 1750-2000* og et teoriverk med arbeidstittelen *Teoretiska perspektiv på sakprosa*. I tillegg har det til og med desember 2000 kommet 31 rapporter i serien *Svensk sakprosa*.

Gitt all denne aktiviteten og alle disse publikasjonene. Hva er vitsen med å sette i gang et nytt norsk sakprosaprojekt?

De norske skriftene som er nevnt, bør neppe betraktes som skjellsettende og aksepterte beskrivelser av den norske sakprosaen i alle sine genrer og kontekster i fortid og nåtid. De bør først og fremst forstås som forsøk på å finne ut hva som var gjort av sakprosastudier i Norge. Dessuten var hensikten å skape enkelte praktiske og ideologiske forutsetninger for at noe skulle kunne gjøres med dette feltet. Man ville altså ikke lukke feltet, og gi det et sluttet beskrivelse, men åpne det, vise det fram og si "sett i gang" til alle andre. Det samme kan nok sies om det svenske prosjektet, selv om man i Sverige på grunn av en betydelig rikere forskningstradisjon på området, i større grad har kunnet basere seg på mer etablert kunnskap. Det svenske prosjektet bærer som vi skal se, preg av grunnforskning, noe det avsluttede norske ikke gjør.

I denne artikkelen skal vi blant annet se på noen av de teoretiske, metodiske og empiriske utfordringene de norske og svenske sakprosaprojektene stod og står overfor. Utgangspunktet for min redegjørelse kommer til å være et perspektiv jeg allerede har antydnet: sakprosaforskning er ikke noe etablert forskningsområde. Som sådan er det under oppbygging og utvikling. Et forskningsområde som er under utvikling og oppbygging er selvsagt et felt som tillater diskusjoner og forhandlinger om det

meste, for eksempel hvilken mening vi tilfører uttrykket “sakprosa”. Sammenlikner vi de to nordiske prosjektene, får vi et klart inntrykk av hvor forskjellig mening man kan gi ordet “sakprosa”. Mens det norske prosjektet for en stor del dreide seg ”høye” genrer som essays o.l., studerer svenskene ”det mycket lästa” – slik som soldathåndbøker. Dermed får vi også et inntrykk av hvor forskjellig det kan forskes på sakprosaen. Til slutt i artikkelen presenterer jeg noen ideer til hvordan sakprosaforskningen i *Prosjektmiljøet Norsk sakprosa 2000-2003* kan gis et teoretisk rammeverk.

Noen mulige utfordringer for sakprosaforskningen

Sakprosaforskning er altså et åpent forskningsfelt. Det er ikke utviklet noen etablert og akseptert fagkunnskap, eller en mer eller mindre innforstått kunnskapsteori (epistemologi) som gir forskeren som studerer tekstlige fenomener vi viser til med uttrykket ”sakprosa”, svar på helt grunnleggende spørsmål i det vitenskapelige forskningsarbeidet. Noen grunnleggende slike problemstillinger kan være:

- Hva studerer man egentlig når man studerer “sakprosa”? Hva slags gjenstander eller fenomener er sakprosa? Hva slags form for tekstskaping kan sakprosaetekster sies å være?
- Hvem/hvilke vitenskapelige miljøer har studert/studerer/vil studere sakprosa? Hvilke institusjonelle og faglige forankringer har sakprosaforskningen? Hvordan skal forskningen på de tekstene vi forstår som sakprosa, forstås vitenskapssosiologisk?
- Hva slags tekstvitenskapelige utgangspunkt og tekstvitenskapelige forutsetninger bør man ha for å studere sakprosaen? Hvilke tekstteoretiske tilnærminger har blitt brukt/brukes i studier av de tekstene vi forstår som sakprosaetekster?
- Hvilke metodiske tilnærminger fordrer studiet av sakprosa? Og hvilke metodiske grep har vært brukt/brukes i sakprosaforskningen?

- Hvorfor vil man studere “sakprosa”? Hvilke erkjennelses-interesser domineres sakprosaforskning av?

I presentasjonene av det norske og det svenske sakprosaprojektet lenger framme skal jeg komme inn på hvordan de ulike prosjektene har svart på disse og liknende spørsmål. Jeg skal også komme inn på hvordan vi i det nye norske sakprosaprojektet kan gi svar på dem. Før vi ser på de ulike prosjektene, skal jeg utdype noen av det mer sentrale og utfordrende problemstillingene som er skissert i lista over.

Om sakprosa som fenomen: Hva studerer man når man studerer ”sakprosa”?

Spørsmålet kan selvsagt omformuleres til et slags tekstfilosofisk problem om hva sakprosa “egentlig er”. Å omformulere spørsmålet har en essensialistisk forutsetning: At det finnes tekster med egenartede “sakprosatrekk”. Det igjen tvinger fram antakelser om universelle, kulturelt uavhengige sakprosaegenskaper¹. En slik essensialistisk tilnærming er problematisk av mange grunner. Først og fremst fordi den innebærer at en særskilt kulturs måter å gi mening til og klassifisere tekster i samfunnet på, brukes for å gi mening til og klassifisere tekster i kulturer som selv ikke bruker slike distinksjoner. For ordet ”sakprosa” kan i vår spesielle tekstkultur ikke gis mening uten at man kjenner til begrepet ”skjønnlitteratur”. Og begge disse betegnelsene er kun kjent fra etterromantisk tid i europeisk kulturhistorie. En diskusjon om hvorvidt visse tekster har iboende sakprosaegenskaper som eksisterer uavhengig av den kulturelle sammenhengen disse tekstene inngår i, og som tvinger – så å si – visse lese måter av en hvilken som helst leser i hvilken som helst sammenheng, vil havne i samme utføre som diskusjoner om det finnes noe spesifikt

¹ Som vi skal se lenger framme, var det norske sakprosaprojektet preget av slike tenkemåter, sannsynligvis fordi man i prosjektet var meget opptatt av å posisjonere sakprosaen som like verdifull som skjønnlitteraturen. På den måten forsterket man et skille mellom to typer litteratur – et skille som det ble tatt for gitt har vært der gjennom hele menneskets teksthistorie.

dikterisk eller poetisk språk som skiller det og tekstene der dette språket brukes, fra hverdagsspråket og hverdagsspråklige tekster. Som flere har påpekt og ettertrykkelig påvist, er det ”litterære” i tekster eller i språk ikke egenskaper ved språket eller tekstene selv (se for eksempel Posner 1978 og Fossetøl 1983)².

”Sakprosa” er da også et forholdsvis nytt ord i norsk og andre nordiske språk. Det ble laget og brukt første gang av den finlandssvenske språkforskeren Rolf Pipping så seint som i 1938. I de fleste kulturspråk finnes ikke ordet i det hele tatt³. Det engelske ordet ”subject-oriented texts” måtte lages da nordisk sakprosaforskning skulle presenteres for et internasjonalt publikum på den internasjonale konferansen for anvendt språkvitenskap i Tokyo i 1999.

I Pippings kvalifisering av betydningen av ordet og i vår kulturs måte å gi det mening, ligger det noe mer enn bare en klassifikasjonsmodell for tekstene i tekstkulturene. Med ordet ”sakprosa” følger det også en slags normativ språkfilosofisk ideologi om hvordan tekster kan reindyrkes til visse oppgaver eller funksjoner. Sakprosaer er da tekster der en ”sak”, et ”emne” eller en ”gjenstand” så og si vises fram, mest hensiktsmessig på en måte som gjør at språket overses eller ikke insisterer på å bli lagt merke til. Et kvalitetsstempel på god sakprosa er derfor at den er ”klar” og ”nøytral”. I den populære bevissthet står ”formen” ikke i veien for det såkalte ”innholdet” i en sakprosaer⁴.

Den intellektuelle og idéhistoriske kulturkonteksten for Pippings leksikalske oppfinnelse bidrar til en forklaring på at ordet blir til og at det får det gjennomslaget som det har hatt i

² ”Litteraritet kan etter dette ikke være en egenskap ved selve teksten, men er en relasjon mellom leseren og tekstens historiske kontekst. ’Litterær tekst’ blir da et relativt begrep, som skifter med tid og sted og kultur, og det synes vanskelig å tale om litteraturens vesen som noe tidløst eller apriorisk.” (Fossetøl 1983: 99). Trass i disse innsigelsene og meget velfunderte synspunktene kan det hevdes reint essensialistiske forståelser av skjønnlitteratur, f.eks. Pettersson 1990.

³ Se Johnsen 1995a, og Englund & Svensson (under utgivelse) for en grundigere eksegese.

⁴ Se Berg Eriksen 1995b for et eksempel på en slik førstrukturalistisk forståelse av sakprosa.

hverdagsspråket i de nordiske landene. Pipping unnfanger ordet, det fødes, det sprer seg og blir allmennbegrep i en periode som preges av funksjonalistisk tenkning kombinert med en sterk positivisme i deler av språkvitenskapen, såvel som i vitenskapen i det hele tatt, og kulturlivet for øvrig. Forestillingen om at språket kan disiplineres slik at det viser fram det ikke-språklige – selv om det kan være språkskapt – på en mer objektiv og/eller objektiverende måte, ser ut til å være knyttet til etableringen av sakprosabegrepet. Innføringen og kvalifiseringen av sakprosabegrepet må da forstås som ledd i en språklig renselsesprosess, der språket skal avkles de egenskaper/trekk som gjør tekstene de medierer kan framstå som mer eller mindre utilgjengelige. Utilgjengelighet fordrer jo tolkning og eksegese, og innebærer dermed også en profesjonalisering av modell-leserne, enten de nå kalles ”prester”, ”jurister” eller ”litteraturforskere”. Ideologien knyttet til innføringen og spredningen av sakprosabegrepet framstår derfor som beslektet med innslag i den logiske positivismens språkdebatt, særlig innenfor naturvitenskapene, men også med de mange anti-retoriske bevegelsene som har oppstått fra antikken og fram til vår tid. Sakprosa blir en form for antiretorikk. Sakprosa er tekster der språket og det tekstlig medierte ikke står i veien for/er støy i formidlingen av det tekstlig løsrevne ”budskapet” så å si. Sakprosabegrepets innføring bærer med seg en relativt problematisk budskapsoverføringsmodell vi kjenner godt fra diverse kommunikasjonsteoretiske modeller⁵.

Den artikkelserien der Pipping introduserer sakprosabegrepet, er et forholdsvis famlende forsøk på å utvikle en slags funksjonell stilistikk (se for eksempel Nils-Erik Enkvists oversikt over slike tradisjoner i Enkvist 1973). Uten å referere til noen teorier eller forskere, bærer Pippings framstilling preg av strukturalismens språksyn og Karl Bühlers språkpsykologi (presentert i Bühler 1990). Som Pragerskolen gjorde det omtrent samtidig (Galan 1985), og som Roman Jakobson skulle gjøre berømt i sitt foredrag om forholdet mellom poesi og språk på den internasjonale lingvistikk-konferansen i 1960 (Jakobson 1978),

⁵ Se Berge 1997 for en presentasjon av ulike slike modeller.

knytter Pipping det kan kaller ulike "stilarter" til de ulike utenomspråklige talesituasjonsfaktorene "den talande (A), åhöraren (B), och den sak vartill yttrandet hänför sig; denna faktor skal vi kalla C. Den fjärde faktorn i talsituationen utgöres av språket självt, som vi kalla D" (Pipping 1938: 206). Sakprosaen er den "stilarten" der framvisningen av "saken" eller "faktor C" i kommunikasjonssituasjonen er den overordnede hensikten med forfatterens ("den talande"s) tekstskaping. Og rettetheten mot "saken" (en viss type intensjonalitet) er den hensikt som leseren ("åhöraren") må ta inn over seg dersom teksten skal kunne forstås på den relevante måten. For Pipping er framvisningen av saken i teksten gjennom språket, realisert av det han kaller et "intellektuelt utlösingsbehov" til forskjell fra et "viljebetonat utlösingsbehov" der hensikten er å "påverka åhöraren i någon bestemd riktning" (op.cit: 270). Forholdet mellom det "intellektuelle utlösingsbehovet" og "stilarten" kvalifiserer Pipping slik:

"Det intellektuella utlösingsbehovets stilart är den objektiva framställningstypen. Den betjänar sig naturligtvis av prosan. Mest renodlad möter den oss i den vetenskapliga behandlingen av et ämne. Här kommer allt an på sak. Känslosttryck äro principiellt uteslutna. De höra inte till ämnet, ty de representera ett förhållningssätt som avviker från den strävan till objektivitet varav forskningen bör präglas. Någoting motsvarande gäller de hänsyn författaren må taga till sin publik. Dessa hänsyn måste underordnas framställningens sakliga syfte.

Vi finna alltså, om vi fråga efter talfaktorernas roll i den objektiva framställningen, att det är A:s förhållande till C, til ämnet, som ger stilarten dess prägel; och detta förhållandet är – eller bör vara – renodlat sakligt. Men därav följer, om vi fråga efter talfaktorenas inbördes vikt, att ämnet är den viktigaste faktorn, ty strävandet til objektivitet, innebär ju ingenting annat än en strävan till sanning, d.ä. ett försök att komma till en uppfatning som stämmer med verkligheten. A ställer sig själv i underordnat förhållande till saken.

Den objektiva stilarten är i grunden en enda. Den innefattar varje framställning där en sak behandlas för sakens egen skull – från ett matematiskt bevis till en recept i en kokbok. Denna stilart företer naturligtvis växlingar, beroende på de högre eller lägre intellektuella krav som innehållet ställer på författaren, och även – något varom det inledningsvis var fråga – beroende på ämnets beskaffenhet, i det att varje ämne kräver ett speciellt teckensystem för den speciella delen av sitt innehåll, alltså sin särskilda terminologi: matematiken såväl som filologien, estetiken såväl som kokkonsten. Men skälet är alltid det samma: kravet på största möjliga precision och konsekvens i uttrycket. Dessa variationer inom den objektiva stilarten sakna därför principiellt intresse” (op.cit: 272).

Pippings kvalifisering av sakprosabegrepet inbærer dermed en generell teoretisk modell med normative innslag. Pipping klassifiserer universet av tekster som ulike representasjoner av forskjellige ”utlösingsbehov” som igjen er årsaken til ulike stilarter. Pippings forståelse av sakprosaen er derfor reint teoretisk. Empirisk blir konsekvensen en slags tekstkulturell idealisme. For Pipping finnes den idealtypiske sakprosaen i de vitenskapelige genrene. Derimot regnes genrer som brev, foredrag, prekener, lærebøker, valgtaler, politiske tekster og opplysningstekster generelt (følgelig ikke bare reklametekster) *ikke* som sakprosa. Av flere grunner er denne sakprosaforståelsen – som vi skal se – langt unna sakprosaforståelsen i både det svenske og norske prosjektet. Den er heller ikke i samsvar med det innholdet vi gir uttrykket /sakprosa/ i hverdagspråket i de nordiske landene i dag.

Trass i at Pippings sakprosaterm er unnfanget innenfor rammene av en slags normativ funksjonalistisk språkbruksteori, ble den raskt tatt inn i hverdagspråket. I første omgang skjedde det via skoleverket (jf. Englund & Svensson under utgivelse). Men innenfor rammene av skolens morsmålsundervisning får ”sakprosa” et annet innhold enn det Pipping kvalifiserte for det. Det blir et ord som viser til tekstene som faller utenfor det kano-

niserende skjønnlitterært pregede litteraturbegrepet. ”Sakprosa” får altså kun mening i forhold til en type litteratur det *ikke* er. Behovet for å konstruere et ord som “sakprosa” med den mening det har i vår kultur, må dermed ikke bare forstås som en konsekvens av den anti-retoriske positivismen, men også som en konsekvens av utviklingen av den idealistiske estetikken på slutten av 1700-tallet og begynnelsen av 1800-tallet - en estetikk som oftest assosieres med bevegelser som romantikk, modernisme og postmodernisme⁶. Innenfor en slik ideologi løftes visse tekster ut av hverdagstekstkulturen. De gis en fristilt status hvor de er interessante i kraft av sine indre egenskaper. Det skjer en objektivisering av det tekstlige. Det viktige med de skriftlige (og trykte) tekstene er ikke hva det skrives om, og hvor det skrives, men *hvordan* det skrives. Tekstene fratras sin praktiske verdi for leseren, ut over det å være gjenstand for beundring, kontemplasjon, indre dialog, identitetsarbeid mm. Dernest tillegges skaperne av disse tekstene en spesiell kulturell status. Forfatterne antas å være mer inspirerte og erkjennende enn det andre skribenter antas å være når de skriver.

I mange land koples denne idealistiske ideologien på 1800-tallet og langt inn på 1900-tallet med et politisk og pedagogisk tekstkulturelt program. Skjønnlitteraturforfatterne og deres tekstskapende virksomhet tilskrives nasjonsbyggende oppgaver. Poeten får status som nasjonens talerør. De skjønnlitterære tekstene er høydepunktene i den tekstkulturelle utviklingen. Det såkalte ”poetokratiet” er et resultat av denne ideologien. Følgelig er det kulturelt naturlig at det i skolens morsmålsfag særlig er skjønnlitterære tekster som barna forutsettes å lese. Det er jo disse tekstene som er kulturelt verdifulle. Framtidige morsmåls-lærere i de fleste vestlige land bruker da også store deler av sin

⁶ Den siste i hvert fall som institusjon, selv om den postmodernistiske retorikken insisterer på å bryte ned kategorielle skiller av typen ”sakprosa” og ”skjønnlitteratur”. Ser man på de institusjonelle rammene for postmodernistiske tekster er de meget tradisjonelle tekster av typen ”verk”.

utdanning til å lese og tolke tekster som kulturen forstår som skjønnlitterære⁷.

I Norge forsterkes dette ideologiske grunnlaget for skillet mellom skjønnlitteratur og sakprosa indirekte ved at de skjønnlitterære tekstene tilføres ekstra kulturell verdi gjennom den statlige *Innkjøpsordningen for ny norsk litteratur* (Andreasen 2000: 258 f). Den egentlige begrunnelsen for den særnorske statssubsidieringen av skjønnlitteraturen er at det er i denne typen tekster som nasjonens hukommelse befinner seg⁸. I norsk kulturpolitikk – og dermed også i de norske tekstkulturenes selvforståelse og i det norske hverdagsspråket – blir altså skillet mellom ”sakprosa” og ”skjønnlitteratur” gjort mer absolutt gjennom at termene har fått et slags juridisk-politisk-byråkratisk innhold i og med at de tekstene som vi i den norske kulturen forstår som ”skjønnlitteratur” er de tekstene – eller bøkene - som har muligheter til å bli støttet av statlige midler i forbindelse med innkjøpsordningen. Tekster som gis mening som sakprosa, tilkjennes ikke noen form for statssubsidiering.

Fortsetter vi på denne måten med graving i sakprosordets mulige betydninger, vil referansen (ekstensjonen) for sakprosabegrepet raskt bli meget oppfattende – sakprosa er alle de tekster som vi i vår kultur ikke regner som skjønnlitteratur, dvs. alt fra familien Hansens handlelister og mine e-brev til Montaignes essays og Einsteins vitenskapelige artikler. Også av denne grunnen kan begrepet ”sakprosa” ikke brukes som et vitenskapelig begrep. Det kan kun være en slags anviser som peker i retning av en tekstforskning der andre tekster studeres enn dem vi i vår tekstkultur for tida av ulike grunner forstår som skjønnlitte-

⁷ Et ekstremt eksempel på hvordan man fra offisielt hold tillegger disse skjønnlitterære tekstene kulturell verdi, er tidligere skolestatsråd Gudmund Hernes' instruks til læreplankomiteene i forbindelse med reform -94 (den vg skolen) og reform -97 (grunnskolen) om at en høyromantisk kulturell kanon skulle leses av alle norske elever. Saken var faktisk så viktig for den driftige statsråd at han personlig overvåket læreplankomiteenes arbeid på dette punktet.

⁸ Denne forfordelingen har nylig blitt vurdert i domstolene i forbindelse med en tvist om biblioteksvederlaget. I forliket fra saken vises det til at skjønnlitterære forfattere har dårligere levevilkår enn faglitterære, som i motsetning til skjønnlitterære forfattere gjerne har lønnet arbeid ved siden av skribentvirksomheten.

rære. En slik avslappet holdning til begrepet kan også brukes når vi studerer tekstkulturer i nåtid eller fortid der vår tekstkulturs skille mellom ”sakprosa” og ”skjønnlitteratur” ikke finnes. Vi kan som utgangspunkt for våre undersøkelser studere hva mennesker gjennom ulike tider og i forskjellige tekstkulturer forstår med det vi i dag med våre tekstkulturelle kategorier ville kalle sakprosatexter. På den måten tvinger vi ikke vår kulturs måter å skape forskjeller mellom tekster og tekstkulturer på, over på andre kulturers tilsvarende, men bruker vår kulturs klassifikasjonsmodell ene og alene som *et utgangspunkt* for studiet av tekster i andre kulturer.

Som alternativ til en essensialistisk preget forståelse av hva sakprosa er, ender vi derfor opp med en pragmatisk og pragmatistisk måte å drive tekstforskning på. En ikke-essensialistisk tilnærming vil det innebære at man i første omgang *ikke* studerer teksters strukturelle egenskaper for å finne ut hva slags tekst man har med å gjøre, men at man tar utgangspunkt i ulike kontekster for tekstskapning, dvs. i de ulike mer eller mindre utviklede *kulturkontekstene, institusjonene* eller *virksomhetene* som det skapes tekster av ulike slag i. I stedet for å finne ut hva det er som gjør at tekster har skjønnlitterære språklige eller tekstlige kvaliteter uavhengig av kontekst – og dermed hvilke tekster som ikke har det, og derfor må kalles ”sakprosa” – finner vi ut hvor - i hvilke virksomheter – de tekstene som *vi i vår kultur* kaller ”sakprosa”, blir til i, for eksempel i virksomheter som byråkratiet, politikken og den offentlige mening, det religiøse feltet, pressen mm. Med en slik tilnærming blir det vi i vår kultur kaller ”skjønnlitteratur”, en del av de tekstene som skapes i den skjønnlitterære institusjonen, dvs. de tekstene eller ”verkene” som utsettes for virksomheter, genrer og tekster som vi kaller ”litterær kritikk” eller ”litterær tolkning” og som tilbys som skjønnlitteratur på en tekstmarked. Hvilke slike markeder for tekstskapning som finnes i ulike kulturer og til ulike tider, og hvordan sammenhengene er mellom disse markedene, vil være forhold som studeres innenfor rammen av en tekstforskning som tar til med en virksomhetsanalyse. Først i andre omgang blir det

viktig å undersøke hvordan tekstene som skapes i disse feltene faktisk er ordnet, dvs. hvordan mening skapes i dem.

Om vitenskapssosiologien: Hvem/hvilke vitenskapelige miljøer har forsket, forsker, vil forske på sakprosa?

Den nødvendige konsekvensen av en slik forskningstilnærming til begrepet "sakprosa" blir at studiet av sakprosa innebærer en tekstforskning som ikke er preget av den litteraturteorien som er etablert med 1800-tallets idealistiske kunstestetikk som fundament. Det innebærer at konsekvensen må være en tekstforskning som har en annen begrunnelse enn den etablerte main-stream i den akademiske institusjon som kalles "litteraturvitenskap".

Er det så noen norske forskningsmiljøer som studerer sakprosaen på sine egne premisser, som tekster som skaper mening i spesifikke virksomheter? Det er en kjent sak at litteraturforskerne - enten de nå er tilsatt på morsmålsinstitutter, eller på rene litteraturvitenskapelige institutter - ikke har vært eller er synderlig interessert i sakprosaen. Til nå har det vært lite aktuelt å tenke seg at man kan bli professor i for eksempel norsk litteratur ved å skrive avhandlinger om tekstene i Stortingsforhandlinger, brosjyrer fra likestillingsombudet og kronikker i Dagbladet. Derimot kan en skjønnlitterær professor kanskje finne på å skrive om sakprosaforfatterskap dersom skribenten først og fremst har identitet som skjønnlitterær forfatter. Når en rekke av våre mer eller mindre etablerte litteraturforskere skrev om sakprosa i *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995* eller i årbøkene fra prosjektet (Johnsen 1995b, 1996, 1997), handlet artiklene stort sett om forfattere vi først og fremst kjenner som skjønnlitterære, slik som Camilla Collett (Jorunn Hareide), Bjørnstjerne Bjørnsson (Per Thomas Andersen), Knut Hamsun (Petter Aaslestad, Steinar Gimnes) triumviratet Sigurd Hoel - Helge Krog - Arnulf Øverland (Øystein Rotten). Noen unntak finnes, men ikke mange. Det er skribentens skjønnlitterære pres-

tasjoner som gjør ham eller henne interessant som sakprosaskribent, ikke det motsatte.

Og interessen er ofte knyttet til tekster som er skrevet innenfor genrer som skjønnlitteraturvitenskapsdoxaen kan tolerere som ”kunstprosa”, for eksempel essays. Som så ofte i den tradisjonelle skjønnlitteraturforskningen rettes interessen mot forfatterindividet. Resultatet blir ofte rene forfatterportrett.

Nå er det andre fagmiljøer og tekstorienterte forskere som i kraft av sin institusjonelle rolle er forpliktet til å skrive om tekster som vi i følge vårt hverdagslige klassifikasjonsskjema vil kunne kvalifisere som sakprosaetekster. Vi har fått en flora av medieinstitutter på våre universiter og høyskoler. At ingen av dem har samme institusjonsnavn, er vel betegnende for at disse miljøene ikke helt enige i hva de holder på med, splittet som de også er mellom det mange kaller en samfunnsvitenskapelig tilnærming på den ene sida og en humanistisk på den andre. Ofte har de ”humanistiske” medieforskerne en litteraturvitenskapelig bakgrunn. Det er vel kanskje derfor så mange av dem er opptatt av film (dvs. filmer som må forstås som den klassiske romanens arvtaker), og av at alle tekster – eller ”medietekster” som de av og til kalles - for en hver pris skal påtvinges det narratologiske kartet⁹. Narratologien som tekstvitenskap er som kjent unnfanget og utviklet først og fremst på skjønnlitterære tekster, gjerne skrevet av de internasjonale og nasjonale *big shots*, slik som Proust, Joyce osv. (se Bal 1997, Genette 1980, Chatman 1978, Aaslestad 1999).

Dessverre er og forblir det en kjensgjerning at det ikke har eksistert noen norske forskningsmiljøer som føler en spesiell forpliktelse til å studere sakprosaen i alle sine virksomheter og genrer - selv om det i dag er mange tilløp til miljøer som studerer tekstkulturene og tekstskapingen i særskilte institusjoner. Som

⁹ Innføringsboka *Medier – tekstteori og tekstanalyse* i verket *Medievitenskap* redigert av medieviterne Peter Larsen og Liv Hausken viser forfatterne eksplisitt til den litteraturvitenskapelige arven (op.cit.: 69 f), men gjør oppmerksom på det problematiske i å bruke narratologiske modeller utviklet for analyse av komplekse romaner på genrer som nyheter, men uten at forfatterne dermed presenterer eller sogar nevner noen av de alternativer som finnes.

eksempler kan nevnes Høgskolen i Vestfold som i de neste åra skal utvikle et forskningsmiljø med spesielt ansvar for lærebøkene, Ivar Aasen-instituttet ved Høgskolen i Volda som er i ferd med å utvikle et forskningsmiljø med ansvar for den nynorske skriftkulturen (skriftkultur forstått som noe mer enn skjønnlitteratur) eller Høgskolen i Bø som har på trappene et hovedfag i tekstvitenskap. Det er da også derfor *Prosjektmiljøet Norsk sakprosa 2000-2003* er satt i gang, som et forsøk på å etablere en egen norsk sakprosaforskning utenfor mediaforskeres og litteraturviteres revirer, og dermed fristilt deres idiosynkrasier og ideologiske hang ups.

Situasjonen internasjonalt er selvsagt en ganske annen enn den vil være i et lite land som Norge. Heller ikke i de fleste andre nasjoner med en sterk humanvitenskapelig forskningstradisjon er det de litteraturvitenskapelige eller medievitenskapelige miljøene som åpner opp for et tekstvitenskapelig studium av de tekstene vi i Norden gir mening til som sakprosaetekster. Vitenskapssosiologisk betraktet er arbeidet med å utvikle teoretiske og metodiske redskaper for studiet av tekster generelt et forløpende kulturarbeide av utpreget tverrvitenskapelig karakter. Det er et felt der lingvister, sosiologer, pedagoger, medieforsker, litteraturvitere med flere kan møtes i en felles interesse for samfunnets hverdagstekster. Som vi skal se, kjennetegnes prosjektmiljøet *Svensk sakprosa* av et slikt tverrfaglig samarbeid. Det er nettopp denne åpenheten, usikkerheten, det mulighetspregede og det tverrvitenskapelige som gjør det nødvendig med en viss innsikt i vitenskapssosiologien. Den forklarer ofte bedre enn andre tilnærminger de utfordringer og problemer en sakprosaforskning har stått, står og vil stå overfor.

Om teorier: Hva slags tekstvitenskapelige utgangspunkt og tekstvitenskapelige forutsetninger bør man ha for å studere sakprosaen?

Tatt i betraktning denne situasjonen er det ikke overraskende at det ikke har utviklet seg noen etablerte tekstvitenskapelige normer for hvordan nettopp sakprosa skal studeres.

En generell tekstvitenskap skal og kan selvsagt ikke kalles over spesielle tekstgjensander, for eksempel en utgave av Dagbladet eller Holbergs komedie ”Jeppe paa Bjerget”, eller særskilte genrer, for eksempel lederartikler, essays eller privatbrev. Det finnes jo ikke en egen vitenskap om for eksempel kjøleskap. En allmenn tekstvitenskap må derfor kunne forstå egenkapene til tekster i alle virksomheter, i alle genrer, og med de forskjelligste hensikter. Denne tekstvitenskapen må kunne beskrive og forklare alle typer tekster. På dette generelle nivået kan det dermed ikke skapes noe prinsipielt skille i tekstvitenskapen mellom studiet av tekster som i vår kultur av en eller annen grunn kvalifiseres som skjønnlitterære, og tekster som ikke gjør det, dvs. sakprosa.

Som Ottar Grepstad understreker i *Det litterære skattkammer*, er det antikkens retorikk og den europeiske kulturens skoleretorikk som er den tekstvitenskapelige erfaring og praksis som en moderne sakprosaforskning må forholde seg til, dersom den vil nå lenger bak enn til 1800-tallets skjønnlitteraturideologi. Derimot er det ikke riktig å hevde at det er innenfor de miljøene som av en eller grunn har maktet å forvalte den retoriske kulturtradisjonen at den mest spenstige tekstvitenskapelige utviklingen finner sted¹⁰. Retorikkens eventuelle tekstvitenskapelige posisjon er uklar og følgelig uavklart.

¹⁰ Innenfor rammene av en nordisk kontekst må Jørgen Fafners innsats for å revitalisere og modernisere retorikken som allmenn tekstvitenskap nevnes. Hans bok *Retorikk: klassisk og moderne* fra 1977 inviterer til en dialog mellom den skoleretoriske tradisjonen og den på den tida relevante strukturalistiske tekstvitenskapelige retninger. Nevnes må også tidsskriftet *Rhetorica Scandinavica* som bevisst har åpnet spaltene sine for artikler som ikke nødvendigvis er eksplisitt retoriske, men som er seg bevisst at forløperen for moderne tekst- og diskursvitenskap er retorikken og den skoleretoriske tradisjonen.

Det finnes mange interessante tilløp til slike allmenne tekstvitenskaper både i og utenfor litteraturvitenskapen. To eksempler på slike generelle tekstvitenskaper utviklet innenfor rammene av den institusjonaliserte litteraturvitenskapen, er Itamar Even-Zohars polysystemiske teori (se nettstedet <http://www.tau.ac.il/~itamarez/ps/polysystem.html>), en annen er Siegfried Schmidts empirisk orienterte tekstteori (Schmidt 1982).

Innenfor rammene av de språkvitenskapelige miljøene har den tekstlingvistikken som ble etablert på slutten av 1960-tallet i større og mindre grad hatt generelle tekstvitenskapelige ambisjoner (se Fossetøl 1980, Werlich 1976, Dressler & de Beaugrande 1981). Nå har riktignok det som opprinnelig ble kalt tekstlingvistikk utviklet seg i ymse retninger, ofte uten noen tydelig felles forståelsesramme (for en oversikt over slike miljøer, se Berge 1998a, Mann & Thompson 1992). Tekstlingvistikkenes status som lingvistisk disiplin er også omdiskutert. Noen slike retninger er ulike varianter av diskursanalyse (for grundige introduksjoner til ulike forskningsretninger i feltet se van Dijk (ed.) 1985, 1997), sosialsemiotikk (se Berge, Coppock & Maaugerø 1998, Martin 1992), tekstologi (Berge 1990) retorisk struktorteori (se Mann & Thompson 1988, se også nettstedet <http://www.sil.org/linguistics/RST/>) og Geneve-skolens modulært organiserte tekstteori (se Roulet 1997).

Det riktig og viktig å påpeke at ingen tekstvitenskapelige teorier eller tekstvitenskapelig orienterte miljøer har klart å skaffe seg en slik tilslutning at deres forslag må forstås som paradigmatisk. Heller ikke har noen slike miljøer klart å dominere den vitenskapelige arenaen på en slik måte at de som forsker i feltet, må forholde seg til en for å bli tatt seriøst.

En årsak til denne utydelige situasjonen kan være usikkerheten omkring hvilken status fenomenet "tekst" skal ha i forhold til kategorier som "ytring" og "system" (som mer generelle kategoribetegnelser av det tilsvarende skillet mellom "språkbruk" og "språkssystem" i etablert språkvitenskap). Skal "tekster" regnes som *bruk* av systemiske ressurser, f.eks. som "språkbruk" dersom de systemiske ressursene som utnyttes i tekstska-

pingen er hverdagsspråket vårt, eller har tekster egenskaper som går ut over dette skillet, for eksempel ved at de er ytringer med en viss status, det som Jurij Lotman i sin tid kalte ”kulturelle tekster” (Lotman 1991, Berge 1993, for en diskusjon se Berge under utgivelse). En annen årsak kan være ”teksters” uklare status som semiotiske fenomen. Er tekster først og fremst - eller hovedsakelig - fenomener som skapes ved hjelp av hverdagsspråket? Eller er de semiotiske fenomen på et annet nivå? Det vil si at tekster er en semiotisk møteplass for hverdagsspråket og andre semiotiske ressurser (for eksempel med bilder). I tekster brukes jo som regel flere forskjellige semiotiske ressurser samtidig, et fenomen kjent under navnet ”multimodalitet” (se Kress 2000). I de tekstvitenskapelige retningene som er nevnt overfor, og i flere andre, er fenomenet ”tekst” gitt mening på ganske forskjellige måter. Det er ikke etablert noen konsensuell kvalifisering av det som vitenskapelig term.

For en sakprosaforskning i etableringsfasen innebærer det teoretiske arbeidet med å utvikle generelle tekstvitenskapelige metoder og teorier derfor en stor utfordring. Et slikt arbeid forutsetter en ganske solid innsikt i de tekstvitenskapelige tilbud som allerede finnes på vitenskapsmarkedet. Og når man skal anvende en eller flere av dem – enten eklektisk eller konsekvent – fordrer det spesialiseringer og artikuleringer. Finmaskede teoretiske modeller og metoder må læres, og ikke bare annammes ved hjelp av intuitive strategier.

Om metode: Hvilke metodiske tilnærminger fordrer studiet av sakprosa?

Den samme flertydigheten, usikkerheten, utprøvingen og manglende enigheten kjennetegner de metodiske tilnærmingene til studiet av sakprosa-tekster spesielt og tekster generelt. Tradisjonell humanistisk tekstvitenskap har sjelden vært særlig opptatt av slike metodeproblemer som assosieres med begreper som “validitet” og “reliabilitet”, velkjente fra all naturvitenskapelig og

samfunnsvitenskapelig metodelitteratur, vanligvis introdusert for den natur- eller samfunnsvitenskapelige studenten i begynnelsen av studiene. Ofte kan man med en viss grunn mistenke forskerne innenfor de humanistiske laugene for å ha et forholdsvis avslappet forhold til de vitenskapelige utfordringer vi forbinder med å kunne generalisere, begrunne tolkninger og diskutere deres inter-subjektivitet.

Innenfor den litteraturvitenskapelig orienterte tekstvitenskapelige tradisjonen er det dessuten ofte – og gjerne ensidig - fokus på det enkelttilfellet, og ikke på mer generelle trekk, for eksempel genre og stil. Og er det ikke enkelttilfellet som fokuseres, så er antallet tekster man slutter fra for å forstå genren teksten antas å være en forekomst av, oftest forholdsvis lite. Eller så blir enkelttilfellene regnet - mer eller mindre selvsagt - som fremragende eksemplarer av arten, og derfor generaliserbare i kraft av sin status som idealtypiske eller kanoniske. Slik blir den norske modernistiske romanen definert ut i fra noen enkelttilfeller slik som “Sult”, “Mysterier” og “Trøtte Mænd”.

På dette punktet er det gjerne et fundamentalt skille mellom litteraturvitenskapelig orientert tekstforskning og språkvitenskapelig eller semiotisk orientert tilsvarende. Som eksempel på en helt annerledes metodisk tilnærming til studiet av tekster, kan nevnes den stilistisk orienterte korpuslingvistikken (Biber 1988, Vagle 1990). I en slik tradisjon blir generelle stiltrekk avdekket ved hjelp av statistiske – ofte multivariate - analyser av store tekstkorpora. Slike arbeidsmåter har gjort det mulig å generalisere til noen allmenne stilakslar (se Hellspong & Ledin 1997, Svensson 1993) som enkelttekster kan være eksempler på i større eller mindre grad. Et annet – kanskje mer relevant, og helt klart mer spennende – eksempel på forskjeller i metodisk tilnærming er genreforskningen og studiet av de normative ressursene som gjør tekstskaping mulig og som definerer ytringer som relevante tekster i en eller annen situasjonskontekst. I alle disse tilfellene vurderes den tradisjonelle humanistiske idiografiske tilnærmingen nesten som uinteressant. Interessante blir tekstene først som forekomster av mer generelle typer. Tekstene vil selvsagt forstås som unike i en viss forstand – alle ytringer er jo det – men inter-

essante først og fremst som unike interpretanter av et mer generelt, stabilt og derfor mer forutsigbart nivå. En kan derfor si at semiotisk og/eller språkvitenskapelig orientert tekstforskning har en metodisk strategi som er nomotetisk orientert. Det innebærer likevel ikke at en "underliggende"/ "bakenforliggende"/ "determinerende" instans finnes et eller annet sted som en stabil kode, en kompetanse eller et system. Nettopp genreforskningen (se Ledin 1996, Freedman & Medway 1994, Paltridge 1997) viser at det er vanskelig å få tak i hva det er som gjør at tekster forstås og skapes innenfor rammene av en spesiell genre. Likevel trenger en å anta en eller annen form for normativitet som er mer eller mindre etablert og som kvalifiserer hva som i en gitt situasjonskontekst gjør at ytringen oppfattes som en kulturelt akseptabel "tekst" eller at den ikke gjør det (se Berge 1990, 1993 og Berge under utgivelse for en diskusjon av slike problemstillinger).

En annen metodisk relevant diskusjon er skillet mellom en deltakerorientert tilnærming til studiet av tekster og tekstkulturer på den ene sida og en tilskuerorientert tilnærming på den andre. På dette punktet vil skillet mellom litteraturvitenskapelig orientert tekstvitenskap og en semiotisk/språkvitenskapelig tilsvarende ikke være like relevant. Skillet går her gjerne mellom semiotisk orienterte tekstvitenskapelige retninger som forsøker å få forstå tekstene og tekstnormene (som teksten er en interpretant av) i lyset av den eller de kontekstene teksten er ytret i og som tekstnormene er utviklet tilpasset til. En slik tilnærming vil være deltakerorientert. Derimot vil stilistisk orientert tekstforskning, for eksempel korpusorienterte tilnærminger, først og fremst være opptatt av at tekstene er representative eksempler på bruk av semiotiske ressurser (for eksempel språkbruk) i en gitt kontekst til en spesielt tidspunkt. Sammen med andre representative tekster utgjør de et tekstutvalg som gjennom komplekse statistiske analyser kan bidra til et kart over språklig eller tekstuell variasjon. I slike tilfeller vil det unike enkelttilfellet og dets kontekst, såvel som den mening som skapes i situasjonen, være uinteressant for studiet av tekst. Det relevante er at teksten er et eksemplar som inngår i en statistisk utvalg på en måte som oppfyller kravene til representativitet.

Om erkjennelsesinteressene: Hvorfor vil man studere “sakprosa”?

Hvorfor vil vi studere sakprosaen og sakprosatekster? Hvilke erkjennelsesinteresser er denne forskningen drevet fram av? Det er og forblir en vitenskapsosnologisk interessant kjensgjerning at denne forskningen har blitt tilført store forskningsmidler både i Norge og Sverige de siste åra. To sitater fra henholdsvis det norske og det svenske sakprosaprojektet viser klart og tydelig at de to prosjektene, trass i like betegnelser, var og er drevet fram av to ganske forskjellige typer nysgjerrighet. La meg først sitere fra svenskenes prosjektbeskrivelse, trykt som første nummer i deres skriftserie:

“Svenskarna är ett läsande folk och har så varit i stor utsträckning, kanske ända sedan 1700-talet. De texter som läses och som har lästs är till en del skönlitterära texter, men man får anta att huvuddelen av det lästa är sakprosatekster, alltså icke-fiktiva texter som bl a har en informerande funktion på samhällelig nivå. Man kan konstatera att medan de skönlitterära texternas historia har skrivits många gånger, så finns det egentligen ingen sammanhängande forskning om sakprosans historia. Detta är desto konstigare som sakprosaen är viktig både i historien och i nutiden för att människor ska kunna orientera sig i tillvaron.” (Svensson, Josephson & Selander 1996: 7)

I dette utdraget fokuseres det umiddelbart på leseren. Det er leserne som avgjør hva slags tekster som skal studeres. Det er tekstene som blitt lest mest av det svenske folket, som blir gjenstand for studier i prosjektet. Den svenske sakprosaforskningen studerer derfor i hvilke sammenhenger, og hvorfor og hvordan det svenske folket leste disse tekstene. På denne måten er erkjennelsesinteressen knyttet til et praktisk, hverdagsorientert

perspektiv, med hovedvekten på det kulturelt generelle. Orienteringen er mot det folkelige.

I søknaden til *Norges forskningsråd* vle erkjennelsesinteressene bak det norske sakprosaprojektet slik:

“Stofftilfanget for norsk sakprosa utgjør en hoveddel av vår nasjonale arv. Norsk sakprosa er samtidig vår kultur- og tradisjonsforsknings hovedinstrument og den mest sentrale uttrykk. (...) De forskjellige sakprosajangrer har i nærmere to hundre år vært det samlede uttrykk for de forskjellige vitenskapers og fagområders tenkemåte og identitet. Både i forlengelsen av fagene og uavhengig av dem er sakprosaen dessuten uttrykk for hele vårt samfunns karakter. Norsk sakprosa er i videre forstand både møtested og lager for de lokale, nasjonale og internasjonale brytninger som har formet, og fortsatt former, vårt kulturelle selvbilde. Som register over nasjonens utviklingsstrev er sakprosaen totalt sett både tverrfaglighetens akse og dens toppunkt, så vel i vitenskapelig som i folkelig og opplysningsmessig forstand.” (Prosjektet *Norsk sakprosa* 1993: 4).

Her er sakprosaen gitt mening og kulturell verdi innenfor det tradisjonelle norske nasjonsbyggende paradigmet. ”Vi mangler en fortelling om den norske sakprosaen, derfor er det norske nasjonsbyggingen ikke fullendt”, synes underteksten å erklære. Nasjonsbyggingsperspektivet er koplet til et klart eliteperspektiv, med særlig vekt på institusjoner og virksomheter som vitenskap, kultur- og tradisjonsforskning. Der svenskenes perspektiv er “det mycket lästa” er det norske sakprosaprojektet orientert mot den gode fagboka. I Ottar Grepstads *Det litterære skattkammer* fra 1997 er dette valget begrunnet slik.

“Dette er ei bok om *bøker*. Det er fullt mogleg å basere ei fiksjonslitterær litteraturhistorie på tekstar publiserte i bøker, for før eller seinare endar fiksjonene i bokform her til lands. Sakprosaen stiller det seg annleis med. Den kan

vere skreven for stunda (avis og periodika) eller for ettertida (boka). Avisa er sakprosaens høvesskrift; handskriftet og boka er sakprosaens minne - i kraft av å vere mykje eldre medium. Ein historisk fundert sakprosateori må altså knytast til boka” (op. cit: 10)¹¹.

Begge disse prosjektene er preget av en tradisjonsorientert humanistisk, åndsvitenskapelig historiserende og forståelsesorientert erkjennelsesinteresse (jf. Habermas 1974). Men i forskjellen mellom den norske prosjektets bok- og eliteorienterte fokus og det svenskes breiere og mer medieorienterte og folkelige fokus, merkes også altså ganske klart forskjeller i de *praktiske* erkjennelsesinteressene. Der man i det avsluttede norske sakprosaprojektet ville bidra til å profilere en generell norsk kulturpolitikk og i nasjonens tekstkulturelle handlingsstrategier (slik som for eksempel innkjøpsordningen) komme seg vekk – så så si - fra en ensidig orientering mot de kunstneriske tekstene, ville og vil man i det svenske prosjektmiljøet rette søkelyset mot ulike underprivilegerte gruppers tekstkulturer, for eksempel de store folkebevegelsene på 1800-tallet og tidlig 1900-tall, som lekmannsbevegelsene og arbeiderbevegelsen. Og de legger vekt på i hvilken grad utviklingen av slike folkelige tekstkulturer bidro og bidrar til å styrke statusen og posisjonen til slike grupper. Derfor har det svenske prosjektet større muligheter i seg til en mer aktiv *kritisk* erkjennelsesinteresse. Det peker i retninger av sakprosaen som redskap for maktinteresser på ulike nivåer (jf. Englund & Svensson under utg., Englund, Hultén, Mårdsjö & Selander under utg.). I så måte likner det svenske prosjektets interesser på de

¹¹ Det er ikke vanskelig å påvise svakheten i resonnementet til Grepstad. ”Bøker” i den forstand Grepstad omtaler dem (dvs. i moderne forstand) er neppe et så gammelt medium eller innpakkingsformat som Grepstad vil ha det til. Det har heller ikke til en hver tid hatt den posisjonen som Grepstad insisterer på at det har hatt. I det dansk-norske 1700-tallsamfunnets gryende offentlige mening er bøker et marginalt fenomen. Viktigere for utviklingen av det vi i dag kvalifiserer som sakprosa, er 1700-tallets medier, innpakkingsformater eller storgenerer som tidskriftene, avisa og pamfletten (se Berge 1998b). Variasjonen i de trykte teksters historie i Danmark (og for en del også Norge) er presentert i Henrik Horstbølls omfattende verk *Menig mands medie. Det folkelige boktryk i Danmark 1500-1840*.

frigjørende erkjennelsesinteressene som Jürgen Habermas mente kjennetegnet deler av samfunnsvitenskapene (op.cit.: 21).

I det hele tatt får et kontrastivt studium av det norske og svenske prosjektene klart fram hvor ulikt sakprosaforskningen kan konstitueres. La oss som avtalt tidligere i de to neste avsnittene se nærmere på noen framtreddende trekk ved de to prosjektene.

En presentasjon og diskusjon av det avsluttede prosjektet Norsk sakprosa: 1994-1998

Studert i etterkant, og fra ettertankens og avstandens privilegerte posisjon, var selve det grunnleggende kvalifiserende, meningsdannende nivået i det avsluttede forskningsprosjektet *Norsk sakprosa* preget av fem tendenser¹²:

Prosjektet var for det første, som jeg har vært inne på tidligere, først og fremst et åpent prosjekt som framfor alt skulle dokumentere og posisjonere sakprosatekstene som en legitim og viktig undersøkelsesgjenstand i den norske vitenskapskulturen. I så måte kan prosjektet kalles et vitenskapelig *posisjoneringsprosjekt*.

For det andre var *Norsk sakprosa* et prosjekt der en forsøkte å overskride den dominerende romantiske og/eller modernistiske (og postmodernistiske?) estetiske ideologien som er så knugende i de humanistiske miljøer der "litteratur" forstås mer eller mindre som "skjønnlitteratur" eller som kunstverk skapt av spesielt begavede mennesker inspirert på særlige måter. Denne tematikken berørte jeg jo tidligere. På kort sikt var prosjektet neppe særlig vellykket i så måte. Det er symptomatisk at litteraturprofessoren Atle Kittang kalte det "eit slag i ei dyne" i sin anmeldelse av det litteraturhistoriske tobindsverket (Kittang 1998). Det kom da også til strid i det prosjektets flaggskip, to-

¹² Den presenterte tolkningen av de påståtte fem grunnleggende ideologiske nivåene i prosjektet, står fullt og helt for min regning. Tolkningen er ikke drøftet eller klarert av noen av prosjektets førende menn.

bindsverket *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995* skulle få sitt navn. Fra en del av de etablerte skjønnlitteraturvitenskapelige tradisjonsbærere og prosjektdeltakere ble benevnelsen "litteraturhistorie" brukt på sakprosaetekster motarbeidd på det sterkeste (Johnsen & Berg Eriksen 1998a: 25).

For det tredje skulle prosjektet framheve sakprosaen som verdifulle tekster i den norske kulturen. På den måten skulle prosjektet skape aksept for synspunktet at sakprosaetekster er en viktig del av hukommelsen til den norske kulturen. Det igjen skulle slå beina under mye av argumentasjonen om at det først og fremst er skjønnlitteraturen som er nasjonsbyggende, og derfor verd støtte fra Staten og Statens pengebenge.

For alle disse tre punktene gjelder det forhold at prosjektets ledelse ville invitere og delvis også provosere det skjønnlitteraturvitenskapelige establishment ved universiteter og høyskoler særlig, til en hegemonikamp. Denne ganske tøffe og offensive strategien kan nok for en del forklare de temmelig negative reaksjoner som prosjektets arbeider ble møtt med av mange fra det skjønnlitteraturvitenskapelige miljøet (for eksempel Johannessen 1996, Aadland 1997). Men denne hegemonikampen angikk ikke bare den litterære institusjonens ensidige skjønnlitterære tekstbegrep, men også de økonomiske og kulturelle prioriteringer som preger den norske situasjonen spesielt, slik som innkjøpsordningen. For å forstå reaksjonene må det tas med i betraktning at en viktig aktør i prosjektet var – som det er i Prosjektmiljøet Norsk sakprosa 2000-2003 - en av prosjektets sponsorer *Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening* (NFF). Ved at det ble gjennomført et omfattende og tydelig markert prosjekt omkring denne type tekster og litteratur, ville NFF få oppjustert sakprosaens tekstkulturelle status.

En fjerde tendens i prosjektet var at man omfattet sakprosalitteraturen som stedet der idéer ble skapt ("fra teksthistorie til idéhistorie"). Ikke minst var denne tendensen tydelig i prosjektlederen Trond Berg Eriksens bidrag til prosjektlitteraturen. Berg Eriksen tok i flere artikler bruk svært så tradisjonelle bøttemetaforer når han skulle motivere sin idéhistoriske interesse

for saken, som for eksempel i dette utdraget hentet fra artikkelen *Norskfaget i idéhistorisk lys*:

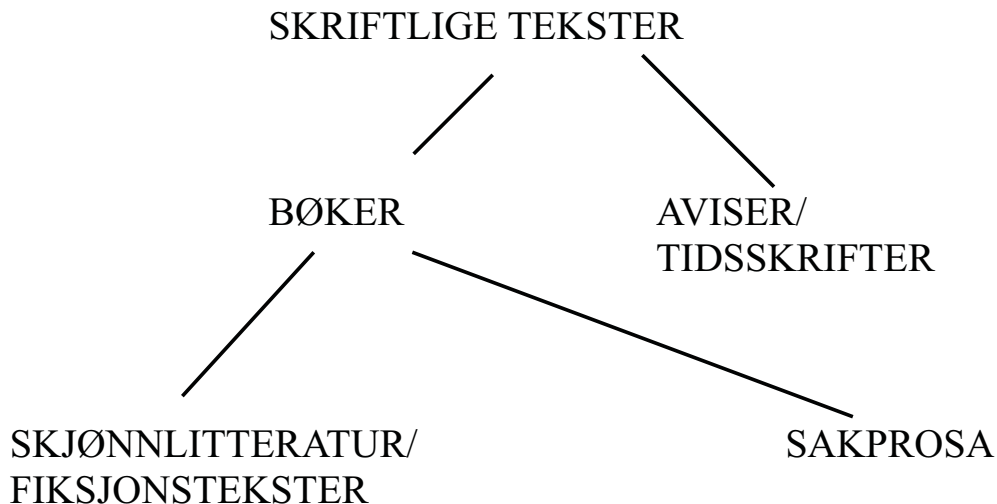
”den ikke-eksisterende norske idéhistorien (har) bidratt til å svekke innholdssiden i norskfaget og gjort det mer opp-tatt av form, stil og språk enn av det materiale som faktisk ble formidlet og formulert gjennom disse redskapene.” (Berg Eriksen 1995b: 256).

Berg Eriksen forfekter her en meget tradisjonell og førstrukturalistisk forståelse. Språk og tekst forstås som et hylster for innholdet, hvilket igjen impliserer at innholdet kan frigjøre seg fra et upraktisk hylster og skaffe seg noe mer bekvemt. Det merkeli-ge er at det Berg Eriksen her skriver, ikke ser ut til å være i over-ensstemmelse med det mer problematiserende, konstruktivistiske og språkfilosofisk oppdaterte synspunktene som ellers ble for-fektet av prosjektledelsens ulike skrifter og sammenhenger (Johnsen 1995a, Grepstad 1997). Tekstene og de genrer de viser til som forståelsesramme, presenteres flere steder i prosjektledel-sens posisjoneringsskrifter som måter å skape meninger på som ikke uten videre lar seg gjøre å skille ut som ”idéer” eller ”ide-pakker” eller ”ideologier” løsrevet fra tekstene og deres konteks-ter. Ser man prosjektets skrifter under ett, er det også lite som peker i retning av at Berg Eriksens ønsker har blitt oppfylt. Den norske sakprosalitteraturens historie ble aldri til noen norsk idé-historie.

En femte tendens i prosjektet var den omtalte opptatthe-ten av det kanoniske. Det fikk som konsekvens at man i stor utstrekning fokuserte på sakprosaetekster som fortjente kanonise-ring. Gjennom å fokusere på sakprosaen skulle man skape en alternativ kanon til den skjønnlitterære. Denne kanoniserende tendensen kan nok for en stor del forklares med koplingen mel-lom det idéhistoriske og den teksthistoriske perspektivet omtalt i forrige avsnitt. Igjen er derfor Trond Berg Eriksens bidrag typis-ke. Hans bok *Nordmenns nistepakke* har nettopp dette formålet. I denne boka presenterer han en alternativ sakprosakanon til den etablerte skjønnlitterære - i nær dialog med kanonforkjemperen

Harold Bloom med hans spesielle ideologier og kulturpolitiske hensikter.

Jeg har ovenfor kortfattet vært inne på – og kritisert – hvordan de empiriske utfordringer i *Norsk sakprosa* ble løst. Prosjektet var først og fremst bøkernes prosjekt. Figur 1 nedenfor gir en oversikt over utskillings-/utslingsprosessen fra skriftlige tekster generelt, til sakprosaen slik den ble gitt mening av prosjektledelsen.

Figur 1 *Forståelsen av "sakprosa" i prosjektet Norsk sakprosa*

Det er selvsagt ikke vanskelig å forstå og akseptere at en i et prosjekt av en slik omfang må avgrense utvalget på en eller annen måte. Men av Grepstads uttalelser slik de er sitert ovenfor, er det tydelig at det med de pragmatiske overveielser og begrensningene også er gjort mer teoretiske overveielser av en mer prinsipiell natur. Avistekstene er sakprosaens "høvesskrift", mens bøkene er "minnet". Grepstads teoretiserende resonnement må forstås som en lett polemiserende avgrensning og utskilling av avistekster fra det norske prosjektet. Dessverre blir en praktisk nødvendig – og i så måte helt akseptabel – utskilling, omkvalifisert til en – i beste fall unyansert - empirisk og teoretisk kjensgjerning. Denne tendensen til å gi mer eller mindre tilfeldige praktiske overveielser mer iboende, og derfor prinsipielle konsti-

tuerende, så å si organiske, egenskaper, gjennomsyrrer mye av det teoretiske arbeidet som Grepstad først og fremst var satt til å utføre. I Grepstads teoretiske sakprosaverk *Det litterære skattkammer* utbroderes et teoretisk rammeverk for en forståelse av sakprosaen. Dette rammeverket kan oppsummeres i følgende punkter:

For det første var den *allmenne litteraturvitenskapen* (dvs. vitenskapen for studiet av det som til en hver tid kvalifiseres som skjønnlitteratur) modellen/morvitenskapen der teorier ble hentet fra. Det vil si teorier utviklet for å forstå og gi mening til skjønnlitteraturens egenart, for eksempel formalistiske teorier om *litteraritet* (Grepstad 1997: 130ff). Disse teoriene ble så brukt for å gi mening til sakprosaen, men da forstått som kvalifisert i forhold til og i kontrast med skjønnlitteraturens konstituerende egenskaper. På denne måten orienterte Grepstad seg i retning av en essensialistisk forståelse av sakprosaen. Som vi skal se på ganske snart, var det en tenkemåte som ble forsterket av plasseringen av sakprosaen i den *retoriske* tradisjonen – slik vi har vært inne på det tidligere. Som vi også skal se, ble denne essensialistiske tendensen forsterket av den *teksttype-* og *genremodell* som Grepstad brukte for å dels klassifisere, men først og fremst fange i ord det mylder av tekstsappingsressurser som kjennetegner alle de tekster, genrer og meningsskappingsmåter som ikke inngår i den etablerte forståelsen av hva skjønnlitteratur er for oss i dag.

Grepstad – det norske prosjektets sakprosateoretiker - refererte altså eksplisitt til *retorikken* som den kulturelle tradisjonen sakprosaen er en konsekvens av. I Grepstads sentrale sakprosaedefinisjon er det uttrykt slik:

”Sakprosa er føremålsretta og situasjonsprega framstillingar av individuelle eller kollektive forfattarar som styrer lesinga av tekstane i retning av deira føremål. Framstillinga er prega av etterlikning av etablerte skrivemåtar og sjangrar, dominert av tekstsamspel og autorisert gjennom tekstar som alt ligg føre. Tekstane har ein relativ litterær kvalitet som varierer med brukssituasjonen. Tekstane blir

publiserte i aviser, periodika, småtrykk eller bøker, og fungerer som underholdning, opplysning eller nytte.” (Grepstad 1997:500 & Grepstad 1998: 596)

Retorikken er ”den lange linja” (op.cit.: 596 og 604 f). På punkt etter punkt presenterer Grepstad det han oppfatter som de konstituerende trekkene ved retorikk, retorikken og den retoriske tradisjonen: ”handlingsretta kommunikasjon”, ”hensiktsorientering”, ”kairos” (situasjonsbetinging), ”val”, orienteringen mot ”sjangrar”, opptattheten av ”stilen”, ”etterlikning av gode føredøme”, læren om ”topos” for å forstå etableringen av innholdsdimensjonene og ”å ordne stoffet”, dvs. den tekststrukturelle dimensjonen. Grepstad viser til den velkjente historien om retorikkens storhet og fall. Han viser til at restene av denne tradisjonen og den epistemologi og etikk den er forbundet med, finnes livs levende i jussen og den juridiske teksttradisjonen. Den historiske og tekstvitenskapelige koplingen mellom retorikk og sakprosa lokaliserer Grepstad derfor til den juridiske institusjonen. Der Pipping som en gang skapte ordet, så de vitenskapelige tekstene som sakprosaens idealtyper, finner Grepstad for sin del sakprosaens opprinnelse i de juridiske tekstene og den tradisjon de står i:

”Sakprosaen kviler altså på juridisk grunn. Det gjer også retorikken. Som ein teori om rettstalen byrja retorikkteorien ta form for over 2000 år sidan. Dette medførte ei ny forståing av kva språk kan tene til, som paradoksalt nok også skapte den mistanken som seinare blei retta mot retorikken. Men i jussen har sambandet med retorikken aldri vore brote. Rettstalen har vore sakprosaens fristad for retorikk, uberørt av alle forfallshistorier om retorikkens trassige lagnad, og i læra om denne rettstalen blei aldri den retoriske tradisjonen viska ut. Og gjennom jussen blei vesentlege element frå retorikken tekne med inn i hermeneutikken. Når retorikken utgjer den lange linja i sakprosaehistoria, er det altså jussen denne linja er festa.” (Grepstad 1998: 609)

Men trass i – og på grunn av - dette retoriske grunnsynet vender Grepstad seg til en klassifikasjonsmodell utviklet innenfor rammene av en helt annen tekstvitenskapelig tradisjon når han skal sortere de sakprosaetekstene som var definert inn i prosjektet, i ulike kategorier, delt opp i det Grepstad kaller ”teksttyper” og ”sjanrar”. ”Trass i” fordi man skulle tro at Grepstads påstand om en ubrutt linje fra retorikken til sakprosaen ville ha som konsekvens at skoleretorikken kunne levere redskaper for en tekstvitenskapelig teksttypologisering av sakprosauniverset. ”På grunn av” fordi retorikkens tradisjon jo i følge Grepstad bare finnes i en spesiell tekstkultur – den juridiske – som neppe kan generaliseres til den store variasjonen av genrer og teksttyper i dette universet slik vi kjenner det i dag.

Hensiktene med disse kategoriseringene i teksttyper og genrer var todelt. For det første ble sakprosaen klassifisert i teksttyper og genrer som en måte å forstå forandring og kontinuitet i sakprosakulturene på. For det andre skulle kategoriseringene brukes til å sortere det kolossale tekstkorpuset som Grepstad skulle behandle i boka si.

Tekstkategoriseringene hadde to forskjellige dimensjoner. I første omgang delte Grepstad opp tekstene i *universelle/ahistoriske teksttyper* definert i samsvar med såkalte ”kommunikative funksjoner” og ”tekstsemantiske mønster”. Klassifiseringen er hentet fra tekstlingvisten Egon Werlichs klassiker *A Text Grammar of English* (Werlich 1976). Werlich deler teksttypene i følgende kategorier: ”instruction”, ”exposition”, ”argumentation”, ”narration” og ”description” (op.cit.: 39 ff). Grepstads versjon av denne klassifiseringen er som oppstilt i figur 2:

<i>argumen- terende og utgreiende tekster</i>	<i>fortellende og skildrende tekster</i>	<i>pedagogiske tekster</i>	<i>rettledende tekster</i>
---	--	--------------------------------	--------------------------------

Figur 2 Grepstads oppdeling av sakprosaens teksttyper

Disse kategoriene – i to av boksene er det to ulike teksttyper, i alt finner vi altså seks forskjellige teksttyper - stemmer ikke helt med Werlich sine oppdelinger. I forhold til Werlich legger Grepstad til en ekstra kategori, de pedagogiske tekstene. Han mente at han trengte en egen kategori for den typen tekster for å få kabalten til gå opp. Inspirasjonen til kategoriseringen kom fra den svenske pedagogen Staffan Selanders refleksjoner omkring den pedagogiske tekstkulturen (Selander 1988).

I andre omgang sorterte Grepstad tekster innenfor hver kategori i konvensjonelle/historiske genrer. Genrene definerte han som “ei føremålsretta ordning av stoffet, forma i pakt med sosiale normer for skrivning og lesing” (Grepstad 1997) Genrene var altså sosio-kulturelt etablerte konvensjoner for tekstsaking innenfor de fire universelle kategoriene som er oppstilt i figur 2. Genrekatalogen i Grepstads teoretiske sakprosabidrag ble seende ut som i figur 3:

<i>pamflett, vitenskapsprosa, dialoger, brev, essays, aforismer</i>	<i>biografier, topografier, historiske framstillinger</i>	<i>lærebøker, populærvitenskap, religiøse forkynnelses- og oppbyggelses-skrifter</i>	<i>oppslagsbøker og juridiske tekster</i>
---	---	--	---

Figur 3 Grepstads oppdeling av sakprosaens genrer

Det er mye å kritisere her. Og Grepstad er da også blitt grundig imøtegått (Ledin 1997a, Aadland 1997, Linneberg 1997). Dette teoretiske grepet er nok et av de svakeste punktene i det sakprosateoretiske rammeverket i Grepstads bok *Det litterære skattkammer*. Før jeg går videre med kritikken her, og utdyper den mer enn det Grepstads andre kritikere gjorde i sin tid, skal det for redelighetens skyld sies at i Grepstads versjon av teorien slik den er trykt i Johnsen & Berg Eriksen (red.) *Norsk litteraturhistorie*, bind II (med tittelen *Sakprosaens linjer*), er denne teksttypeteorien neddempet. Den er ikke med på den samme framtreddende og tydelige måten som i *Det litterære skattkammer*¹³. Når jeg likevel tar opp denne teorien her, skyldes det at Grepstad også i artikkelen *Sakprosaens linjer* lar teksttypene til Werlich og Selander være grunnlaget for genrekatalogen, men nå med den begrunnelsen at teksttypene ”særleg pregar tekstar” i de ulike genrene (op.cit.: 643). Teksttypene er der fortsatt, men nå kun som uteoretisk presenterte og som et utgangspunkt for genrekatalogen, slik denne er framstilt i figur 2 i denne artikkelen.

Grunnlaget for Werlich sin klassifikasjon er det han betegner som ”dominant textual foci” (op.cit.: 39). Werlich definerer de ulike teksttypene slik:

”The focus is on factual phenomena (i.e. persons, objects, relations) in the *spatial context*. Texts of this group will be referred to as *descriptive texts*. (...). The focus is on fac-

¹³ Grepstad går offensivt til verks i 1998-versjonen av teorien når han mer eller mindre implisitt svarer på innsigelsene fra sine kritikere. Først ved at han (Grepstad 1998: 641) angriper en skissert, mulig genrekategorisering presentert forbigående i det svenske sakprosaprojektets første nummer (Svensson, Josephson & Selander 1996). For det andre ved at han presenterer ideer om at de ulike ”teksttypene” finnes i alle genrer, men at de enkeltvis i mer eller mindre etablerte genrer ”pregar tekstar” som inngår i genren. (op. cit.: 643). Ingen av Grepstads motargumenter overbeviser. For det første overser Grepstad at hans svenske kritiker Ledin i sin genre-oversikt – utgitt som nummer 2 – i det svenske sakprosaprojektets skriftserie (Ledin 1996) – eksplisitt *tar avstand fra* at genrer kan være fundamentet for en sakprosateori (op. cit.: 35). For det andre overser han de empiriske forskningsresultatene som Ledin viser til i dette sitatet, og som er demonstrert i en rekke studier internasjonalt. Det er sjelden at genrer er ”preget” av – i betydningen dominert av – en eller flere teksttyper. De egenskapene ved tekster som teksttypene dekker, utgjør bare en liten del av teksters systemiske ressurser, om enn en viktig del (jf. Berge 1990, Roulet 1997).

tual and/or conceptual phenomena in the *temporal context*. Texts of this group will be referred to as *narrative texts*. (...) The focus is on *de-composition* (analysis) into constituent elements or the *composition* (synthesis) from constituent elements of *concepts* of phenomena that communicants have. Texts of this group will be referred to as *expository texts*. (...) The focus is on the *relations* between concepts of phenomena that communicants have. Texts of this group will be referred to as *argumentative texts*. (...) The focus is on the composition of observable *future behaviour*, with reference to phenomena, in one of the communicants, that is either the speaker/writer or in the hearer/reader. Texts of this group will be referred to as *instructional texts*.” (op.cit.: 19-20)

Til sammenlikning definerer Grepstad *argumenterende* og *utgreiende* tekster på denne måten:

”Ein *argumenterende* tekst føreset tvil, er årsaks- og konsekvensorientert og prøver å bestemme forholdet mellom fenomen, basert på kontrast eller motsetnader. Drøftinga i argumenterende tekstar endar gjerne i oppfordring til handling eller haldning.

Ein *utgreiende* tekst er orientert mot begrep, samanhengar og saker, og kan ha preg av analyse eller syntese. Utgreiinga presenterer forklarande element som utgjer ein heilskap, eller element som begrep blir analyserte i. Den utgreiende teksten har mykje skildring i seg, eventuelt også forteljing, men kombinerer dette med forklaring.” (Grepstad 1997: 504).

Hos Werlich er teksttypene definert *tekstinternt*. Teksttypedefinisjonene er entydige og kategoriene gjensidig utelukkende. I Grepstads versjon av denne modellen er disse tekstinterne kvalifiseringene brukt ganske idiosynkratisk. Kategoriene er, som en ser av resonnementet til Grepstad, ikke lenger gjensidig utelukkende. ”Argumenterende” tekster som hos Werlich kun har å

gjøre med relasjoner som er *kontrastive* eller *alternative*, inkluderer hos Grepstad også *kausale* relasjoner. Slike relasjoner er jo med å definere ”expository” tekster hos Werlich, altså ”utgreiande” tekster. Grepstad hevder jo dessuten at ”utgreiande” tekster er preget av de samme egenskaper som ”skildring” (hos Werlich ”descriptive texts”) og ”forteljing” (hos Werlich ”narrative texts”). Til alt overmål inkluderer Grepstad i teksttypedefinisjonen antakelser om *teksteksterne* forhold. Argumentasjoner er en teksttype som ”føreset tvil” hos leseren, og de ”endar gjerne med oppfordring til handling eller haldning”. Det er en antakelse om empiriske forhold som neppe holder. Argumenterende tekster generelt forutsetter neppe ”tvil”, men sannsynligvis uenighet om noe. Og at argumenterende tekster oppfordrer til handling, kan være kjennetegnende for visse genrer som er ”prega” av den argumenterende teksttypen, men neppe alle? Ser vi på de genrene Grepstad har plassert under ”argumenterende” tekster i genrekatalogen, oppfordrer kanskje genrer som ”pamflett” til handling, men vel neppe ”vitskapsprosa” eller ”essayistikk”? Det modale adverbialet ”gjerne” antyder kanskje en viss tvil hos forfatteren på dette punktet? – viss da Grepstad ikke regner ”vitskapsprosa” eller ”essayistikk” som ”utgreiande” tekster?

Grepstad har også brukt Staffan Selanders aktivitetsorienterte pedagogiske tekstteori temmelig eklektisk. Den har et helt annen tekstvitenskapelig fundament og siktemål enn Werlich sine abstraherende mentalistiske modeller. Selander definisjon av det han kaller ”pedagogisk text” er som følger:

En pedagogisk text skiljer sig i bestämda avseenden från andra slags texter. Med pedagogisk text kan vi mena lärobok, läsebok, övningsbok eller ett undervisningsprogram i filmens eller videons form. Grundidén med den pedagogiske texten är att den ska återskapa eller reproducera befintlig kunskap, inte skapa ny kunskap. Det måste alltså ske ett *urval* och en *avgränsning* av det som ska återges. Dessutom måste texten *struktureras* i enlighet med vissa pedagogiska krav. Dessa kan gälla utbildningsnivå osv, men ett för alla pedagogiska texter genomgående drag är

att de ska *förklara* någonting och att den kunskap som texten återger ska kunna *prövas och kontrolleras* av läraren på ett relativt enkelt sätt. Innehållet i den pedagogiska texten karakteriseras också av att *kunskap och moral är sammanvävt* på ett sätt som har officiell sanktion men som oftast inte är uppenbart i texten utan ligger fördolt i den. En pedagogisk text er *producerad för en bestämd, institusjonaliserad användning*, ett utbildningssystem med en egen rumslig, tidlig och social organisering som klasser, lektioner, stadier osv.” (Selander 1988: 17).

Selanders definisjon viser til en institusjonell virksomhet med særskilte kontekstuelle vilkår som igjen får visse kunnskapsskape og tekstuelle konsekvenser. Det er selvsagt noe helt annet enn Werlich sine tekstinternt definerte teksttyper. Denne virksomhets- og institusjonsorienterte tilnærmingen innebærer forståelig nok et klart historisk og historiserende tilnærming til de pedagogiske tekstene. Når så Grepstad insisterer på at teksttyper er ”ahistorisk bestemt” (Grepstad 1997: 153) og ”allmenne”, innebærer det et betydelig avvik fra Selanders tenkemåte. Grepstads teksttypekategoriseringer er derfor vilkårlige. De er ikke basert på konsekvente tekstvitenskapelige resonnement.

Å kunne klassifisere er ikke nødvendigvis en handling som krever vitenskapelig konsekvens. Skal man skrive en sakprosa historisk oversikt over alle ikke-skjønnlitterære tekster og tekstkulturer fra og med 1750-tallet til i dag, trenger man et selvsagt et prinsipp for tekstsortering. Men Grepstad blander sammen dette helt akseptable og forståelige behovet om en teksthistorisk disposisjon med et ønske om en generell teori. Ingen de sammenhengene mellom teksttype- og genrekategoriene han stiller opp (presentert i figur 2 og 3) kjennetegnes av noen som helst empirisk nødvendighet. Historiske framstillinger for eksempel må selvsagt ikke *alltid* være ”fortellende” eller ”skildrende”, og aforismer og essays må like selvsagt ikke *alltid* være ”argumenterende” eller ”utgreiende” tekster.

Hva så med det svenske sakprosa prosjektet? Svenskene hadde jo den fordel at de kunne lære av nordmennes svake

sider. Det er imidlertid ikke den på langt nær viktigste forklaringen på hvorfor det svenske sakprosaprojektet har vært og er så forskjellig fra det norske. La oss i neste avsnitt ta en kort titt på de dominerende egenskapene til prosjektet *Svensk sakprosa*.

En presentasjon og diskusjon av prosjektet Svensk sakprosa 1996-2000¹⁴

Når det svenske sakprosaprojektet var og er svært forskjellig fra det norske prosjektet, skyldes det mange andre forhold enn dem jeg allerede har nevnt. Først og fremst må forskjellene forklares med at det er svært ulike forskningstradisjoner i Sverige og Norge. Som vi har sett det tidligere i denne artikkelen, var det da også på svensk som ordet først kom til. Til forskjell fra oss her i Norge har man i Sverige lange tradisjoner for sakprosastudier. Ofte har stilistikk og funksjonelle og kommunikasjonsorienterte studier av språk vært brukt som teoretisk rammeverk. Som eksempel kan nevnes forskningsprosjekt som *Bruksprosa* (Westman 1974) og *Gymnasistssvenska* (Westman & Hultman 1977) på 1970-tallet, og prosjekter som *Nysvensk språkhistoria* (Teleman 1993), *Det offentliga samtalets förändring, Arbetarrörelsen och språket* (Josephson 1996), *Facktextprojektet* på 1980- og 90-tallet (Gunnarsson 1992). Flere prosjekter kunne vært nevnt. Tilsvarende undersøkelser finnes så og si ikke i Norge. I Sverige kan man altså etablere sakprosaforskningen i dialog med og med utgangspunkt i eldre hjemlig tekst- og språkforskning. I det hele tatt har man innenfor de miljøene som forvalter ansvaret for studiet av svensk (dvs. på instituttene for det som stort sett kalles *Nordiska språk*), vist en større interesse for bruken av moderne svensk i ulike sammenhenger og virksomheter i samfunnet – og dermed alle typer hverdagstekster i ulike mer eller mindre institusjonaliserte sammenhenger – enn det som har vært vanlig på søsterinstitusjonene i Norge. Den romantiserende og idealistisk

¹⁴ Det svenske prosjektet er i skrivende stund ikke fullført. Kommentarene i dette avsnittet vil derfor være basert på lesning av prosjektbeskrivelse, prosjektrapporter og utkast til teoriverket, samt samtaler med prosjektdeltakerne.

pregede historismen og nasjonsbyggingsideologien som ofte har dominert tenkemåtene - og dermed også tilsettingspolitikken - på de nordiske instituttene her i Norge, har tradisjonelt vært betydelig svakere i Sverige. Og siden de nordiske instituttene i Sverige har vært rene språkinstitutter, har man ikke måttet forhandle med de skjønnlitterært orienterte kollegaene om hva sakprosatekster er, hvorvidt disse tekstene tilhører litteraturen, om sakprosatekster er verdt å studere, om en evt. sakprosa-kanon (bør) finnes. Det finnes heller ikke egne institusjoner for morsmåslitteratur i Sverige. Studiet av skjønnlitteratur er stort sett en oppgave for forskerne på institutter for litteraturvitenskap¹⁵. Dermed legger ikke de institusjonelle rammevilkårene til rette for en situasjon som inviterer til den type hegemonikamp med skjønnlitteraturforskningen som det norske sakprosa-prosjektet jeg omtalt i forrige avsnitt, inviterte til og ville involvere seg og andre i. Det bør vel også bemerkes at man i Sverige heller ikke har noen form for innkjøpsordning som privilegerer skjønnlitteraturen og de skjønnlitterære forfatterne på bekostning av de faglitterære. Når man dessuten tar i betraktning at det innenfor språkvitenskapen har vært en rivende utvikling i retning av en generell og systematisk tekstvitenskap - slik jeg har omtalt i et tidligere avsnitt - er det ikke overraskende å legge merke til at de svenske sakprosa-forskerne har vært mer lydhøre enn sine norske kollegaer overfor utviklingen innenfor disipliner som tekstlingvistik, diskursanalyse, literacyforskning, leseforskning og litteratursosiologi. når de har utviklet prosjektet sitt. De fleste av prosjektets forskere er solid forankret i en lingvistisk og/eller diskursanalytisk tradisjon og tenkemåte. En påfallende forskjell mellom det svenske og norske sakprosa-prosjektet er nettopp det svenske sakprosa-prosjektets systematiske arbeid med tekstanalyser på språk- og tekstnivå, og viljen å reflektere over de teoretiske mo-

¹⁵ Det har selvsagt ikke forhindret de litteraturvitenskapelige miljøene fra på prinsipielt teoretisk grunnlag å diskutere skjønnlitteraturen som fenomen, dens egenart og historiske status, jf. f eks. Bennich-Björkman 1970, Petterson 1990, Jansson 1992. I motsetning til i Norge har man også i Sverige en rik litteratursosiologisk forskning og stor interesse for litteraturdidaktisk forskning – emner som er meget relevante innspill til utviklingen av en sakprosa-forskning.

dellene som anvendes i ulike analyser. I det hele tatt er det svenske sakprosaprojektet et svært nyskapende prosjekt, både empirisk og teoretisk. Som nevnt i innledningen, blir det utgitt et eget teoriverk fra det svenske prosjektet. Men til forskjell fra Grepstads norske, vil det være basert på empiriske erfaringer fra egne analyser, og ikke først og fremst på lesning av andres teoretiske og empiriske arbeider og sekundærkilder. På den andre siden gjør denne kjensgjerningen det svenske prosjektet ikke særlig formidlende, tilgjengelig eller folkelig - noe man kanskje kan være stolt av at det norske sakprosaprojektets utgivelser var? Og det er også uavklart om det vil la seg gjøre å utvikle noe klart og tydelig teoretisk perspektiv i det svenske prosjektet. Siden teoriverket i skrivende stund (februar 2000) på langt nær er ferdig, er det for tidlig å trekke slutninger om hvor vellykket prosjektet har vært i så måte. Jeg skal komme tilbake til noen av de teoretiske perspektivene i det svenske sakprosaprojektet lenger framme.

Forholdsvis kortfattet kan de viktigste teoretiske føringer og tendenser i det svenske sakprosaprojektet skisseres som følger:

For det første er det for en stor del *språkvitenskapen* - i vid forstand - som er den dominerende teoretiske og metodiske premissleverandøren for prosjektets forskere. Med "språkvitenskap" menes da noe mer og noe fundamentalt annet enn en systemorientert - og ofte formalistisk preget - grammatikkforskning. Det er som nevnt, den funksjonelle og kommunikasjonsorienterte språkforskningen slik den utvikles hovedsakelig i miljøer som diskursanalyse og (delvis) tekstlingvistikk, som er referanserammen for det svenske prosjektet, i tillegg til en egen hjemlig stilistisk tradisjon med solid empirisk forankring. Som jeg har vært inne på, er et svært åpent og aktivt forskningsfelt, med interesse for langt flere enn de skolerte lingvistene. Derfor er det ikke overraskende at prosjektmiljøet også har et solid innslag av en sosiologisk orientert diskursanalyse. Flere av forskerne i prosjektet er samfunnsvitere og pedagoger. Med seg fra den etablerte lingvistikken såvel som fra diskursforskningen i samfunnsvitenskapen har denne typen samfunns- og kommunika-

sjonsorientert tekst- og diskursforskning tatt innover seg krav om artikulerte og kritiserbare teorier og analyser og ganske velreflekterte metodiske strategier. Det gjør at mange av de svenske rapportene – selv om det opprinnelig kanskje ikke har vært hensikten – til en viss grad bærer preg av å være presentasjoner av teoriutprøvinger og teoriekksperimenter på ulike typer empirisk materiale. De empiriske undersøkelsene har derfor ofte en tung teoretisk slagside. Såvel den kjensgjerning at prosjektet er utpreget tverrfaglig, som det faktum at mange av de empiriske undersøkelsene i det svenske prosjektet er blitt svært teoriutprøvende, har stilt og stiller teoriarbeidet overfor store utfordringer. På mange måter leiter man i det svenske prosjektet etter en generell tekst- og diskursteori som intellektuelt arbeidsredskap for sakprosastudiet.

Denne tendensen blir – kanskje litt paradoksalt - forsterket gjennom det breie empiriske fokuset man har valgt i prosjektet. Vi har sett at tekstutvalget er knyttet til tekster som har blitt og blir mye lest og brukt. Der det norske prosjektet til en viss grad var eliteorientert – det var både orientert mot bøkene og de kanoniske og/eller kanoniserte faglitterære tekstene, og følgelig la det seg tett opp til skjønnlitteraturens verkbaserte tekstbegrep – og på den måten kunne begrense tekstutvalget en god del (se figur 1), inkluderer forskerne i det svenske prosjektet i sin empiri alt fra seksualopplysningsbrosjyrer og soldathåndbøker til oppslagsbøker, læreplaner og lærebøker. Det innebærer at de tekster og genrer som studeres i prosjektet, er svært ulike. I tillegg varierer måtene tekstkulturene ser ut på – så å si – i de periodene som prosjektet dekker (1750-1990) en god del. Konsekvensene blir at de teorier og metoder man bruker som arbeidsredskap, må være generelle. Og generelle modeller er gjerne litt abstrakte.

At de svenske sakprosaforskerne har vært opptatt av sakprosa som er mye lest, innebærer som vi har sett at de har valgt et folkelig hverdagstekstperspektiv. Det er vanlige folks tekstkulturer som særlig er blitt studert, slik som politiske pamfletter (Gustafsson 1998), religiøse traktater (Josephsson 1997), almanakker (Melander 1999) og byråkratitekster (Svensson

1997). Dessuten har pressetekstene fått en viktig plass i prosjektet, for eksempel gjennom Henrik Rahms analyse av hvordan stockholmsavisa *Dagens Nyheter* behandlet svenske storstreiker i 1945 og i 1969/70, eller gjennom Gunilla Byrmans analyse av "tidningsnotisen" fra 1700-tallet og fram til i dag. Som vi så, ble både tidsskrifter og aviser utelukket fra det norske prosjektets tekstutvalg. Et meget omfattende empirisk og teoretisk bidrag i det svenske prosjektet er Per Ledins studie av framveksten av den svenske ukepressa på 1700- og 1800-tallet (Ledin 1997b, 2000).

I Ledins arbeid blir også et annet særtrekk ved det svenske prosjektet tydelig, nemlig den multimodale/-mediale forståelsen av tekstskapning. Svenskene begrenser seg ikke bare til å analysere tekster som er skapt med hverdagsspråket som uttrykksplan, men studerer også bilder, figurer og andre ikonografiske tegnsystemer som blir brukt som ressurser for meningskapning gjennom tekst. Ikke minst for den pressehistorisk orienterte forskningen i prosjektet er en slik tilnærming nødvendig. Gjennom slike studier denne måten sprenges den opprinnelig lingvistiske rammen for det svenske prosjektet. Den diskursanalytiske vitenskapstradisjonen som de fleste av forskerne signaliserer at de føler seg hjemme i, blir derfor i større grad preget av *semiotisk* tenkning enn en snevert språkvitenskapelig (se Ledin 1999).

En annen viktig tendens i det svenske prosjektet er at det legger vekt på å forstå tekstene og genrene i forhold til de samhandlingsformer eller diskurser, virksomheter og institusjoner som tekstene inngår i (Englund & Svensson under utg., Olsson & Selander under utg., Englund, Hultèn, Mårdsjö & Selander under utg.). Prosjektet legger stor vekt på praksisnære virksomhetsanalyser av tekstene. I prosjektets startfase fikk fenomenet "genre" en sentral plass som forklaringsvariabel. Genre ble opprinnelig forstått som en typifiseringskategori for tekster, noe i den retning som vi kjenner igjen fra Grepstads norske sakprosa- verk, som jeg har drøftet ovenfor. Det ble antatt at de ulike sakprosa- tekstene representerte, eller var forekomster av, mer eller mindre etablerte genrer. Man antok i utgangspunktet at sakprosa-

analysene av enkelttekster eller grupper av tekster kunne forklares av genreanalyser. Den virksomhetsorienterte genre-, tekst- og språkanalysen – for øvrig inspirert av diskursanalytikeren John Swales - ble tidlig i prosjektfasen oppsummert slik:

“en genreanalys ska spegla den sociala och kommunikativa verklighet där språkbrukarna agerar. (...) genrer (blir) något som måste rekonstrueras av forskaren utifrån texter og genrebeteckningar som är i omlopp i olika sociala verksamheter” (Ledin 1996: 35).

I framveksten av prosjektet har denne genreorienteringen blitt svekket til fordel for en enda mer radikal pragmatistisk og situasjonell orientering. Det er allmenn enighet om at den overordnede forklaringsinstansen for forståelsen av tekstene og tekstformene som studeres i prosjektet, er mer eller mindre institusjonaliserte “virksomheter”, og ikke “genrer”. Det skyldes at mange av prosjektets empiriske analyser har vist at genrebegrepet ikke kan forklare tekstenes og språkets egenart i sakprosaen. Det kan derimot virksomhetene. I sin presentasjon av ulike typer genreforskning skriver Per Ledin (1996):

”Hur kan då genrebegreppet fogas in i projektets teoriram? Enligt min mening ger den här forskningsöversikten ett lite oväntat svar, nämligen att genrebegreppet nog *inte* bör ingå i den övergripande teoriramen.(...) Att genrer är svåra att göra till utgångspunkt för undersökningar hänger ytterst ihop med att moderna genreanalyser bygger på tanken att det är språkbrukarnas perspektiv som analysen ska frilägga. En vetenskaplig taxonomi eller texttypologi, där alla texter klassificeras utifrån givna kriterier, är helt enkelt inte en genreanalys. En genreanalys ska spegla den sociala og kommunikativa verklighet där språkbrukarna agerar. Och som språkbrukare använder vi uppenbart olika och delvis motstridiga kriterier för att särskilja olika texter och språkliga konventioner. Dessutom förändras kriterierna över tid.” (op. cit.: 35).

I en seinere rapport fra samme prosjektdeltaker (Ledin 1999) presiseres synspunktet:

”En konsekvens av definitionen är att genrer inte kan definieras utifrån sina inre villkor, utifrån en särskild textuell eller språklig struktur. I textutformningen kan enskilda genretexter variera avsevärt, både synkront och diakront, även om vissa texter kommer att ses som mer typiska för genren än andra inom en viss diskursgemenskap. Det är i stället de yttre, pragmatiska villkoren som är avgörande.” (op.cit.: 24).

Men henvisning til australieren Brian Paltridges (Paltridge 1997) grundige empirisk baserte kritikk av systemisk-funksjonelle genreteorier (for eksempel Hasan 1996, Martin 1992) noterer Ledin:

”att det inte finns en given tekststruktur som definierar en genre, men att olika aspekter av tekststrukturer kan samverka med den pragmatiska og konseptuelle konteksten og leda till att språkbrukerna ser en genretext som typisk. Förenklat binds viss (sic) ämnen, erfarenheter, syften ect. till vissa sätt att organisera texten. När en instans av en genre är otypisk är det de pragmatiska aspekterna som bestämmer genretillhörigheten.” (op.cit.: 28).

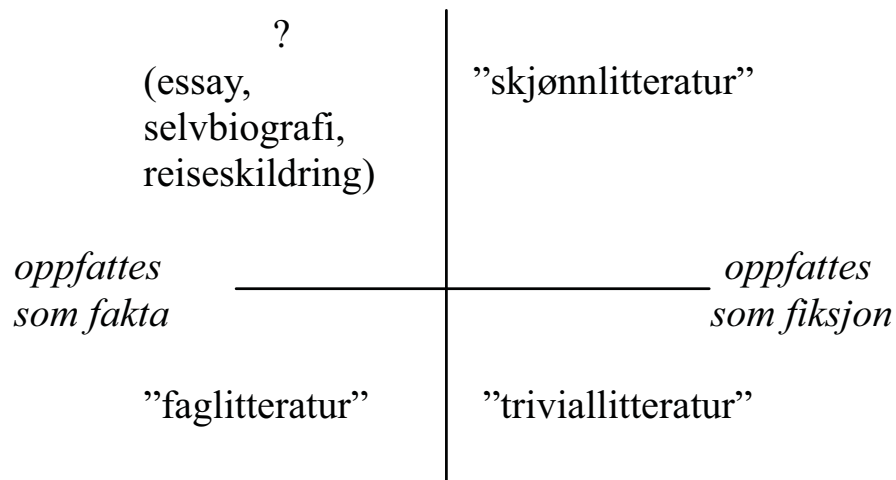
Forskjellene fra den genreteoretiske tilnærmingen i det norske prosjektet som Ottar Grepstad presenterte i sine to store teoriarbeider, er åpenbar. Det er derfor ikke overraskende at den mest interessante og velreflekterte kritikken av det norske sakprosa-prosjektets teoriarbeider har kommet fra de svenske prosjektdeltakerne (Ledin 1997a).

Leser man i det svenske sakprosa-prosjektets mange rapporter, og det som er under utvikling av samlearbeider, er det noen perspektiver som er svært framtrædende og som bør omtales i en sammenheng som denne artikkelen. For det første hvor-

dan man i prosjektmiljøet gir mening til uttrykket /sakprosa/. For det andre hvordan den svenske språklige stilhistorien ser ut når man studerer sakprosaetekster, og for det tredje orienteringen mot den folkelige sakprosaesningen og sakprosaesningens historie i Sverige. Disse tre sidene ved prosjektets ulike studier fortjener litt oppmerksomhet.

I prosjektet utkast til teoriarbeider legges det opp til en såkalt *konstruktivistisk* forståelse av sakprosa-begrepet. Som jeg har antydnet ovenfor i denne artikkelen, vises det til at en bruk av vår tekstkulturs forståelse av hva som legges i uttrykket /sakprosa/ på tekstkulturer hvor kategorien *ikke* finnes, innebærer en *anakronistisk* tenkemåte. Samtidig antyder den kjensgjerning at vi i vår tekstkultur har utviklet kategorien, at sakprosa er et *sosialt faktum*. Fenomenet forutsetter en sosio-kulturelt etablert konvensjon eller tekstnorm, men er like fullt en kategori vi i dagens tekstkultur forstår, skaper og leser tekster og genrer i forhold til. Prosjektet viser til at slike kategoriseringer ofte ikke er verdifrie, men er ”sociala perceptioner” (Englund & Svensson under utg.: 12) knyttet hegemonikamper om den symbolske makten i en kultur eller et samfunn. Englund og Svensson presenterer følgende modell (*figur 4*) som en visualisering av forholdet mellom ulike tekstkulturer i Sverige i dag. Det er ment å være et uttrykk for det sosialt konstruerte ved kategoriseringene, vår tids tekstkulturelle kategoriseringer, såvel som den mer eller mindre implisitte fordelingen av status – og dermed symbolsk makt – for de ulike kategoriens tekster og genrer.

tilskrives kunstnerisk verdi

tilskrives ikke kunstnerisk verdi

Figur 4 *Litteraturbegrepet i de nordiske tekstkulturene i følge Englund & Svensson under utg. a*

Som en ser, bygger matrisen på en forskjell langs to variabler. For det første fravær og nærvær av tekster som "tilskrives kunstnerisk verdi". For det andre fravær og nærvær av tekster som "oppfattes som fiksjon". Tre av de fire kategoriene som matrisen utvikler har fått egne navn: "faglitteratur" (tekster som oppfattes som faktaorienterte, men som ikke tilskrives kunstnerisk verdi), "skjønnlitteratur" (tekster som oppfattes som fiksjonsorienterte, og med kunstnerisk verdi) og "trivillitteratur" (tekster som oppfattes som fiksjonsorienterte, men uten kunstnerisk verdi). Englund & Svensson finner ikke et eget ord for den siste kategorien, men muligens kunne "faksjon" vært dekkende, muligens også "kunstprosa" eller "essaystikk" (forstått vidt)? Følgen av disse måtene å gi mening til sakprosabegrepet på, blir at "sakprosa" ikke kan sies å være et vitenskapelig begrep, men et kunnskapsbegrep:

”Kontentan (...) är att sakprosan inte låter sig inordnas i entydiga klassificeringar eller taxonomier. Rubrikens fråga (”Sakprosa – vad är det?” *min kommentar*) går inte att besvara annat än genom hänvisning til sakprosan som ett socialt faktum. Detta betyder givetvis inte att sakprosa-begreppet är ointeressant eller oanvändbart för olika syften. Men det är högintressant i första hand som föremål för vetande, inte som vetenskapligt redskap.” (op.cit.: 23).

Gjennom å understreke at ”sakprosa” ikke er et vitenskapelig begrep, men et ”föremål för vetande”, framstår måten begreppet gis mening på som en forhandling, evt. en kamp, mellom deltakere på et slags tekstkulturelt meningsmarked. Vi ser at denne forhandlingen eller kampen dreier seg om to typer tekstverdier: ”kunstnerisk verdi” og ”fiksjon”. Det er disse to variabelene som danner de fire grunnleggende kategoriene. Som i Norge er det derfor de skjønnlitterære tekstene – de er jo som regel både ”kunstneriske” og ”fiktive” – som er den grunnleggende kategorien som de andre tekstkategoriene får mening i forhold til. Følgelig er situasjonen også i det svenske tekstkulturelle verdisystemet den at tekstkulturen med den sterkeste posisjonen eller den som har den tydeligste posisjonen og kanskje også tillegges størst hegemonisk makt, er skjønnlitteraturen. Igjen blir ulikhetene til det norske prosjektet meget tydelige. Der hovedvekten i det norske prosjektet legges på sakprosatekster som ”tilskrives kunstnerisk verdi” i kulturen – og derfor er potensielt kanoniske (jf. ”Nordmenns nistepakke”) – har det svenske prosjektet sitt tyngdepunkt i tekster som *ikke* ”tilskrives kunstnerisk verdi”, dvs. tekster som i tavla i figur 4 kalles ”faglitteratur”.

Men trass i at ”sakprosa” er et fenomen som gis mening i forhold til noe det ikke er, og har en svak posisjon i det tekstkulturelle hierarkiet, er man selvsagt i et prosjekt som heter ”Svensk sakprosa” tvunget til å bruke begrepet selv på tekstkulturer som ikke kjente kategorien eller det kategoriseringsystemet det inngår i i dag. Løsningen man har valgt i det svenske prosjektet er ikke særlig prinsipiell, men pragmatisk: ”vi har studerat texter från

flera sekel som enligt ett nutida synsätt kan utskiljas som sakprosa”, skriver Englund og Svensson i sin oppsummering i utkastet til prosjektets teoribind (op.cit.: 20). I den opprinnelige prosjektbeskrivelsen ble teksutvalget for prosjektet utskilt som ”tryckt, icke-litterär prosa, som behandlar någon del av verkligheten och har en stor läsekrets” (Svensson m.fl. 1996: 22). Når Englund og Svenssons oppsummerer hvilken type tekster som faktisk ble studert, viser resultatet seg å være det følgende:

”Man skulle alltså kunna hävda att för projektet har de mest typiska sakprosatexterna blivit sådana texter som kombinerar information om någon del av verkligheten med någon form av undervisning eller instruktion. Därefter följer sådana texter som ifrågasätter sakförhållanden eller vil skapa debatt.” (Englund & Svensson under utg.: 23).

Følgelig er de tekstene man i prosjektets empiriske arbeid i praksis har utskilt som ”sakprosa”, avgrenset til et forholdsvis smalt utvalg tekster. Samtidig er situasjonen den at dette utvalget *ikke på langt nær* dekker alle de tekstene og genrene som omfattes av kategorien ”sakprosa” i det tekstkulturelle verdssystemet presentert i figur 4. Men utvalget er likevel bredt nok til at det endelige tekstkorpuset for prosjektet blir svært stort, og at det dekker tekster hentet fra viktige hverdagslige bruksområder. Hvordan ser så utviklingen av svensk skriftsspråk ut med et slikt tekstutvalg som forutsetning?

I tilslutning til en internasjonal måte å studere tekstbasert stil- og registervariasjon på skiller man i et svenske sakprosaprojektet mellom en ”muntlighet” og en ”skriftlighet” i studiet av språkutviklingen i sakprosaen. Begrepene viser til en forholdsvis innfløkt forskningstradisjon med mange forskjellige og til dels uavhengige problemstillinger. Den underliggende tenkemåten er at talespråk og skriftspråk er knyttet til ulike bruksområder dominert av vesensforskjellige formål. Disse ulike medieringsformene tilbyr svært forskjellige måter å skape mening på gjennom språk, tekst og genrer. Og de får konsekvenser for hvordan tenkning og refleksjon kultiveres, og hvordan samhandlingen men-

nesker i mellom foregår. Innføringen av skriften og utviklingen av skriftspråklige genrer og deres bruksområder forteller derfor mye om store samfunnsmessige og mentale endringer. Innføringen av skriftspråket som den dominerende medieringsformen innebærer et slags "great divide" i kulturen, for å bruke en betegnelse utviklet av literacy-forskeren Jack Goody (Goody 1977). En skriftspråklig preget kultur er en typisk modernitetskultur, der samtalene mennesker i mellom i de muntlige traderte fortellingene og tradisjonene er svekket til fordel for de skriftbaserede tekstene.

For prosjektets forskere er det overordnede synspunktet - ikke særlig overraskende, selvsagt - at det svenske samfunnet i perioden fra 1750 til i dag viser en "tilltagande skriftlighet" (Melander & Josephson under utg.: 5). For å kunne påvise hvordan denne økende skriftligheten viser seg og hvilke kulturelle og mentale konsekvenser det har og har hatt, skiller forskerne med ansvar for dette feltet mellom tre nivåer:

For det første viser forskerne hvordan skriftspråket brukes i samfunnet fra 1700-tallet og fram til i dag, i hvilken omfang skriftspråket brukes i perioden, hvor mange som leser og hvor mye tid man bruker til skriftlige aktiviteter i de ulike periodene. Omfanget av skriftlighet har selvsagt økt enormt. Men samtidig har det kommet til en økende grad av samhandling mellom skriftlig og muntlig mediering i tekstkulturene. Derfor blir det i lengden problematisk å snakke om et skille mellom skriftlig og muntlig kultur. En syntetiserende forståelsesmåte blir mer dekkende for virkeligheten, dvs. en forståelsesmåte fanget opp av begrepet "sekundær oralitet".

Det andre nivået har å gjøre med bruken av skriftlige tekster. Melander og Josephson tar opp i hvilken grad den skriftlige teksten kan stå for seg selv, eller er om den må gjøres levende i en eller annen muntlig form for å bli brukt på en relevant måte. Også på dette punktet nyanseres det absolutte skillet mellom muntlighet og skriftlighet. Skriftliggjøringen av samfunnet er ikke et generelt trekk ved alle forskjellige tekstkulturer eller virksomheter i perioden. Gjennomgående er det likevel slik at tiåra omkring 1900 er preget av en høy grad av skriftlighet. I

denne perioden har skriftligheten en status og prestisje i forhold til talespråket som den ikke har hatt før eller seinere.

Det tredje nivået Melander og Josephson tar opp, er hvordan utviklingen av genrer og språklige stilmønstre i perioden blir mer skriftligspråklige. Forskerne påpeker at tekstene blir mer og mer løsrevet fra muntlige tekst- og språkmønstre. Således forsvinner talespråkspregede skriftlige genrer som er skrevet for å leses innenat, slik som lærebøker i katekisme-tradisjonen og religiøse og politiske pamfletter, til fordel for tekster som ikke skal leses høyt.

Mer utydelige er resultatene når det gjelder forholdet mellom språkvariasjonsbasert muntlighet og skriftlighet. I dette tilfellet er todelingen mellom en ”muntlig” og en ”skriftlig” stil problematisk. Mer grunnleggende variabler for å forklare språkvariasjon enn medieringstypene skriftlig eller muntlig viser egenskaper som genren og virksomheten tekstene brukes i seg å være. Således fører prosjektets empiriske undersøkelser til at man slutter seg til et etter hvert vanlig synspunkt i en tekst- og språksosiologisk forskning der man er skeptisk til at svært generelle fenomener som ”muntlighet” og skriftlighet” egentlig kan sies å være de overordnede forklaringskategoriene for språk- og tekstvariasjon:

”det finns goda skäl att ställa sig skeptisk till tankar om en klar och entydig uppdelning mellan skriftlig och muntlig kultur (...). Dikotomin muntligt/skriftligt är svår att upprätthålla och bör ersättas av en mer nyanserad syn som tar hänsyn till kommunikationsetnografiska förhållanden. (...) Visserligen har ett slags ny muntligheten (sic) tillkommit genom sådant som etermedier och telekommunikationer, men det förefaller inte rimligt att ta detta till inräkning för att något dramatiskt nytt skett (...). Ett ökat talspråkanvändande inom vissa områden förändrar därför enligt vår mening inte intrycket att vår kultur generellt kommit att präglas av allt mer skriftlighet under den (sic) de senaste 200-250 åren.” (Melander & Josephson: 28)

Det er grunn til å være kritisk til det utgangspunktet for studiet av stilutviklingen i sakprosaen som er valgt i det svenske prosjektet. Kritikken mot todelingen i "muntlighet" og "skriftlighet" er velkjent i forskersamfunnet og etter hvert ganske akseptert der (Roberts & Street 1997). Det er overraskende at flere av de andre prosjektdeltakernes resonnementer omkring kategoriene "genre" og "virksomhet", slik jeg har referert til dem tidligere i dette avsnittet, ikke er innarbeidd i diskusjonen omkring sakprosaens stilutvikling. At så ikke har skjedd, antyder kanskje at det tverrfaglige utgangspunktet i det svenske prosjektet – trass i all velvilje – ikke har vært uproblematisk. En bedre integrering av forskningsbaserte erkjennelser fra flere av prosjektdeltakerne ville sannsynligvis ført til mer spennende resultater for studiet av sakprosaens stilutvikling enn det som hittil er blitt presentert i prosjektmiljøets skrifter.

Mer interessant enn måten man i prosjektet har studert den svenske sakprosaens stilhistorie på, er presentasjonene av sakprosaens egenart og sakprosaens historie i Sverige. Denne delen av prosjektet står da også helt sentralt, i og med at man i hele prosjektideen har valgt å ta utgangspunkt i at tekstutvalget skal være tekster som er mye lest. I presentasjonene viser man hvordan leseferdighetene har utviklet seg i Sverige fra 1750-tallet og framover, og hvordan utviklingen av leseferdigheter henger sammen med utviklingen og spredningen av sakprosa, særlig den religiøse sakprosaen. De viser hvordan lesesituasjonene som vanlige folk inngår i og deltar i blir fler og fler og at de blir stadig mer komplekse. Først og fremst viser de hvordan lesningen endrer seg fra å være en autoritært preget religiøst orientert høytlesning til å være en individualistisk preget og sekulært orientert stillelesning. Den store endringen i lese måter finner sted på midten av 1800-tallet:

"Den äldre lästraditionen kan då lite schabloniserat beskrivas som dominerad av religiös läsning, av att utbudet av texter var litet och att de tillgängliga texterna därför ofta lästes upprepade gånger, av att läsningen var en del av en religiös handling av något slag, exempelvis en andakt, av

att det inte alltid ansågs som centralt att teksten begreps utan att läsningen i stället kunde vara mekanisk och rituell och slutligen alltså av att högläsning var dominerande. Den yngre lästraditionen kan på samma vis karakteriseras som mer inriktad mot sekulär läsning, av att den utgick från ett större utbud av tekster som kanskje bara lästes en gång, av att läsningen byggde på engagement och forståelse og till sist således av att tyst läsning kommit att få ökad betydelse.” (Josephson & Melander, under utg.: 19).

Forskerne i prosjektet er de første til å innrømme at dette er en grov generalisering – særlig er den lenge meget vanlige familielesningen preget både av høytlesnings- og stillelesningstradisjoner. Til slutt sammenfattes resultatene av studiene av lesemåtenes utvikling i den svenske sakprosa-historien i noen generelle generaliseringer. I generaliseringene deles sakprosa-historien opp i 1800-tallet, 1800-tallet og 1900-tallet og det som kalles seint 1900-tall:

- den religiøse (lesemåten, min kommentar) (dvs. den man extrapolera for religiøs oppbyggelseslitteratur, inte for de heliga skrifterna): i sakprosa finner man fakta, forklaringar og eksempel som kan prøvas mot egne eksistensiella spørsmål – 1800-tal, ett samhälle med relativt få tekster, med relativt hög status
- den faktiska, textorienterade; i sakprosan finner man fakta, resonemang eller anvisningar som talar om hur det är (eller hur man ska göra) – 1800-tal och 1900-tal, ett samhälle med många men överblickbara tekster
- den faktiska, individorienterade: i sakprosan kan man hämta fakta, resonemang eller anvisningar som man kan kombinera själv för att skapa mening – sent 1900-tal, et samhälle med ett oöverblickbart överflöd av tekster. (op.cit.: 22-23)

Oppsummerende kan vi si at det svenske prosjektet bærer preg av mange og ulike problemstillinger som så langt i prosjektet

ikke er helt godt integrert. Likevel har prosjektet en forholdsvis velartikulert kjerne som utgjøres av at studiet av sakprosaeteksten og sakprosagenrene systematisk knyttes til studiet av de virksomheter som tekstene og genrene inngår som medium for meningsskaping. I så måte får det svenske prosjektet sterkt preg av å være et diskursanalytisk prosjekt.

Prosjektmiljøet Norsk sakprosa 2000-2003

La oss vende oss til *Prosjektmiljøet Norsk sakprosa 2000-2003* og de utfordringer dette miljøet står overfor. Prosjektet er først og fremst et *institusjonaliseringsprosjekt*. Det innebærer at prosjektmiljøet må ha et tverrvitenskapelig utgangspunkt. Forskere fra til dels svært ulike fagmiljøer skal møtes for å diskutere seg fram til teoretiske, metodiske og empiriske problemstillinger *på tvers av* etablerte fagmiljøer og forskningstradisjoner. I prosjektmiljøet må vi også ta omsyn til at vi har å gjøre med forskermiljøer som er under etablering, slik som lærebokforskningen og pressetekstforskningen. Det fører med seg at vi i utgangspunktet ikke kan begrense sakprosaen til bøkens tekster, slik det ble gjort i det norske avsluttede sakprosaprojektet. Vi kan heller ikke begrense oss til å studere bare “det mycket lästa” som i det svenske sakprosa-prosjektet.

Vitenskapsosilogiske utfordringer

En viktig hensikt med det nye norske sakprosaprojektet er å etablere institusjonelle forutsetninger for en egen norsk tekstforskning som ikke er skapt på skjønnlitteratur-vitenskapens premisser. Målet er å skape gode nasjonale forskningsmiljøer som mener at sakprosaetekster har en egenverdi som gjør dem til interessante forskningsgjenstander i seg selv. Nå finnes det jo massevis av tekstforskere ved de mange instituttene for litteraturvitenskap på våre universiteter og høyskoler, og ved litteraturseksjonene på de ulike språkinstituttene der, slik som nordisk,

engelsk, tysk, spansk, fransk, kinesisk, russisk osv. Men som jeg har vært inne på det tidligere, har disse litteraturvitenskapelige tekstforskerne systematisk ekskludert nåtidig sakprosa, og som regel også i fortidig sakprosa, fra sitt tekstkorpus (i hvert fall dersom interessen er rettet mot tekstkulturer fra tida etter det vi normalt regner som europeisk opplysningstid og der omkring). Konsekvensen må altså bli at vi må utvikle en sakprosaforskning på egne premisser. Institusjonalisering krever at noen tar ansvaret, og at det finnes et miljø som passer på at institusjonsoppbyggingen går som den skal. Derfor er prosjektmiljøet knyttet til *Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap* ved Universitetet i Oslo (det kunne selvsagt like så gjerne ligget ved andre universiteter. Instituttet har forpliktet seg til å satse på sakprosaforskning som en av sine aktiviteter. Med base ved *Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap* vil prosjektmiljøet knytte til seg forskere, stipendiater og hovedfagsstudenter.

Behovet for en institusjonalisering av en egen sakprosaforskning har også en annen side. Fordi skjønnlitteraturforskerne ikke har brydd seg noe særlig om sakprosaen, til tross for at sakprosaen representerer kulturelt viktige tekster, og siden vi ikke har hatt egne forskningsmiljøer med ansvar for studiet av denne type tekster, har sakprosatekstene blitt studert og studeres i mange ulike fag og fagkulturer uten særlig kontakt med hverandre. Noen av konsekvensene har vært at mange miljøer dessverre har en overflatisk og mangelfull kunnskap om mye av den teori- og metodeutviklingen i internasjonal tekstvitenskap som jeg har vist til tidligere denne artikkelen. Det sier seg selv at *det* har svekket kvaliteten i det empiriske arbeidet i mange prosjekt. En svært viktig hensikt med prosjektmiljøet er derfor at forskere fra ulike fagmiljøer skal kunne møtes for å diskutere seg fram til teoretiske, metodiske og empiriske problemstillinger *på tvers av* etablerte fagmiljøer og forskningstradisjoner.

Empiriske utfordringer

Prosjektmiljøet Norsk sakprosa 2000-2003 har én virkelig stor utfordring. Det har ikke noe klart avgrenset forskningsobjekt å konsentrere interessen sin mot. I så måte er det ikke noe tradisjonelt empirisk forskningsprosjekt som skal gjennomføres. Som nevnt, er noe av problemet med å definere sakprosaen at det er et anakronistisk begrep som vår tekstkultur avgrenses negativt som tekster ikke kvalifiseres som skjønnlitterære. Som forskerne i det svenske sakprosaprosjektet ganske raskt slo fast, kan sakprosaen ikke defineres utifra noen grunnleggende konstituerende egenskaper. Den må forstås som ulike typer tekstsaking i spesifikke kontekster og virksomheter, slik som tekster skapt innenfor institusjoner som pressen, den offentlige mening, byråkratiet, undervisningssektoren (lærebøkene) mm. Prosjektmiljøet skal derfor samle forskere som jobber med større kollektive forskningsprosjekt eller individuelle enkeltprosjekt rettet mot tekster fra slike virksomheter til faglige drøftinger. En konsekvens er at det blir nødvendig med en sterk teori- og metodefokusering der en ser bort fra tekstforståelser basert på visse typer empiri/tekstkorpus. I så måte er erfaringene fra teoriarbeidet i det svenske sakprosaprosjektet av særlig interesse for prosjektmiljøet. Studiet av sakprosa i sine ulike virksomheter vil ta utgangspunkt i en generell tekstvitenskap. En allmenn tekstvitenskap skal derfor kunne forstå, beskrive og forklare egenskapene til tekster i alle virksomheter, i alle genrer og med de forskjelligste hensikter. Følgelig skal prosjektmiljøet også bidra *til en begynnende institusjonalisering av en ny type tekstforskning*.

Likevel: denne teorifokuseringen skal og må ikke bli et mål i seg selv. Den skal tjene den empiriske forskningen. Og prosjektmiljøet må bli en arena for framtidige forskningsprosjekt. Det skal legge til rette for norske, nordiske og internasjonale samarbeidsprosjekt rettet mot visse avgrensede genrer og tekstkulturer i ulike kontekster.

Teoretiske utfordringer

Jeg har i denne artikkelen lagt stor vekt på nødvendigheten av å utvikle en ny type tekstvitenskap som fundament for en institusjonalisering av en egen sakprosaforskning. Som vi har sett i gjennomgangen av de norske og svenske prosjektene, har dette teoriarbeidet vært helt sentralt i begge prosjektene. *Prosjektmiljøet Norsk sakprosa 2000-2003* har den fordel at det i det teoretiske utviklingsarbeidet kan lære av disse prosjektenes erfaringer. Det er hensikten at teoriarbeidet skal være noe som preger prosjektmiljøet gjennom hele prosjektperioden. Derfor bør vi som deltar i prosjektmiljøet, ikke binde oss og de andre deltakerne for sterkt til visse teoretiske synspunkter og posisjoner. Av den grunn er det trukket inn i prosjektmiljøet personer med faglige forutsetninger fra så ulike fagmiljøer som idéhistorie, pedagogikk, litteraturvitenskap og klassisk retorikk. Likevel er det riktig å hevde noen mulige teoretiske føringer som utgangspunkt for prosjektmiljøets tekstteoretiske diskusjoner. De følgende sju punktene bør forstås som prosjektmiljøets tekstteoretiske teser:

- Prosjektet aksepterer ingen form for tekstessensialisme der kulturelt konstituerte kategoriseringer av tekster blir forklart med henvisning til antatte universelle, stabile egenskaper. ”Sakprosa” er derfor en sosio-kulturelt konstituert tekstkategori som oppstår på et spesielt tidspunkt i den tekstkulturelle utviklingen. Det samme gjelder den tekstkulturelle kategorien ”skjønnlitteratur”. Viktige forskningsoppgaver i et sakprosaprojekt er det å vise hvordan slike tekstkulturelle kategoriseringssystemer er konstituert og utvikler seg, og å forklare hvorfor de er konstituert som de er og hvorfor de forandrer seg.
- Alle tekster inngår i ulike *tekstkulturer* som til sammen utgjør *litteraturen* i et samfunn. Disse tekstkulturene er utviklet innenfor mer eller mindre institusjonaliserte *virksomheter* i samfunnet. Utgangspunktet for en tekstvitenskapelig tilnærming til studiet av sakprosa – eller tekster fra tekstkultu-

rer som ikke kjenner kategorien ”sakprosa”, men som vi i dag ville gi mening som sakprosa - er dermed å studere de kontekstuelle rammevilkårene for tekstskaping og teksttilegnelse. I hvilken grad disse tekstkulturene er institusjonaliserte (for eksempel byråkratiets tekster, eller den skjønnlitterære institusjonen), og hvilken grad de tillater variasjon i måtene tekstene skapes på i den aktuelle konteksten, er viktige problemstillinger for en sakprosaforskning.

- Grensene mellom de ulike tekstkulturene i et samfunn kan være utydelige og overlappende, såvel som faste. Prinsipielt endrer forholdet mellom slike tekstkulturer seg gjennom tidene.
- En tekst er en avsluttet realisering av et meningspotensial i en særskilt situasjon. Den skaper ny mening, men er som regel konstruert slik at denne meningen kan forstås. Derfor har tekster har en eller annen form for *struktur* (indre og ytre orden).
- Tekststrukturen er delvis betinget av konvensjonaliserte måter å skape mening på (såkalte *tekstnormer*), og delvis av senderens og/eller mottakerens fokus i en spesiell situasjon.
- Måtene tekster er konstruert på, må forstås i lys av de kontekstene de er skapt i og de funksjonene tekstene har. Å studere tekster og teksters strukturer innebærer at man studerer *samhandlingen mellom kontekst og tekst*.
- Enhver tekstkultur må forstås fra *deltakerperspektivet*.

Coda

Jeg slutter presentasjonen av utfordringene og mulige løsninger i de vitenskapelige studiet av sakprosa her. I numrene til prosjektmiljøets skriftserie *Sakprosa* vil de problemstillingene jeg har presentert så langt, bli aktualisert gjennom konkrete tekstanalyser og presentert i artikkel- og/eller monografiformat. De tekstvitenskapelige utfordringene for sakprosaforskningen slik jeg har presentert dem generelt i denne artikkelen, og mer spesifikt i gjennomgangen av måtene utfordringene ble møtt i de andre norske og svenske sakprosaprojektene, har med all tydelig vist at arbeidet med å institusjonalisere en norsk sakprosaforskning står overfor store teoretiske, empiriske og praktiske utfordringer. Det er selvsagt feil og naivt å forvente at prosjektmiljøet skal kunne svare på disse utfordringene ved å tilby avanserte teoretiske løsninger og gjennomføre store empiriske prosjekt. Av de viktigste formålene med prosjektmiljøet er det at disse utfordringene synliggjøres som viktige problemstillinger i en norsk forskningsvirkelighet. Det prosjektmiljøet bør oppnå er at sakprosaen framstår som et sentralt felt i norsk kulturforskning.

Referanser

Andreassen, T. 2000. *Bok-Norge. En litteraturhistorisk oversikt*. Universitetsforlaget: Oslo.

Bal, M. 1997. *Narratology*. University of Toronto Press: Toronto.

Bennich-Björkman, B. 1970. *Termen litteratur i svenskan 1750-1850*. Avdelingen för litteratursociologi vid Litteraturhistoriska institutionen: Uppsala.

Berge, K.L. 1990. *Tekstnormers diakroni*. Mins: Stockholm.

Berge, K.L. 1993. "Hva er det som kvalifiserer et budskap som en tekst?" I: L S Evensen & T Fretheim (red.). *Tekst i kontekst*. Novus: Oslo. 24-38.

Berge, K.L. 1997. "Communication". I: P. Lemarque (ed.). *Concise encyclopedia of the philosophy of language*. Pergamon press: London. 95-102.

Berge, K.L. 1998a. "Retorikken og tekstologien". I: *Rhetorica Scandinavica*. 6. 60-73.

Berge, K.L. 1998b. "Den offentlige meningens genrer", i E B Johnsen & T Berg Eriksen. *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995. Bind 1*. s 136-156

Berge, K.L. under utg. "The development of a text culture. Theoretical reflection on the notion of 'text' based on empirical studies of writing in different contexts". I: P. Coppock (ed.). *The semiotics of writing*. Brepols:Bologna.

Berge, K.L., Coppock, P. & Maagerø, E. 1998. *Å skape mening med språk*. Cappelen: Oslo.

Berg Eriksen, T. 1995a. *Nordmenns nistepakke. En kritikk av den norske kanon*. Cappelens upopulære skrifter: Oslo.

Berg Eriksen, T. 1995b. "Norskfaget i idéhistorisk perspektiv." I: E. B. Johnsen, (red.) 1995b. *Virkelighetens forvaltere. Norsk sakprosa. Første bok*. Universitetsforlaget: Oslo. 256-260.

Biber, D. 1988. *Variations across speech and writing*. Cambridge UP: Cambridge.

Byrman, G. 1998. *Tidningsnotisen i förändring 1746-1997*. Rapporter från Svensk sakprosa nr 15: Institutionen för nordiska språk, Lund.

- Bühler, K. 1990. *Theory of language*. John Benjamins: Amsterdam.
- Chatman, S. 1978. *Story and discourse*. Cornell UP. Ithaca.
- Dressler, W. & de Beaugrande, R. 1981. *Introduction to text linguistics*. Longman: London.
- Englund, B & Svensson, J. under utg. a. *Sakprosa – vad är det?* Manus.
- Englund, B & Svensson, J. under utg. b. *Sakprosatekst och samhälle*. Manus.
- Englund, B., Hultén, B., Mårdsjö, K. & Selander, S. under utg. *Texter, sociala relationer och auktoritet*. Manus.
- Enkvist, N-E. 1973. *Stilforskning och stilteori*. Studentlitteratur: Lund.
- Fafner, J. 1977. *Retorik – klassisk og moderne*. Akademisk forlag: København.
- Fossestøl, B. 1980. *Tekst og tekststruktur*. Universitetsforlaget: Oslo.
- Fossestøl, B. 1983. *Bindingsverket i tekster*. Universitetsforlaget: Oslo.
- Freedman, A. & Medway, P. 1994. *Genre and the new rhetoric*. Taylor & Francis: London.
- Galan, F.W. 1985. *Historic structures*. Croom Helm: London.
- Genette, G. 1980. *Narrative discourse*. Cornell UP. Ithaca.

- Goody, J. 1977. *The domestication of the savage mind*. Cambridge UP: Cambridge.
- Grepstad, O. 1997. *Det litterære skattkammer. Sakprosaens teori og retorikk*. Det norske samlaget: Oslo.
- Grepstad, O. 1998. "Sakprosaens linjer." I: E. B. Johnsen, & T. Berg Eriksen. 1998b. *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995. Bind 2. 1920-1995*. Universitetsforlaget: Oslo. 594-698.
- Gunnarsson, B-L. 1992. "Forskning på fackspråk". I: FUMS 162. Uppsala.
- Gustafsson, A. 1998. *Politiska pamfletter i det fria ordets slyngelålder. En textanalys av fem inlägg i den politiska offentligheten under tryckfrihetstiden (1766-1772)*. Rapporter från Svensk sakprosa nr 18: Institutionen för nordiska språk, Lund.
- Habermas, J. 1974. "Erkjennelse og interesse". I: J. Habermas. *Vitenskap som ideologi*. Gyldendal: Oslo. 13-27.
- Hasan, R. 1996. *Ways of saying. Ways of meaning*. Cassell: London.
- Hellspong, L. & Ledin, P. 1997. *Vägar genom texten*. Studentlitteratur: Lund.
- Horsbøll, H. 1999. *Menig mands medie*. Museum Tusulanums forlag: København.
- Jansson, B. G. 1992. "'Fictions' och 'factions'", I: *Samlaren*. 116. 64-76.
- Jakobson, R. 1978. "Poetikk og lingvistikk." I: A. Haldal & A. Linneberg. *Strukturalisme i litteraturvitenskapen*. Gyldendal: Oslo. 119-156.

Johannessen, G. 1996 "Brev om tre sakprosa-bøker (1995)". I: *Bøygen*, 8-15. Også trykt i *Prosa*, 2.

Johnsen, E B. 1995a. *Den andre litteraturen. Hva sakprosa er*. Cappelen's upopulære skrifter: Oslo.

Johnsen, E B. (red.) 1995b. *Virkelighetens forvaltere. Norsk sakprosa. Første bok*. Universitetsforlaget: Oslo.

Johnsen, E B. (red.) 1996. *Forbildets forbilder. Norsk sakprosa. Andre bok*. Universitetsforlaget: Oslo.

Johnsen, E B. (red.) 1997. *Tekstens mellommenn. Norsk sakprosa. Tredje bok*. Universitetsforlaget: Oslo.

Johnsen, E B & Berg Eriksen, T. 1998a. *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995. Bind 1. 1750-1920*. Universitetsforlaget: Oslo.

Johnsen, E B & Berg Eriksen, T. 1998b. *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995. Bind 2. 1920-1995*. Universitetsforlaget: Oslo.

Josephson, O. (red.) 1996. *Arbetarna tar ordet. Språk och kommunikation i tidig arbetarrörelse*. Carlssons: Stockholm.

Josephson, O. 1997. *Vad läsarna läste. 1800-talets religiösa traktater*. Rapporter från Svensk sakprosa nr 10: Institutionen för nordiska språk, Lund.

Josephson, O. & Melander, B. & under utg. *Läsare och läsarter*. Manus.

Kittang, A. "Sakprosa-historie?". I: *Norsklæreren*. 5.1998. 54-56.

Kress, G. 2000. "Multimodality." I: B. Cope & M. Kalantziz. (eds.). *Multiliteracies*. Routledge: London.

- Larsen, P. & Hausken, L. (red.) 1999. *Medievitenskap. Bind 2: Medier – teksteori og tekstanalyse*. Fagbokforlaget: Bergen.
- Ledin, P. 1996. *Genrebegreppet - en forskningsöversikt*. Rapporter från Svensk sakprosa nr 2: Institutionen för nordiska språk, Lund.
- Ledin P. 1997a. "Många av sakprosans skatter funna". I: E. B. Johnsen. *Tekstens mellommenn. Norsk sakprosa. Tredje bok*. s 11-27.
- Ledin, P. 1997b. "Med det nyttiga skola vi söka att förena det angenäma..." *Text, bild och språklig stil i veckopressens föregångare*. Rapporter från Svensk sakprosa nr 14: Institutionen för nordiska språk, Lund.
- Ledin, P. 1999. *Texter och textslag - en teoretisk diskussion*. Rapporter från Svensk sakprosa nr 27: Institutionen för nordiska språk, Lund.
- Ledin, P. 2000. *Veckopressens historia: del II*. Rapporter från Svensk sakprosa nr 29: Institutionen för nordiska språk, Lund.
- Linneberg, A. 1997. "Kammermusikk for sakprosa-ører". I: *Prosa*. s 26-31
- Lotman, J. 1991. *Universe of the mind*. Taurus: London.
- Mann, W. & Thompson, S. 1988. "Rhetorical structure theory: toward a functional theory of text organization". I: *Text* 1988. vol 8-3. 243-281.
- Mann, W & Thompson, S (eds.) 1992 *Discourse description*. John Benjamins: Amsterdam.
- Martin, J. 1992. *English text*. John Benjamins: Amsterdam.

Melander, B. 1999. *Vetenskap och underhållning. Den allmännyttiga uppsatsen i den svenska almanackan från 1749 till 1990*. Rapporter från Svensk sakprosa nr 26: Institutionen för nordiska språk, Lund.

Melander, B & Josephson, O. under utg. *Muntlighet och skriftlighet i sakprosatexter*. Manus.

Olsson, B. & Selander S. under utg. *Institution och mentalitet*. Manus.

Paltridge, B. 1997. *Genre, frames and writing in research settings*. John Benjamins: Amsterdam.

Pettersson, A. 1990. *A theory of literary discourse*. Studies in aesthetics 2: Lund.

Pipping, H. 1938. "Språk och stil." I: *Finsk tidsskrift*. 10. 202-214, 267-276.

Posner, R. 1978. "Strukturalistiske diktanalyser". I: A. Heldal & A. Linneberg. *Strukturalisme i litteraturvitenskapen*. Gyldendal: Oslo. 157-196.

Prosjektet "Norsk sakprosa", 1993. *Søknad til Norges forskningsråd innenfor programmet Kultur- og tradisjonsformidlende forskning (KULT)*. Oslo.

Rahm, H. 1997. "Vi viker inte en tum". *En textanalys av Dagens nyheteres bevakning av metallstrejken 1945 og gruvstrejken 1969/1979*. Rapporter från Svensk sakprosa nr 8: Institutionen för nordiska språk, Lund.

Roberts, C. & Street, B. 1997. "Spoken and written language". I: F. Coulmas (ed.). *The handbook of sociolinguistics*. Blackwell: London. 168-186.

- Roulet, E. 1997. "A modular approach to discourse studies". I: *Pragmatics*. 7:2. 125-146.
- Schmidt, S. 1982. *Foundations for empirical study of literature*. Helmut Buske: Hamburg.
- Selander, S. 1988. *Lärobokkunskap*. Studentlitteratur: Lund.
- Svensson, J. 1993. *Språk och offentlighet*. Lund UP: Lund.
- Svensson, J. 1997. *Fattigvårdens texter - en studie av den social-politiska diskursen i Sverige under 1700- och 1800-talet*. Rapporter från Svensk sakprosa nr 9: Institutionen för nordiska språk, Lund.
- Svensson, J., Josephson, O & Selander, S. 1996. *Svensk sakprosa - en projektbeskrivning*. Rapporter från Svensk sakprosa nr 1: Institutionen för nordiska språk, Lund.
- Teleman, U. 1993. "Historien och språkhistorien.". I: *Scandia*. 52: 2.
- Vagle, W. 1990. *Radiospråket – talt eller skrevet?* Novus: Oslo,
- Van Dijk, T. (ed.) 1985. *Handbook in discourse analysis*. Academic Press: London.
- Van Dijk, T. (ed.) 1997. *Discourse studies. A multidisciplinary approach*. Sage: London.
- Werlich, E: 1976. *A Text Grammar of English*. Quelle & Meyer: Heidelberg.
- Westman, M. 1974. *Bruksprosa*. Studentlitteratur: Lund.

Westman, M. & Hultman, T. 1974. *Gymnasistsvenska*. Studentlitteratur: Lund.

Aadland, E. 1997 "Utredning om sakprosa". I: *Edda*. 3. 320-323.

Aaslestad, P. 1999. *Narratologi*. Cappelen: Oslo.

Del II

Fire sakprosaetekster og tre tekstanalyser

Antibiotika kan bli fremtidens behandling mot hjerteinfarkt:

Bakterier gir blodpropp i hjertet

Et tverrsnitt av en pulsåre fra hjertet viser hvordan friskt vev ser ut. Pulsårevæggen har en normal tykkelse, og det omkringliggende vevet ser friskt ut. De svarte prikkene er cellekjerener.

Tverrsnitt av den samme pulsåren etter at den er infisert med bakterien Chlamydia. Selve pulsårevæggen er fortykket, og vevet omkring åren er irritert (rødt). Her er det økt risiko for blodpropp.

Hjerte-karsykdommer skyldes for mye fet mat, for lite mosjon og for mye røyking. Det har vi snart lært alle sammen. Men ny forskning tyder på at også helt andre faktorer spiller inn. Interessen konsentrerer seg særlig om bakterien *Chlamydia pneumoniae*. Undersøkelser tyder på at hvis man går rundt med bakterien i lengre tid, kan det føre til forkalkninger i pulsårene og dermed kanskje til et hjerteinfarkt.

Chlamydia pneumoniae resulterer vanligvis i infeksjoner i luftveiene og i lungebetennelse. Når det skjer, behandles pasienten med antibiotika, og bakterien forsvinner fra kroppen. Men hos noen utvikler det seg til en kronisk infeksjon fordi *Chlamydia*-bakterien lever inne i visse celletyper. Der kan den holde seg i mange år uten å gi synlige symptomer.

I flere år er det blitt arbeidet seriøst med teorien om at en bakterieinfeksjon

kan være årsak til hjerte-karsykdommer, og *Chlamydia* har lenge vært hovedmistenkt. En finsk lege observerte for noen år siden at pasienter med blodpropp i hjertet mye oftere enn vanlig hadde antistoffer mot *Chlamydia* i blodet. Det kunne tyde på at de enten hadde eller hadde hatt en infeksjon. Senere påviste noen forskere ved hjelp av elektronmikroskopi at bakterien fantes i ødelagte blodkarvegger hos pasienter med åreforkalkning. I 1997 viste to mindre undersøkelser at visse typer antibiotika kanskje kunne forebygge nye anfall hos hjertepasienter.

Antibiotika halverer risikoen

Nå har en stor amerikansk undersøkelse ganske nylig vist at risikoen for hjerteinfarkt kan reduseres hvis man tar bestemte typer antibiotika. I undersøkelsen har forskere ved Boston University sammenliknet medisinske journaler fra ikke

mindre enn 16 000 britiske pasienter inndelt i to grupper. Mens den ene gruppen aldri hadde hatt noe hjerteinfarkt, hadde den andre hatt hjerteinfarkt uten å ha de kjente risikofaktorene som høyt blodtrykk, røyking og høyt innhold av kolesterol i blodet.

Sammenlikningen av de to gruppene viste at mange flere personer uten hjerteinfarkt i løpet av de tre siste årene hadde fått behandling enten med antibiotikumet tetrasyklin eller den nye gruppen antibiotika kalt quinoloner. Tetrasyklin reduserte risikoen for hjerteinfarkt med 30 prosent, og quinoloner med hele 55 prosent, mens andre former for antibiotika ikke hadde noen form for effekt. Disse to typene er nettopp kjent for å angripe *Chlamydia pneumoniae*.

De fleste ekspertene på området er enige om at det ennå ikke kan fastslås at infeksjon med *Chlamydia pneumoniae*

Medisin som normalt brukes mot lungebetennelse, kan også beskytte mot hjerte-karsykdommer. Det er det oppsiktsvekkende resultatet av en ny amerikansk undersøkelse. Bakterier som angriper luftveiene, kan nemlig også infisere blodkarene i hjertet, der de rett og slett kan danne blodpropper.

er den egentlige årsaken til hjerte-karsykdommer. Noen heller snarere til en overbevisning om at bakterien i virkeligheten er et følgeføenomen, og altså bare viser at det har vært noe galt på forhånd. Andre forskere mener imidlertid at immunforsvarets reaksjon på en bakterieinfeksjon kan være selve den faktoren som utløser blodpropper både i hjertet og i hjernen.

Det finnes flere teorier om hvilken biologisk mekanisme det er som kan få bakterier til å skade hjerte og blodkar. Noen mener at Chlamydia transporteres rundt i blodet av en spesiell type hvite blodlegemer som går under navnet monocytter. Ifølge denne teorien fører monocytterne bakteriene til veggene i blodkarene der de enten direkte utløser en forkalkningsskade eller forverrer den skaden som allerede er i ferd med å bygge seg opp. Dette skjer trolig ved at Chlamydia skader de cellene som karveggen

er bygd opp av, eller at den aktiverer immunforsvaret og tilkaller celler som angriper karveggen. Andre forskere mener imidlertid at bakterien i seg selv aktiverer kretsløpets blodplater som dermed danner en blodpropp.

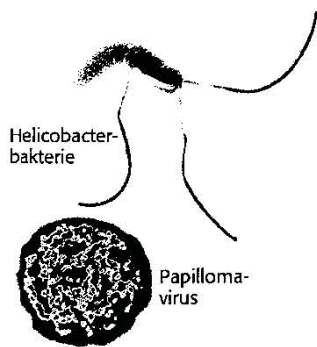
Immunforsvaret angriper oss

Det at vårt eget immunforsvar skal gjøre skade på vevet, er en forklaring som et helt nytt forskningsprosjekt har pekt på. Chlamydia-infeksjon kan være synderen ved at den får immunforsvaret til å angripe kroppen selv. Et multinasjonalt forskerteam ved Ontario Cancer Institute i Toronto har funnet ut at en liten del av et protein fra oversiden på bakterien likner proteinet myosin, som bl.a. finnes i hjertemuskulaturen hos pattedyr. Forskerne mener at den lille proteindelen hos Chlamydia narer celler fra immunforsvaret til å angripe – ikke bare bakterien

– men også de myosinmolekylene som forekommer naturlig i hjertet. Resultatet blir at organet blir skadet. I forsøk med mus har forskerne vist at dette faktisk kan være tilfellet.

Med tanke på at hjerte-karsykdommer er blant de hyppigste dødsårsakene på verdensplan, er muligheten til at vi kanskje kan behandle eller forebygge med antibiotika selvsagt i første omgang positiv. Men samtidig finnes det også advarende kommentarer. For hvis bruket av antibiotika øker – og det vil helt sikkert skje hvis midlene har virkning på hjerte-karsykdommer – så er det også større fare for at bakterier utvikler resistens. Men forskerne håper at økende forståelse for sammenhenger mellom infeksjoner og alvorlige sykdommer ikke bare skal føre til bedre behandling med antibiotika, men kanskje også til at vi kan utvikle effektive vaksiner. □

Bakterier og virus kan også gi magesår og kreft

Bare for noen år siden trodde man at den vonde og blødende magesekken var et utslag av stress, krydret mat og for mye kaffe. Så viste en australsk forsker at det i virkeligheten er snakk om en infeksjon med bakterien *Helicobacter pylori*, og i dag behandles magesår effektivt med penicillin. Vi får bakterien – som også kalles *Campylobacter pylori* – inn i oss via maten, og de fleste mennesker med magekatarr har bakterien i seg.

Det er flere virusinfeksjoner som blir mistenkt for å kunne gi alvorlige sykdommer, blant annet kreft. Livmorhalskreft kan være et resultat av infeksjon med såkalt papillomavirus. Viruset overføres ved samleie. Kreft i leveren kan ifølge noen forskere skyldes at man har hatt smittsom leverbetennelse, hepatitt B.

UTGIVER

PC Communications Norge AS
Postboks 9090 Grønland, 0133 Oslo
Besøksadresse: Gallriel,
Tøyenbekken 21
Telefon: 22 05 30 20
www.pcworld.no
Telefaks redaksjon: 22 05 30 21
Telefaks annonssalg: 22 05 30 41
Telefaks abonnement: 22 05 30 11
Telefaks økonomi/adm: 22 05 30 01
Elektroniske adresser:
formavn.etternavn@pcworld.no

REDAKSJON

Ansvarlig redaktør:
Arne Uppheim
Nyhetsredaktør: Toralf Østvang
Redaksjonssekretær: Espen Hult
Testansvarlig: Kurt Lekanger
Testkoordinatør: Ivar K. Gamme
Interaktiv-ansvarlig: Gisle Ørland
Nettverksansvarlig:
Stig-Roar Martinsen
Web-ansvarlig: Morten Gulden
Redaktør PC World Nettverk:
Annie Stålheim
Faste bidragsytere:
Tron Øgrim, Tonny Espeset, Gisle
Hannemyr, Truls Meland, Pål Brekke,
Roger Jørgensen, Diana Frostad,
Otto von Münchow, Halvard Skauge
(illustrasjon): Fin Serck-Hansen (foto)
Layout/produksjon:
Produksjonsjef: Asle Reium
Layoutansvarlig: Torgeir Vikan
Deskmedarbeider: Gry Nordes

ADMINISTRASJON OG SALG

Styreformann:
Patrick J. McGovern
Administrerende direktør:
Morten Hansen
Viseadm. direktør:
Thomas Bergerskjogen
Markedsjef: Lise Tharstensen
Salgsjef: Rune Antonsen
Annonser:
Morten Christensen,
Christian Lauenborg, Gunnar Adrup,
Helge Bolso, Petter Lindby
Markedskoordinatør: Beate Jakobsen
Salgskoordinatør: Jeanette Olsen
Web-annonser: Aksel Michelet
Abonnement/kundeservice:
22 05 30 10
kundeservice@idg.no

OPPLAG: 38 000 eksemplarer
ABONNEMENT: kr 895,- pr år
Trykk: Elanders Norge AS
Ferdigillustrasjon: Morten Gulden
ISSN 0801-5236

Om å skynde seg langsomt

Et firma jeg kjenner til, kjøpte seg forleden en Macintosh. Deres første Mac, blant rundt 50 PCer. De hadde bestemt seg for å gjøre mer grafisk arbeid internt (noe forøvrig flere burde gjort, det er utrolig hva mange er villige til å betale for de enkleste ting eksternt som kan gjøres både bedre, raskere og langt billigere internt).

De fikk levert en ny fin blå G3 Mac toppmodell, sammen med QuarkXPress, Photoshop ram. - ut fra samme leverandør. Apples løfter om at det var lett å komme i gang med Mac, holdt stikk helt frem til de satt der med Quark og skulle ha den inn på maskinen, så den faktisk kunne brukes til noe. Men det gikk ikke, for maskinen hadde ikke noen diskettstasjon å sette den nødvendige installasjonsdisketten i. Etter mye frem og tilbake, og diverse kreative forsøk, ble til slutt alt returnert til leverandør igjen, som installerte programmet for dem og returnerte maskinen - i mellomtiden var mye tid og produktivitet tapt, som skapte problemer for jobber de hadde planlagt å gjøre på Macen. Rett etterpå skaffet de seg et fontprogram de trengte, og ut av esken kom en diskett...

Nå finnes det eksterne USB-diskettstasjoner til Mac, men den er svindyr, mens en intern diskettstasjon inkludert som standard koster bortimot ingen ting. Apple fjernet den som en gimmick for å «ta et oppgjør med fortiden og komme videre». Men selv om dette høres veldig fint og fornuftig ut når det sies fra en talerstol - det er lett å gjøre narr av hvor ubrukelig disketter og andre gamle teknologier er - så er det ikke alltid like fint for brukerne i praksis.

Derfor er det også at PC-produsentene, på tross av at Intel har mast på dem i flere år, ikke fjerner ISA-kortplassene. Ja, det har fordeler å fjerne ISA kortplassene og kjøre ren PCI-arkitektur, men ulempen er også betydelig - og det er at brukerne ikke kan fortsette å bruke utstyret de allerede har. Utstyr som fungerer og gjør jobben, og som det da blir litt meningsløst å kaste for å kjøpe nytt. Det er fortsatt betydelige mengder ISA-kort i bruk, og kommer til å være i lang tid.

Av samme grunn har også Microsoft inngått en del kompromisser på arkitektur og egenskaper i Windows 95/98. Man har strukket seg langt for å klare å tilføre nye egenskaper uten å ødelegge for at brukerne skal kunne kjøre de programmene de har. Det er klart systemet kunne vært «bedre», isolert sett, hvis man slapp å ta slike hensyn. Men det er meningsløst å vurdere systemers egenskaper i vakuum, uten å ta hensyn til hvor smertefritt det passer inn i den reelle brukersituasjonen, i forhold til hva man har og bruker - og kan.

Derfor er Windows 98 for mange, også i bedrifter, et bedre valg enn Windows NT.

Med noen unntak kan du fortsatt bruke utstyr og kjøre programmer fra PCens barndom på de PCene du kjøper i dag - og dette er PC-standardens enorme styrke, som alle som vil erstatte den over natten undervurderer grovt. Denne forutsigbarheten og ivaretagelsen av investeringer og valg man gjør, er også en betydelig trygghet for brukerne.

Helt isolert er selvsagt den nyeste teknologien best. Og nye arkitekturer som gir avkall på alt det gamle, kan virke forlokkende på papiret. Men nye dataprodukter skal ikke inn i et vakuum, de skal ut i en praktisk IT-hverdag, hvor det kjedelige ordet bakoverkompatibilitet er den kanskje aller viktigste egenskap et dataprodukt kan ha.

Og her har, heldigvis, PC-standarden vist en helt utrolig evne til å holde fast ved dette, samtidig som man tar opp i seg nye teknologier, muligheter og tankeganger. For eksempel så har den desidert viktigste effekten av hele NC-bølgen vært at PCer i nettverk er i ferd med å bli dramatisk bedre å administrere - uten å gi slipp på PCenes fordeler.

Så mitt råd til både produsenter og brukere er: skynd dere langsomt. Det er alltid spennende med ny teknologi, men det kan bli for spennende - ikke undervurder betydningen av kontinuitet i å få det til å spille på lag med det man har.

Arne Uppheim
Ansvarlig redaktør
E-post: arne@pcworld.no

IT Expo '99:

Fokus på totalløsninger

Fra å være Norges eneste PC-messe har årets IT-Expo ført utviklingen videre og blitt et møtested for ledere, IT-ansvarlige og datakyndige som jobber på alle typer av plattformer. Mer enn noensinne er messen blitt en eksponent for dataintegring og totalløsninger.

Av Otto von Münchow

PC-Expo har blitt til IT-Expo. En av Norges mest rendyrkede «business-to-business»-messer blir dermed i enda større grad stedet for beslutningstakere innen IT ved bedrifter, organisasjoner og offentlig sektor, som ønsker å holde seg oppdatert på hva som skjer innen informasjonsteknologi.

IDG Expo, som arrangerer IT-Expo'99, ønsker samtidig å markere at dette er en plattformuavhengig bransjemanifestasjon og åpner opp for økt bredde på produkter som er relevante for messens målgruppe. Som vanlig blir en rekke ulike produkter vist under årets IT-Expo, men databransjens viktigste «business-to-business»-messe blir mer enn bare en demonstrasjon av programvarer og maskinvarer. Både kommunikasjon, nettverk og Internett vil stå sentralt under årets messe. Informasjonsteknologi er nemlig mer enn maskiner og programmer som kjører på maskinene, og dette ønsker arrangørene å imøtekomme ved å fokusere på et bredere og mer komplett fagområde.

Business-to-business

Navnebyttet henger sammen med den økte fokuseringen på «business-to-business» understreker Staffan Lønner, markedsdirektør i IDG Expo. Gjennom navnebyttet ønsker arrangørene å vise den sterkere tilknytningen til informasjonsteknologi i videste forstand.

– IT-Expo dreier seg ikke om PC-konsumenter, men om totalløsninger, om integrering av maskinvarer, programvarer, kommunikasjon og

nettverk. Og det er også det som finnes igjen på de ulike standene, uttaler Staffan Lønner.

– Navnebyttet understreker fokuseringen på totalløsninger. På IT-Expo skal for eksempel IT-ansvarlige i bedrifter kunne foreta riktige beslutninger i forhold til innkjøp og bedriftens IT-strategi.

Som tidligere vil Oslo Spektrum under IT-Expo'99 ventelig bli en liten heksegyrte av produsenter, leverandører, foredragsholdere, IT-eksperter og enkelte vanlige databrukere. Det intime og oversiktlige messelokale, sentralt beliggende midt i Oslo sentrum, er blitt godt mottatt av utstillere og besøkende. Det viser blant annet det faktum at samtlige av fjorårets utstillere ønsket å beholde Oslo Spektrum. Messelokaliteten gjør IT-Expo til en eksklusiv og rettel bransjemesse, som gir utstillerne mer fokus og større eksponering enn på andre tradisjonelle datamesser.

Kvalifiserte besøkende

Som i fjor vektlegger Staffan Lønner kvalitet på besøkende til messen, fremfor kvantitet. Antall besøkende er ikke så viktig for markedsdirektøren i IDG Expo. Det som er betyr noe, er at utstillere får de riktige kontakter og at det gjøres forretninger. I fjor under PC-Expo var knapt 12.000 besøkende innom dørene i

Oslo Spektrum, og selv om dette var en kraftig nedgang fra vel 20.000 besøkende i 1997, har de fleste utstillere i etterkant gitt positiv respons på et økt antall kvalifiserte besøkende.

– Det ville ikke være noe problem å få inn over 20.000 besøkende ved å dra dem inn fra gaten. Men det er ikke noe poeng. Tvert i mot vil vi fortsette det vi begynte med i fjor, ved å satse på å trekke beslutningstakere og IT-ansvarlige ute i bedriftene til messen, forteller Staffan Lønner, som regner med et tilsvarende antall besøkende som i fjor på årets IT-Expo.

– Selvfølgelig kan vi håpe på økt besøk men det skjer ikke for enhver pris.

Tall fra i fjor bekrefter at innretningen på IT-Expo mot «business-to-business» er riktig. En undersøkelse viser at 100 prosent av utstillerne knyttet nye kontakter og 94 prosent fikk ordre eller solgte varer og tjenester under PC-Expo 98. Messen ser også ut til å ha nådd ut til den riktige målgruppen. I fjor var 48 prosent av de besøkende ansatte i bedrifter med flere enn 100 ansatte og 88 prosent var godt fornøyd med messens faglige kvaliteter. Hele 96 prosent av de besøkende i fjor, jobbet innen ledelse, innkjøp, EDB, markedsføring og utvikling/service.

– Disse talene viser klart at «business-to-bu-

IT Expo '99

siness-konseptet har vært vellykket, påpeker Staffan Lønner.

Utstillerseminar nytt av året

Som ny prosjektleder for IT-Expo har Kristin Gamme Helgaker holdt hånden over årets arrangement. Gamme Helgaker understreker den faglige bredden på årets messe samt betydningen av den sentrale beliggenhet i Oslo Spektrum.

– Folk er veldig opptatt av at det er enkelt å besøke IT-Expo, sier hun.

Nytt på årets messe er utstillerseminarer, og Kristin Gamme Helgaker forteller at dette har kommet i stand etter at utstillere fra tidligere år har gitt uttrykk for å savne et fellesareal til å be inn kunder til egne seminarer. Under årets IT-Expo vil det derfor være et seminarrom til disposisjon for utstillere som dermed kan holde foredrag for opptil 200 mennesker av gangen.

– Responsen på dette tiltaket har vært veldig bra blant utstillere, og dette er noe vi uten tvil også vil kjøre videre på i fremtiden, forteller Gamme Helgaker, som legger til at det i år blir Telenor og Entra Data som veksler med å bruke utstillerseminaret, og de kommer til å kjøre 30 minutters sesjoner av gangen.

– Jeg håper at vi alt i alt kan klare å gi litt nyheter under årets messe, slik at besøkende trives og finner IT-Expo interessant, sier en Kristin Gamme Helgaker, som er opptatt av å levendegjøre messen.

Nytt i år er også Norges største IT-auksjon på nett som går av stabelen under IT-Expo'99. I samarbeid med Internetauksjonshuset OLC, vil flere utstillere auksjonere ut sine produkter, det være seg nyheter, bestselgere eller eldre produkter. Den fysiske begivenheten vil finne sted i Oslo Spektrum, men budene vil komme fra hele Norge over Internett. Auksjonsformen vil variere under messen, der noe auksjoner vil strekke seg over alle tre messedager, mens andre vil være av kortere varighet, en dag eller helt ned til ekspresauksjoner av timesintervaller.

– Vi ser IT-auksjonen som en annerledes og spennende aktivitet under messedagene. I tillegg får vi prøvd ut en ny og fremadstormende handelskanal, sier Jan Kronberg i Canon Norge. Canon Norge var den første av utstillerne som tegnet seg for å arrangere egne auksjoner under IT-Expo'99.

Allsidig konferanseprogram

Som vanlig under messedagene i Oslo Spektrum, vil det også under årets IT-Expo finne sted et fullspekket konferanseprogram. Konferansene kjøres samtidig med messen på Rad-

ison Oslo Plaza Hotel tvers overfor Oslo Spektrum. Nytt av året er halvdagskonferansener, som gjør det mulig for deltakere både å være med på en konferanse og i tillegg besøke messen og utstillere på samme dag. For som Staffan Lønner påpeker, IT-Expo konkurrerer med folks tid, og mange kan ikke avsette mer enn en hel dag til en slik messe og konferanse.

Prosjektleder Kristin Gamme Helgaker og markedsdirektør Staffan Lønner.

Halvdagskonferanser gir ganske enkelt flere valgmuligheter.

Årets konferanseprogram er satt sammen av John Sviland i JOIN Communications. Sviland har lagt vekt på å dekke ikke bare tekniske aspekter, men mer å skape bredde og ta opp tema om mer generelle problemstillinger. Konferansene belyser derfor aktuelle problemstillinger, men også teknologitrender og konkrete teknologiske nyvinninger. Mange av temaene er like aktuelle for ledere, mellomledere og produktsjefer som rene teknokrater og IT-ansvarlige.

– Vi har ønsket å bite oss fast i en del trender. Samtidig har målet vært å trekke eldre mellomledere og prosjektledere til konferansen og ikke bare teknologisk interesserte som tradisjonelt har deltatt på disse konferansene. Vi mener å ha funnet frem til aktuelle tema som opptar mange, vi ser for eksempel på konsulentens rolle, vi ser på outsourcing og vi ser på IT og ledelse.

– Flere av konferansene henvender seg til et noe mer generelt publikum, forteller John Sviland.

Fra programmet nevnes tema som: År 2000 og IT-systemer og IT-katalysatorer for konvergens på tirsdag 20. april, Outsourcing og konsulenter og Det trådløse samfunn på messens andre dag og til slutt IT og ledelse, Virtuelle Private Nettverk og Web - hva mangler på avslutningsdagen 22. april.

For tredje året på rad vil Computerworld arrangere - i samarbeid med IDG Expo - det populære Karrieresenter. Her får bedrifter muligheten til å vise seg frem for en ettertraktet målgruppe. Mange besøkende på messen er svært interessante kandidater til ubesatte stillinger, og tilsvarende vil Karrieresenter være like attraktivt for dem som er på jakt etter jobbmuligheter i data- og IT-bedrifter.

Store og små nyheter

Flere større og mindre nyheter vil stå i fokus under årets messe, og uten tvil blir Microsofts lansering av Office 2000 et av de største trekkplastre. Office-pakken er et produkt som interesserer en stor andel IT-brukere, ganske enkelt fordi programpakken finnes installert på et stort antall PC-er omkring i norske bedrifter og hjem. Microsoft kommer til å presentere sin nye versjon under tre daglige seminarer. I løpet av en og en halv time blir nyhetene i Office 2000 presentert, og i følge Microsoft er det ikke bare snakk om en oppgradering, men programpakken har fått utvidet fleksibilitet og bruksområde. Ove Evensen i Microsoft peker på at Office 2000 er blitt en

nettverksklint, som blant annet gir mulighet til enkel Web-publiserings.

– Det vil nå være like enkelt å publisere en Web-side, som å lagre en vanlig dokumentfil, forteller Evensen og legger til at i Office 2000 er HTML blitt et filformat, ikke bare et filter, uten at dermed at de vanlig Office-filformatene er ute av bildet. Tvert i mot Office 2000 er fullstendig transparent med Office 97.

Da Microsoft lanserte Office 97 på tilsvarende måte under PC-Expo'97, var seminarene blant de mest besøkte under messen. Den gang trakk hver presentasjon rundt 400 besøkende, og Microsoft regner med like stor tilgang i år.

Mange andre utstillere vil også vise større eller mindre nyheter, i tillegg til velprøvde løsninger og produkter som allerede har vært på markedet en stund. For mer spesifikk informasjon om de enkelte utstillere henvises til utstillerseksjonen lenger bak i bladet. Som besøkende vil en uansett eget ståsted finne nok av interessante produkter og løsninger under IT-Expo'99. Årets messe vil mer enn noensinne imøtekomme behovet for bredde og dybde

Verden etter Internett

På 80-tallet kom PCen. Det var stort. På 90-tallet kom Internett. Det var større. Kommer det noe før år 2010 som blir enda større?

Ja. For etter Internett kommer Super-Internett, som virkelig vil sette verden på ende. Men kan vi si noe om tida etter det åsså?? La oss se:

Super-Internett!!!

Før vi går så langt, hva Veit Vi om de neste 10 åra?

Mens vi i 1999 har en drøss med datanettverk med hver sine bokser – TelefonBokser og FjernsynsBokser og PcBokser og BankautomatBokser og MobilBokser og RadioBokser osv. – har vi i 2010 ei sammensmelting der vi sender e-post og penger og radio og fjernsyn og gudveithva over samme, sammenhengende system. Som omfatter alt fra LavBaneSatellitter til StrømNettet.

Vi har sikkert ulike bokser som vi henger på dette systemet, (fx no' lite og lett i øret som bare kan ta ut lyd). Og kanskje vi tilmed – pga vanens makt – fortsatt lager bokser i Trådde 1900-tallsformer som vi kaller «PC», «Fjernsyn» osv. Men mange gjør svært mye med noe vi uten plunder og herk kan bære på oss som et smykke eller (en del av) et klesplagg.

Forresten vil innmaten i boksene forandre seg mer i de neste 10 åra enn i de siste 30.

Brukergrensesnittet vil endre seg. Vekk med Det Onde Musedyret, velg vekk tastatur om du vil, pek og snakk osv. TreDimensjonalt og TaPå og tilmed Kunstig Virkelighet («VR») vil

være former for brukergrensesnitt som (minst) har begynt å spre seg.

Dette er deler av det jeg nå her kaller Super-Internett (uansett hva Framtidas Folk vil kalle det).

Av TRON ØGRIM

Det absolutte verdensnettet

Men det viktigste med SuperNettet er hvem som vil være der: Alle!

Ihvertfall i de rike landa: Alle med jobb, alle arbeidsløse, småbarn, ganlinger, og mange katter og hunder. (Og rasehester, stilmøbler, sykler, blomsterbed, bokpaker, vaskemaskiner, lysbrytere, diamant-tiaraer og andre verdifulle ting.) Alle firmaer, kontorer, store maskiner, kloakknett, stats- og kommuneinstitusjoner osv.

Noen vil ha sine egne digre, dyre og dystre MaktNett-Inni-Nettet (banker, universiteter, militære organisasjoner, mafiaen). SuperNettet vil få mange lag.

Tilgang vil finnes i absolutt hver avkrok der det er noen slags administrasjon. Og i alle ørkener, på alle øde hav og øyer, på alle breer og i alle vulkankratre – kan du se et glimt av himmelen, kan du kople deg opp via LavBaneSattelitter.

Tilmed milliarder fattige vil være på SuperNettet. Sultne analfabeter vil henge i Nettets Ytterste TrådFrynsjer (kanskje via en råbillig satellittmottaker som blir delt ut som reklame fra MacDonalds?)

På 90-tallet spådde optimistene en NettMilliard i år 2000. De tok feil. Likevel vokser tilknytninga FortereOgFortere! Og i 2010 vil minst halve menneskeheten være oppe – nøkternt sett!

Dette er Sikre Spådommer: I de neste 10 åra spiser nettet alt! SuperNettet blir Det Absolutte VerdensNettet.

Neste store sprang?

SuperNettet vil bety samfunnsmessige forandringer langt ut over det Internett skaper:

Et Sammenhengende VerdensArbeidsMarked – først for datajobber av ulikt slag (fra programmering og pengemekling til journa-listikk, design og medisinsk diagnose).

Og en Enhetlig Teknologisk VerdensKultur

(ETEVE) prega av minst to ting:

- Teknologien som brukes i alle land i Verden er den samme, og beveger seg framover samtidig overalt.
- Teknologiske gjennombrudd sprer seg og slår igjennom med uhorst raskehet! Som PCene (og modemer til BBS-ing) var ei nødvendig forutsetning for Internett. Og det internettet vi har i dag ei forutsetning for supernettet i måra.

Er dette SNet og den ETVEn som det skaper, ei nødvendig forutsetning for de(t) neste store sprang(a)? Hva kan vi si om dem?

Revolusjoner og reorganiseringer

Teorier om lange bølger er utvikla av herrene Nikolai Kondratieff og Joseph Schumpeter. Jeg

ha'kke lest dem, men jeg har lest nok om dem til at jeg syns jeg skimter noe i det de sier, som virker riktig i forhold til utviklinga nå.

Det handler om teknologiske og industrielle revolusjoner.

Når jeg skal forklare folk utviklinga etter år 1700, pleier jeg å snakke om tre industrielle revolusjoner:

- Dampen (ca 1800)
- Bensin og elektrisitet (ca 1900)
- Data (kommunikasjon osv osv) (ca 2000)

Innafor disse store industrielle revolusjonene snakker jeg om faser, der det bl.a. skjer noe jeg kaller «reorganisering av veldig store systemer»:

Dampen kommer for alvor ca. 1780-1800, tog slår gjennom 1830-50. Strøm bryter gjennom rundt 1900, radio ca. 1920, fjernsyn (i USA) rett før 1950. PCen kommer på 1980-tallet. Internett bryter gjennom 1995.

Schumpeters store bølger

Schumpeter derimot, delte opp tida fra slutten av 1700-tallet og framover i lange bølger med industriell og økonomisk utvikling, der noen nøkkelteknologier dukker opp, driver utviklinga og slutter å være drivende, for så å bli utvikla av andre.

En artikkel i The Economist for 20. februar beskriver 6 sånne bølger (Schumpeter kan bare ha ansvar for de første 3, for han døde i 1950) med start i rundt disse åra:

- I. 1785 (VannEnergi, tekstil, jern)
- II. 1845 (damp, jernbane, stål)
- III. 1900 (strøm, kjemikalier, eksplosjonsmotor)
- IV. 1950 (petrokjemi, elektronikk, fly)
- V. 1980 (digitale nettverk, programvare, nye media)
- VI. 2020 (en mulig ny bølge starter da?)

Det er lett å se at modellen er interessant. Jeg kan krangle med den på visse punkter:

De tre store vannskillene er for meg fortsatt damp, el/bensin, data.

Å operere med dampens gjennombrudd først etter 1845 syns jeg er feil.

Og skulle jeg sette opp tre nøkkelteknologier for bølge V i denne modellen, ville jeg si: PCer, programvare, Internett.

Men dette er detaljer. Bølgeteorien treffer noe.

Den sjette bølgen?

Kanskje den er i slekt med det jeg skreiv om ovafor, som jeg kaller Reorganisering Av Veldig Store Systemer? Jeg forestiller meg at det som skjer da, er at:

- En teknologi har vært i bruk i samfunnet i et tiår eller tre - millioner har lært å bruke den.

- Og da er samfunnet modent til å finne opp hele sektorer på nytt, reorganisere dem ut fra bruk av damp, data, eller hva det er.

- Og fx reorganisere transport rundt tog - seinere bil, fly. Eller reorganisere spredning av Info rundt telegraf - så telefon - så Internett.

Schumpeters bølger blir kortere. Det stemmer med noe alle veit som jobber med teknologi: TeknoUtviklinga går fortere.

Altså en ny bølgestart innen 20 år? Ja, eller kanskje mindre? Hva kan starte en sånn bølge?

Negroponte liker å snakke om at vi må lære at det er luerne og billigere å flytte bits enn atomer. Jeg tror at i neste fase vil det viktige bli å lære bruke SuperNettet som flytter bits til å organisere luerne systemer for flytting av atomer.

Neste etter SuperNettet?

Vi må se etter teknologier som kan være nær gjennombrudd, og kan utnytte mulighetene SuperNettet skaper. Her er 3 gjet:

- Desentralisert Vareproduksjon.
- Energi.
- Bioteknologi.

- Desentralisert Vareproduksjon betyr: Vekk med store fabrikker! Flytt Filer på Nettet, ikke varer på veien! Lag alt - biler og biler og boremaskiner og bukser - desentralisert, der og da!

- Energi betyr å erstatte olja med hydrogen (eller supereffektive, billige batterier, hvis de fins...). Kjør båter og biler og fly på hydrogen laga av strøm eller av sol/vind/vann/bølger osv, lokalt. SuperNettet koordinerer strømhydrogen-nettet.

- BioTek er Mat og Medisin (forferdelig mye penger), som snart kan produseres på helt andre måter enn før.. Forskning og spredning av BioTek vil skyves fram av SuperNettet.

Ser jeg andre teknologier som er så Tunge og så Nær som de tre jeg peker på ovafor?

Hva med RoboTek: Sjølstyrende roboter som kan rulle rundt i busene, fabrikkene og gatene våre og løse enkle rutineoppgaver sjølstendig? Kanskje..

NanoTek? BitteSmåTeknologien blir veldig stor, men gjetter at det ikke skjer så fort som innen ti år. RomTek? En gang på 2000-tallet vil det bli uhyre billig å la automatiske roboter i rommet produsere ting. Men det er lenge til. Men innen ti år tipper jeg at vi ser forandringene fra den neste bølgen begynne å skumme og bruse gjennom verden.

Riv ut denne artikkelen og ta vare på den. Lever vi om 20 år, og du trekker'n fram og viser at jeg tok helt feil, skal jeg spenne en øl på deg!

“Ny forskning tyder på at bakterier fører til hjer- teinfarkt”

Enonsiativ forankring av argumentative tekststrukturar

av Kjersti Rongen Breivega

Innleiing

Vi er på dette seminaret inviterte til å seie noko om korleis ein kan “analysere/arbeide med/ tolke” sakprosaetekstar med utgangspunkt i tre tilsende eksemplar av arten. Bidraget mitt vil vere ein tredelt tekstlingvistisk analyse. Først illustrerer eg – med omgrepet ‘superstruktur’ som referanseramme – korleis ulike tekstorganiseringsprinsipp (som t.d. argumentasjon og deskripsjon) kan gjere seg gjeldande i éin og same tekst. Deretter viser eg at det kan vere nyttig å supplere denne funksjonelle analysen med eit fokus på *enonsiative spor* i teksten. Av særleg interesse her vil vere ulike typar *kvalifiseringar* av saksinnhaldet; eit fenomen som kan setjast i samheng med argumentasjon. Til slutt følgjer ei stutt jamføring av kvalifiseringane i alle dei tre tilsende tekstane. Dei tre tekstane som skal analyserast er ein populærmedisinsk artikkel frå *Illustrert vitenskap*, ein reportasje og eit kåseri, begge sistnemnde tekstar frå *PCWORLD NORGE*.

Tekstteoretisk ståstad

Min tekstteoretiske ståstad er tekstlingvistikken, som tilbyr ei rekke ulike analytiske verktøy og perspektiv. Tekstlingvistiske studiar kan konsentrere seg om språklege mikrofenomen som substi-

tusjonskjedar i tekstar, tema-remadistribusjon eller setningskopling, for å nemne noko. Desse studiane er viktige fordi dei gjev lingvistiske belegg for det andre tekstforskarar alltid har visst(!) – nemleg at tekstar ikkje er tilfeldige smørbrødlistar av setningar, men at dei er bygde opp av setningar (og setningsinterne lingvistiske einingar) som er organiserte på *koherent* vis. Forstått som ein del av språkssystemet vert teksten ei semantisk eining over setningsplanet.

Men dei færraste tekstlingvistar vil i dag definere storleiken tekst som ei lukka semantisk eining. Tekstar opptrer i *kontekstar* og dei tilhøyrrer ulike *sjangrar* som er sensitive for tekstnormer i stadig endring. For verkeleg å *forstå* eller *tolke* tekstar må ein difor i like stor grad byggje på kunnskap om tekstars produksjonsvilkår, mottakargrupper og funksjonar i den samtida dei er produserte i. Her kan pragmatiske og sosiologiske innsikter vere nyttige for tekstforskaren.

Når dette er sagt, vil eg likevel argumentere for at desse innsiktene *ikkje* må føre til at tekstlingvistikken forlèt det lingvistiske fundamentet han kviler på. For meg er det viktig at tekstlingvistiske analysar forblir språknære, at dei påstandane vi fremjer om t.d. overordna strukturar i tekstar, samspel mellom tekst og kontekst eller teksttypologiske klassifiseringar verkeleg byggjer på observasjonar i tekstane. Dette må vere tekstlingvistikkens eksistensgrunnlag; det er her disiplinen har noko å tilføre studiet av tekst. Dei *teksteksterne* forståingsrammene er berre legitime så lenge dei kan setjast i samanheng med *tekstinterne* kvalitetar.

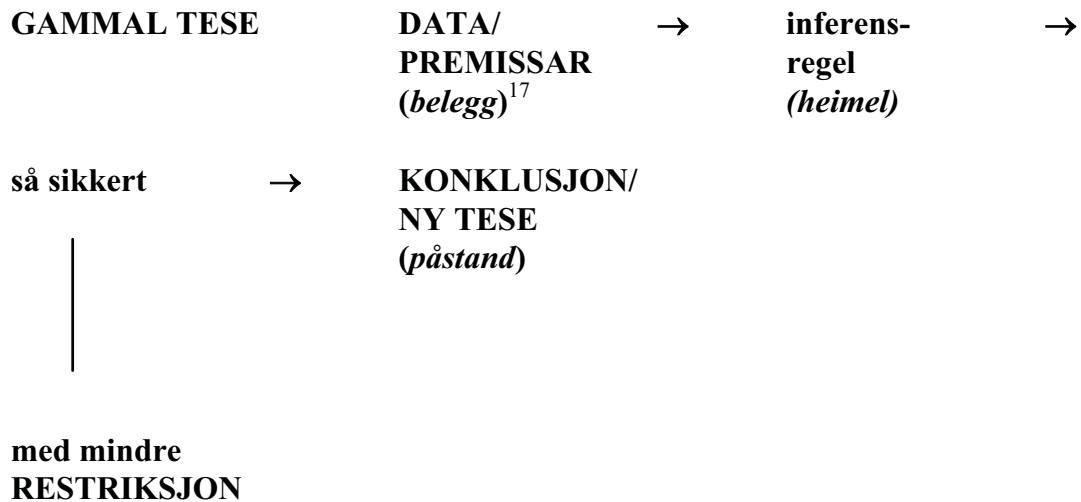
Grunnen til at eg bruker såpass mykje plass til denne forskingsposisjoneringa, er at det nivået i tekstar eg interesserer meg for – superstrukturen – nettopp er ein tekstlingvistisk storleik som sprengjer rammene for det tekstinterne forklaringsapparatet: Med superstruktur refererer eg til eit overordna, *funksjonelt* nivå i tekstar, eller meir konkret korleis delar av ein tekst oppfyller ein viss funksjon i teksten eller tekstpartiet som heilskap. Ein svært rudimentær, lineær superstruktur er den som Aristoteles omtalar her:

Hva angår den fortellende efterligning i metrisk form, er det klart at fablene, likesom i tragedien, må bygges opp dramatisk, dvs. omkring en hel, i seg selv avsluttet handling som har *begynnelse, midte og slutt*, så at den, likesom en enhetlig og hel, levende organisme, skaper den glede som er eiendommelig for arten. (frå Eide m.fl. 1987: 42, mine kursiveringar)

Det er vidare levert framlegg til superstrukturar for mange av dei meir eller mindre etablerte *teksttypane*¹⁶: narrasjon, argumentasjon, deskripsjon, eksposisjon (utgreiing) og instruksjon (jf. van Dijk 1980, Tirkkonen-Condit 1985, Adam 1992 m.fl.). I figur 1 nedanfor er komponentane i tre slike superstrukturar attgjevne:

¹⁶ Eg refererer her til 'teksttype' i Werlich-tradisjonen (jf. Werlich 1976/1982). Termen *teksttype* er misvisande fordi han kan gje inntrykk av at det dreier seg om typar eller grupper av tekstar. Det gjer det ikkje. Som eg straks kjem attende til, er dei fleste faktiske tekstar prega av eit samspel av ulike *framstillingsformer* eller *tekstorganiseringsprinsipp*, og etter mitt syn er desse to termane å føretrekkje framfor *teksttype*.

Argumentativt

Narrativt

ORIENTERING
KOMPLIKASJON
HANDLING e.l. **EVALUERING**
RESOLUSJON
SLUTTSITUASJON
MORAL

Deskriptivt

FORANKRING
ASPEKTUALISERING
**PLASSERING I TID OG
ROM**
TEMATISERING

*Figur 1 Døme på superstruktur-skjema*¹⁸

¹⁷ Adams argumentative sekvens representerer ei tekstualisering av Toulmins argumentasjonsmodell. I parentes er det difor vist korleis dei tre grunnkomponentane i modellen til Toulmin – belegg, heimel og påstand – plasserer seg innanfor Adams prototypiske sekvens.

¹⁸ Disse skjema stammar alle frå Adam 1992, og er hans framlegg til *prototypiske sekvensar*. Adam nyttar ikkje termen superstruktur og reserverer seg i stor grad mot van Dijks

Det er sjeldsynt at faktiske tekstar er bygde opp av berre éin slik funksjonsstruktur. T.d. kan eit eventyr eller ein annan prototypisk forteljande tekst ofte vere bygd opp av lag på lag med narrative minitekstar. Denne typar strukturar kan såleis vere hierarkisk ordna. Vidare vil vi som regel finne at fleire ulike superstrukturar interagerer – via underordning eller sideordning – i éin og same tekst. Tekstar er meir eller mindre *heterogene*.

Dette faktumet, kombinert med at det dels er uklart kva lingvistiske kriterium som ligg til grunn for dei ulike superstrukturane, kan gjere det vanskeleg å bestemme kva type superstruktur ein tekst har. Eller meir presist: vi kan nok ofte påvise mange ulike tekstorganiseringsprinsipp i éin og same tekst, men korleis skal vi avgjere korleis teksten kan lesast, forståast – eller om ein vil – tolkast på eit overordna plan?

Om vi t.d. legg vekt på deskriptive aspekt framfor argumentative, gjer vi ikkje berre ei tekstlingvistisk avgrensing, vi kan òg kome i skade for – på sviktande grunnlag – å tillegge teksten ein spesifikk status som språkhandling. La oss ta ein faghistorisk tekst som døme: Er dette ein narrativ tekst med argumentative innslag eller ein argumenterande tekst med narrative innslag? Dette er ikkje sære tekstlingvistiske problemstillingar: Resultatet av superstrukturanalysen påverkar – eller *er* kanskje alt påverka av – kva syn ein har på historie som akademisk fag.

Fullstendige superstrukturanalysar må altså ta stilling til kva tekstorganiseringsprinsipp som er det førande i teksten, og kan dermed ikkje gjennomførast utan at heile tolkingskonteksten til teksten vert dregen inn, dei kan ikkje utførast i “naivt”, språkleg isolat. Betyr dette så at superstruktur er ubrukeleg som tekstlingvistisk omgrep? Nei, ikkje om vi *samstundes* kan forankre desse lesingane lingvistisk.

I det følgjande vil eg prøve å vise korleis ein analyse av språklege mikrofenaomen på setningsplanet kan gjere det lettare å avgjere kva funksjonsstruktur som er overordna. Målet med denne

(1980) forståing av omgrepet. Det er likevel klart at det er den same typen *funksjonelle* tekststrukturar det er tale om. Argumentativt skjema: Adam op.cit.: 118, narrativt skjema op.cit.: 57 og deskriptivt skjema op.cit.: 84. Mine omsetjingar av fransk terminologi.

analysen er særleg å skilje argumentative tekstparti frå parti som følgjer andre tekstorganiseringsprinsipp. Ein grunnleggjande hypotese her er at argumentasjon ikkje berre manifesterer seg i form av ein viss superstruktur, men at argumentasjon også etterlèt seg ei rekkje *enonsiative, språklege spor*, t.d. i form av kvalifiseringar, forfattarnærvære og nærvære av andre instansar som fungerer som kjelder for påstandar i teksten. Eg skal kome nærare tilbake til kva språklege korrelat dei ulike kategoriane har under behandlinga av tekstane nedanfor.

I den første hovuddelen av dette innlegget (2.1-2.4) vil eg gje ein nærare analyse av den funksjonelle oppbygginga i éin av dei tilsende tekstane, nemleg den populærmedisinske (frå no: TEKST 1). Deretter vil eg sjå på enonsiative spor i den same teksten, og argumentere for at dei gjev teksten klar argumentativ retning (3.1-3.3).

Til slutt vert det funksjonelle perspektivet lagt til side (4.1-4.5). Her er fokuset på den undergruppa av enonisative spor som eg kallar kvalifiseringar. Problemstillinga her vil i mindre grad vere korleis kvalifiseringar kan knytast opp mot argumentasjon, men meir korleis *ulike* typar kvalifiseringar kan fortelje noko om kva produksjonssfære dei tre aktuelle tekstane er henta frå og kva kommunikative handlingar dei representerer. Altså, kva skil dei tre tekstane frå kvarandre?

TEKST 1: Argumentasjon, narrasjon eller utgreiing?

TEKST 1 er ein populærmedisinsk artikkel som formidlar nytt frå forskingsfronten om mogelege årsakssamanhengar mellom infeksjonar med bakterien *Chlamydia pneumoniae* og hjartekarsjukdommar. Artikkelen inneheld ved sida av brødteksten (ni avsnitt) overskrift, ingress og fire illustrasjonar med bilettekst. Artikkelen er stutt, lett tilgjengeleg og tiltalende presentert. Likevel er tekstopppbygginga kompleks: vi kan finne kandidatar til både argumentative, narrative og utgreiande/deskriptive superstrukturar. For å illustrere denne heterogeniteten vil eg her i all hovudsak

byggje på dei prototypiske sekvensane Jean-Michel Adam (1992) gjer framlegg om (jf. figur 1)¹⁹.

Argumentative parti i TEKST 1

La oss la dette sitatet danne utgangspunktet for vår gjennomgang av argumentasjonen i TEKST 1:

Argumentasjon er i vid forstand *raisonnement* som inneheld minst to informasjonar, der den eine informasjonen grunnir den andre. (Grepstad 1997: 168)

Dette at argumentasjonen kviler på eit samband mellom minst to påstandar, vert i Adams tekstteori omsett til at nøkkelkriteriet for den argumentative sekvensen er at det kan etablerast *kausale* relasjonar mellom proposisjonar som representerer respektive data og konklusjon (jf. figur 1).

TEKST 1 er bygd opp kring ein sentral *kausal relasjon*, som kjem til syne alt i overskrifta:

- (1) Konklusjon: Antibiotika kan bli fremtidens behandling mot hjerteinfarkt: (stikktittel)
 Data: Bakterier gir blodpropp i hjertet (hovudoverskrift)

Altså, *fordi* bakterieinfeksjonar kan vere årsaka til hjerteinfarkt, *så* kan antibiotika verte framtidens behandling. Som ofte er tilfellet, finn vi også i (1) at relasjonen må *infererast*. Eksplisitt kopling

¹⁹ Ei fullgod dekning av superstrukturomgrepet kan sjølvsagt ikkje avgrensast til Adam (1992). Men sidan føremålet her berre er å illustrere funksjonell heterogenitet i tekstar, vel eg å avstå frå teoretiske og metodiske drøftingar av sjølve superstrukturomgrepet ut over det som er sagt i del I. Viser elles til dr.art.-avhandlinga mi (under arbeid).

hadde kome fram via forbindarar som “fordi” og “derfor”. Vidare byggjer relasjonen på underforståtte premissar som at:

- a) blodpropp gjev hjarteinfarkt
- b) blodpropp har tradisjonelt ikkje har vore sett i samanheng med infeksjonstilstandar
- c) bakteriar kan nedkjempast med antibiotikabehandling

Den første avsnittet i brødteksten eksplisiterer premiss b) (1.1)²⁰ og reformulerer og spesifiserer data (1.3-1.5):

(2) Hjerte-karsykdommer skyldes for mye fet mat, for lite mosjon og for mye røyking [1.1]. [...]

Men ny forskning tyder på at også helt andre faktorer spiller inn [1.3]. Interessen konsentrerer seg særlig om bakterien *Chlamydia pneumoniae* [1.4]. Undersøkelser tyder på at hvis man går rundt med bakterien i lengre tid, kan det føre til forkalkninger i pulsårene og dermed kanskje til et hjerteinfarkt [1.5].

1.3-1.5, som altså spesifiserer det argumentet konklusjonen ovanfor byggjer på, er dels også organisert rundt ein underordna kausal relasjon. Verbet “føre til” og konjunksjonen “dermed” eksplisiterer årsakssamanhengen bak argumentet: “Bakterier gir blodpropp i hjertet”. Av andre språklege spor som underbyggjer ei argumentativ lesing er særleg “men’et” i 1.3 sentralt. Det signaliserer ein adversativ relasjon mellom gammal og ny kunnskap. Det same gjer “helt andre faktorer”.

Sett i samanheng plasserer overskrifta og avsnitt 1 seg slik innanfor Adams argumentative sekvens (Adam op.cit.: 118):

²⁰ 1.1= første perioden i første avsnittet osv.

Gammal tese:

Hjerte-karsykdommer skyldes for mye fet mat, for lite mosjon og for mye røyking.

Data:

Chlamydia pneumoniae fører til forkalkninger i hjertet og dermed til hjerteinfarkt.

Inferensar:

(Chlamydia pneumoniae er ein bakterie.)

(Bakteriar kan nedkjempast med antibiotika.)

Så sikkert -> Konklusjon/Ny tese:

Antibiotika kan bli fremtidens behandling mot hjerteinfarkt.

Figur 2 Tekstpassasje lesen etter Adams argumentative sekvens

Vi har no altså sett at ein passasje i TEKST 1 – ein passasje som sannsynlegvis er sentral fordi han omfattar tittel og første avsnitt – er argumentativt bygd opp.

Narrativt/temporalt organiserte parti i TEKST 1

Men delar av TEKST 1 følgjer andre tekstorganiseringsprinsipp. T.d. er avsnitt 3-6 sette inn i eit temporalt forløp. 3.1 innleier denne sekvensen (tidsmarkørar markerte):

(3) *I flere år* er det blitt arbeidet seriøst med teorien om at en bakterieinfeksjon kan være årsak til hjerte-karsykdommer, og *Chlamydia* har *lenge* vært hovedmistenkt [3.1].

Så skiftar tempus frå presenssystemet til preteritumssystemet²¹:

- (4) En finsk lege observerte *for noen år siden* at [...] [3.2]
- (5) *Senere* påviste noen forskere [...] [3.4]
- (6) *I 1997* viste to mindre undersøkelser at [...] [3.5]

I byrjinga av avsnitt fire er vi så tilbake i notidsperspektivet:

- (7) *Nå* har en stor amerikansk undersøkelse ganske nylig vist at [...] [4.1]

Men resultatet av undersøkinga vert ikkje referert i form av figurar og tabellar, slik vi ofte ser i medisinsk “fagmann-til-fagmann”-kommunikasjon²², men i ei meir eller mindre forteljande form:

- (8) Mens den ene gruppen aldri hadde hatt noe hjerteinfarkt, hadde den andre hatt hjerteinfarkt uten å ha de kjente risikofaktorene som høyt blodtrykk, røyking og høyt innhold av kolesterol i blodet. [4.3] Sammenlikningen av de to gruppene viste at mange flere personer uten hjerteinfarkt *i løpet av de siste tre årene* hadde fått behandling enten med antibiotikumet tetrasyklin eller den nye gruppen antibiotika kalt quinoloner. [5.1] Tetrasyklin reduerte risikoen for hjerteinfarkt med 30 prosent, og quinoloner med hele 55

²¹ Vekslinga i tempusformer skjer her i all hovudsak mellom presens/perfektum og preteritum. Eg vel likevel å uttrykke det som ei veksling mellom presens- og preteritumssystemet, slik ein gjer framlegg om i *Norsk referansegrammatikk (Nrg)*. Det essensielle skiljet – også i teksttypologisk samanheng – er skiljet mellom ‘notidige’ og ‘fortidige’ tempusformer, der dei notidige formene er dekte av presenssystemet (presens, presens perfektum, presens perfektum futurum og presens futurum) og dei fortidige av preteritumssystemet (preteritum, preteritum perfektum, preteritum perfektum futurum og preteritum futurum) (jf. *Nrg*: 542).

²² Sjå t.d. artiklar i *Tidsskrift for Den norske lægeforening*, der temporalitet ofte er unngått i gjennomgang av empiriske data.

prosent, mens andre former for antibiotika ikke hadde noen form for effekt. [5.2]

Etter denne gjennomgangen av ein del forskingsresultat, som på ulike vis sannsynleggjer at det er ein samanheng mellom *Chlamydia pneumoniae*-infeksjonar og hjarteinfarkt og at antibiotika dermed kan ha kurativ effekt på hjartelidingar, er teksten tilbake i notidsperspektivet:

(9) De fleste ekspertene på området er enige om at det *ennå* ikke kan fastslås at [...] [6.1]

Dette perspektivet vert så behalde i resten av teksten, der temporalkopling ikkje er særleg framtreande.

Tempusskiftet frå presenssystemet til preteritumssystemet kombinert med ulike former for temporalkopling er viktige språklege markørar for narrative sekvensar (jf. Werlich 1982:55ff), men dei representerer i seg sjølv ikkje eit tilstrekkeleg grunnlag for å definere tekstpassasjar som narrativt strukturerte (jf. Adam 1992: 39 og 46ff). For at vi kan tale om narrasjon, må temporaliteten m.a. vere knytt til ein *intrigue* der menneskelege aktørar og klare årsak-følgje-relasjonar er til stades (Adam op.cit.:46ff). Først då kan ein tekstpassasje lesast som ein prototypisk narrativ sekvens (jf. skjema i figur 1).

Det er diskutabelt om avsnitt 3-6 i TEKST 1 oppfyller desse krava. Menneskelege aktørar er til stades (t.d. “en finsk lege” og “16 000 britiske pasienter”), men dei relaterer seg ikkje til kvarandre på ein slik måte at vi får ein einskapleg aktør (“*unité thématique*”) eller at vi kan setje handlingane deira inn i årsak-følgje-relasjonar.

Ein sterkare kandidat for Adams prototypiske narrative sekvens finn vi i ein av bilettektane:

(10) Bare *for noen år siden* trodde man at den vonde og blødende magesekken var et utslag av stress, krydret mat

og for mye kaffe. *Så* viste en australsk forsker at det i virkeligheten er snakk om en infeksjon med bakterien *Helicobacter pylori*, og *i dag* behandles magesår effektivt med penicillin.

Også her kan vi påvise temporalkopling (*for noen år siden - så - i dag*) og ei veksling mellom presens- og preteritumssystemet (*trodde - var - viste - er - behandles*). Men i tillegg har passasjen ei meir einskapleg narrativ retning. *Komplikasjonen* blødande og vond magesekk er nedkjempa av ein australsk forskar og penicillinen (= *resolusjon*).

Samla sett kan vi slå fast at store delar av TEKST 1 er sett inn i eit temporalt forløp, og at sjølv om det er diskutabelt i kva grad desse passasjane oppfyller krava til narrative minitestar, så har denne temporaliteten klar narrativ *retning*²³.

Utgreiande/deskriptive parti i TEKST 1

Eit tredje tekstorganiseringsprinsipp kan òg påvisast. Somme passasjar kan lesast som utgreiande/deskriptive referat av medisinsk fagkunnskap eller oppsummeringar av kva ulike forskarar på feltet meiner.

Vi kan lese avsnitt 6-7 på denne måten. Eg nyttar her Adams deskriptive²⁴ sekvens som modell (jf. figur 1). Sidan dette truleg er den minst kjende av dei funksjonelle modellane det vert referert til her, vil eg spandere eit par linjer på å presentere han:

Denne modellen tek utgangspunkt i eit *tema* (thème-titre), som er den referensielle kjernen i sekvensen. La oss seie at temaet

²³ Temporal tekstorganisering kan vi også finne innan andre framstillingsformer, som t.d. i instruksjonen, men den typen tekstorganiseringsprinipp kan ikkje avsnitt 3-6 seiast å ha familielikskap med.

²⁴ Eg gjer her ei forenkling ved å slå saman deskriptive og utgreiande strukturar. Eg brukar dermed Adams deskriptive modell til å fange opp både “statiske” skildringar av t.d. ein person eller eit landskap og dei meir utgreiande deskriptivane, som set fenomen i samanheng med kvarandre (ofte omtalte som eksplikasjonar eller eksposisjonar).

er ‘Universitetet i Bergen’. Dette temaet vert så beskrive ved hjelp av dei to prosedyrane *aspektualisering* (aspectualisation) og *plassing i tid og rom* (mise en relation). Via aspektualiseringa vert bestemte eigenskapar knytte til teamet: la oss seie at ‘Universitetet i Bergen har sju fakultet’. Om temaet vert samanlikna eller på anna vis sett i samanheng med ein annan storleik, har det skjedd ei plassering i tid og rom: la oss seie at ‘Universitetet i Bergen er det nest største og det nest eldste i landet vårt’. Om delar av det overordna temaet, som har kome fram via aspektualiseringane, dannar utgangspunkt for *nye* deskriptive sekvensar, har vi ei *tematisering* (thématisation). Gode kandidatar for tematiseringar her ville vere kvart av dei sju fakulteta. Slik synleggjer ein etter kvart ein hierarkisk deskriptiv struktur med lag på lag med tema og undertema.

Vi kan lese avsnitt 6 og 7 som ei utgreiing om “Synspunkt på årsakssamanhengar mellom *Chlamydia pneumoniae* og hjartekarsjukdommar”:

[TEMA SYNTPUNKT PÅ ÅRSÅKSSAMANHENGAR MELLOM
C.P. OG HJARTE-KARSJUKDOMMAR]

[ASP Ekspertene er enige om at det ennå ikke kan fastslås at infeksjon med *Clamydia pneumoniae* er den egentlige årsak til hjerte-karsykdommer.]

[TEMATISERING Noen heller snarere til en overbevisning om at bakterien i virkeligheten er et følgeføenomen [...]]

[TEMATISERING Andre forskere mener imidlertid at immunforsvarets reaksjon på en bakterieinfeksjon [...]]

[ASP Det finnes flere teorier om hvilken biologisk mekanisme det er som kan få bakterier til å skade hjerte og blodkar.]

[TEMATISERING Noen mener at C.p. transporteres rundt i blodet [...]]

[TEMATISERING Andre forskere mener imidlertid at bakterien i seg selv aktiverer kretsløpets blodplater [...]]

Figur 3 Tekstpassasje lesen etter Adams deskriptive sekvens

Det overordna temaet vert karakterisert i dei to aspektualiseringane. Desse aspektualiseringane vert i sin tur tematiserte, og beskrivne i binære strukturar (“Noen-Andre forskere”). Eit anna deskriptivt/utgreiande parti finn vi i biletteksten ved papillomaviruset:

[TEMA VIRUSINFEKSJONER]

[ASP Virusinfeksjoner kan gi alvorlige sykdommer, blant annet kreft.]

[TEMATISERING Livmorhalskreft kan være et resultat av infeksjon med såkalt papillomavirus. Viruset overføres ved samleie.]

[TEMATISERING Kreft i leveren kan skyldes at man har hatt smittsom leverbetennelse, hepatitt B.]

Figur 4 Tekstpassasje lesen etter Adams deskriptive sekvens

Sluttkommentar til funksjonell analyse

Vi har no sett at fleire tekstorganiseringsprinsipp kan etablerast i TEKST 1. *Funksjonelt* har TEKST 1 både utgreiande/deskriptive, narrative og argumenterande trekk, og teksten er såleis eit godt døme på den heterogeniteten faktiske tekstar som regel framviser.

Sjølv om det ikkje er gjeve nokon fullstendig analyse av teksten her, har vi med grunnlag i den funksjonelle analysen belegg for å lande på tre ganske ulike tolkingalternativ når det gjeld kva type ytring eller språkhandling TEKST 1 kan seiast å representere. Er teksten

- 1) ei nøytral forskingsformidling?
- 2) eit kapittel i historia om menneskets heroiske kamp mot sjukdom og elende?
- 3) ein argumentasjon for eit visst syn på medisinske årsakssamanhengar og utfordringar?

Mitt svaralternativ er 3). Visst finst er narrative og deskriptivt/utgreiande grep i måten stoffet er formidla på, men det berande tekstorganiseringsprinsippet er argumentativt. Når eg hevdar dette, er det med utgangspunkt i ein *kombinasjon* av analysen som er presentert ovanfor (og som kunne vore utvida til å omfatte stør-

re delar av teksten) og dei andre argumentative spora eg no skal peike på at teksten faktisk har:

Enonsiative spor i TEKST 1

Med termen enonsiative spor – eller enonsiasjon²⁵ – siktar eg til ulike språklege avtrykk av “the presence of man in language” (Herslund 1989: 7). Som Herslund peiker på, kan den som skriv (eller talar) “intervene in numerous ways between reality and the linguistic expression of it” (Herslund op.cit.: 8). Herslunds utgangspunkt er modalitet i relativt snever forstand. Slik eg nyttar termen enonsiasjon lèt eg han omfatte mykje meir enn det som tradisjonelt fell inn under modalitet. Eg innlemmar t.d. nærvære i form av deiktiske pronomen eller metatekstuelle kommentarar, og ikkje minst er eg oppteken av skiljet mellom ukvalifiserte og kvalifiserte utsegner.

Kvalifiseringar

La oss på nytt sjå litt på delar av den tekstoppassasjen eg sette inn i Adams argumentative skjema ovanfor. Som *data* sette eg inn denne forkorta versjonen av 1.3-1.5 (jf. figur 2):

(11) Chlamydia pneumoniae fører til forkalkninger i pulsårene og dermed til hjerteinfarkt.

Med tanke på å illustrere strukturen i den argumentative sekvensen, er den forkorta versjonen i (11) tilstrekkeleg. Men kva informasjon vart fjerna ved denne tekstreduseringa? Av dei elementa

²⁵ Frå fransk énonciation. Potensiell norsk omsetjing er *utseiing*. Danskane brukar termen *udsigelse*.

som er sletta i (11), vil eg særleg peike på dei som er understrekte og kursiverte i (12):

(12) Men ny forskning tyder på at også helt andre faktorer spiller inn. Interessen konsentrerer seg særlig om bakterien *Chlamydia pneumoniae*. Undersøkelser tyder på at *hvis man går rundt med bakterien i lengre tid, kan det føre til forkalkninger i pulsårene og dermed kanskje til et hjerteinfarkt.* [1.3-1.5]

Vi ser for det første at *data* har sitt opphav i ekspertkjelder (“ny forskning” og “undersøkelser”). Dette fører truleg til at data vert oppfatta som meir truverdig av mange mottakarar, og dette er difor ei viktig side ved argumentasjon som *ikkje* kjem til syne i funksjonelle argumentative modellar.

For det andre er dei kursiverte segmenta i (12) (verbet “tyde på”, modalverbet “kunne”, vilkårssetningen “hvis man går rundt med bakterien i lengre tid” og setningsadverbet “kanskje”) alle reservasjonsmarkørar. Dei markerer i *kva grad* sanningsgehalten i sakstilhovet vert garantert, og vi ser at det ikkje vert garantert 100 %. Det er altså ein instans i teksten som vurderer det som naudsynt å formulere desse presiseringane.

Utsegna i (11) var *ukvalifisert*. Eit viss årsakssamanheng vart presentert som eit faktum. Utsegnene i (12) er derimot *kvalifiserte*; påstandsinnhaldet vert her *vurdert* som meir eller mindre sannsynleg. Utsegna i (11) har i (12) vorte til eit *synspunkt* – eller ein *eksplisitt påstand*.²⁶

Også i (13) nedanfor finn vi kvalifiseringar:

(13) Medisin som normalt brukes mot lungebetennelse, *kan* også beskytte mot hjerte-karsykdommer. *Det er det*

²⁶ Det skiljet eg her etablerer mellom ukvalifiserte og kvalifiserte utsegner er langt på veg analogt med skiljet mellom konstativar (representatives) og (påstands)kvalifiseringar (performatives) som ein *kan* operere med i språkhandlingsteorien i tradisjonen etter Austin og Searle.

oppsiktsvekkende resultatet av en ny amerikansk undersøkelse.[ingress]

For det første er “kan” også her ein reservasjonsmarkør. For det andre vert saksinnhaldet kvalifisert som oppsiktsvekkjande, noko som elles er eit velkjent grep i innleiingar og ingressar, og som m.a. av Swales (1990: 141) er karakterisert som grepet “claiming centrality” i tekstars initiale posisjoneringsfase (“Establishing a territory”).

Desse ulike formene for kvalifiseringar gjev teksten argumentativ retning fordi kvalifiseringane ber i seg skrivarens subjektivitet og evaluering. Kvalifiseringar – eller “evaluerende elementer”, som den danske tekstlingvisten Ellerup Nielsen ville sagt – eksplisiterer at argumentasjon er bygd opp av påstandar som grunnleggjend kvarandre (jf. Grepstad-sitatet ovanfor):

Eftersom argumentation går ud på at få modtager til at akceptere en tese ved at understøtte en påstand med en anden påstand, og evaluering er udtryk for afsenders subjektive holdning til en tese i en bestemt udsigelsessituation, kan man mellem evaluerende elementer og argumentation etablere en direkte forbindelse (Ellerup Nielsen 1998: 54).

La oss dermed slå fast at vi kan etablere ein samanheng mellom denne typen enonsiative spor og argumentasjon. Om vi går attende til TEKST 1, kjem det fram at dei døma vi såg på ovanfor alle var henta frå ein passasje av teksten som også i den funksjonelle analysen vart karakterisert som argumentativ. Slik sett gjer ikkje desse “funna” anna enn å styrkje ei alt etablert lesing. Men det interessante er at vi også finn mange kvalifiseringar i parti av teksten som er prega av andre tekstorganiseringsprinsipp:

(14) Noen *heller snarere til en overbevisning om at bakterien i virkeligheten er et følgefænomen* [...][6.2]

- (15) Dette skjer *trolig* ved at Chlamydia skader de cellene som karveggen er bygd opp av [...] [7.4]
- (16) I flere år er det blitt arbeidet *seriøst* med teorien om at en bakterieinfeksjon *kan* være årsak til hjerte-karsykdommer [...] [3.1]
- (17) Nå har en *stor* amerikansk undersøkelse *ganske* nylig vist at [...] [4.1]

Kvalifiseringane i (14) og (15) førekjem i eit utsnitt av teksten som funksjonelt er omtalt som utgreiande/deskriptivt. Det er kanskje det utsnittet av artikkelen som har størst preg av forskingsformidling. Likevel ser vi altså at innhaldet er kvalifisert som usikkert. (16) og (17) er henta frå det partiet som hadde narrative trekk. Kvifor må arbeidet kvalifiserast som seriøst? Er ikkje det ei sjølvfølgje at den forskinga *Illustrert vitenskap* refererer er seriøs? Og kvifor må det nemnast at undersøkinga er “stor”? Som ein kontrast til dei “to mindre undersøkelsene” det vart vist til i avsnittet ovanfor; som eit ekstra argument for at denne forskinga verkeleg har noko føre seg?

Enonsiative spor i form av kvalifiseringar er faktisk spreidde ut over *heile* denne artikkelen; dei er ikkje fråverande i parti som tilsynelatande byggjer på narrative eller deskriptive organiseringsprinsipp. Dette sterke kvalifiserande innslaget peiker i retning av at den overordna tekstoppbygginga må vere argumentativ.

Rapporterte påstandar?

Men – eit viktig motargument er at denne typen argumentative spor kanskje ikkje skal forankrast i forfattersubjektet, men i den *refererte* argumentasjonen til dei omtalte forskarane. I så fall kan artikkelen kanskje framleis lesast som “nøytral” forskingsformidling.

Nesten alle påstandar i artikkelen er nemleg knytte til ei kjelde i form av ein forskar (“en finsk lege”) eller eit vitskapleg

arbeid (“to mindre undersøkelser”). Om vi tek med koreferente uttrykk, finn vi i alt 20 slike kjelder i artikkelen. Påstandane kan såleis framstå som rapporterte og forfattarsubjektet treng ikkje gå god for dei.

Slik må nok (15), som vi òg såg på ovanfor, lesast:

(15) Dette skjer *trolig* ved at Chlamydia skader de cellene som karveggen er bygd opp av [...] [7.4]

Denne kvalifiseringa er arva frå forskaren. Det sannsynlege i at Chlamydia skader cellene i karveggen relaterer seg til ein teori som er presentert i perioden ovanfor, og som klart er *referert*.

Men kva med kvalifiseringa i (14) ovanfor?

(14) Noen *heller snarere til en overbevisning om at bakterien i virkeligheten er et følgeføenomen* [...] [6.2]

Kven er det her som karakteriserer eit visst syn i som å “helle til en overbevisning”? Og kven evaluerer kva dei fleste ekspertane er samde om i (18) eller kva som er ny forskning i (19)?

(18) *De fleste ekspertene på området er enige om at det ennå ikke kan fastslås at* [...] [6.1]

(19) Men *ny forskning tyder på at også helt andre faktorer spiller inn*. [1.3]

Det er klart at teksten har eit forfattarsubjekt som aktivt forhold seg til det stoffet som skal formidlast – som vurderer, selekterer og ordlegg seg – og dermed *må* posisjonere seg. Går det an å drive nøytral formidling?

To ulike “vi”

Noko som forsterkar nærværet til dette forfattersubjektet, som altså ikkje er noko transparent medium for den medisinske forskingsfronten, er bruken av førstepersonspronomenet “vi”. Det førekjem i alt fem gonger (bøygde former inkluderte), men det vert brukt på to ulike vis.

Den første førekomsten av “vi” finn vi i 1.2, ein periode den oppmerksame lesar nok la merke til at eg lét vere å dra inn i den argumentative analysen av dette avsnittet ovanfor:

- (20) Hjerte-karsykdommer skyldes for mye fet mat, for lite mosjon og for mye røyking. [1.1]
Det har **vi** snart lært alle sammen. [1.2]

Vi ser at 1.2 etterfølgjer den initiale påstanden om årsakssamanhengar bak hjartefarkt, ein påstand som vi i Adams argumentative skjema karakteriserte som “gammal tese”. 1.1 er *den einaste påstanden* i heile teksten som *ikkje* får dekning av ei ekspertkjelde. Dette reflekterer nok den låge statusen til den gamle tesa – dette er den gamle hypotesen, som syner seg å ikkje dekkje alle årsakssamanhengar bak hjartelidingar. Det er eit litt audmjukt “vi” vi ser her; vel vitande om sitt manglande kunnskapsnivå og sine dårlege vanar(?). Dette “vi” et grunnjev heller eigentleg ikkje påstanden i 1.1., men har *lært* dette av medisinske ekspert-fråsegner.

Det “vi” et vi ser i 1.2 – som altså representerer den første måten “vi” er nytta på i TEKST 1 – refererer til forfattersubjektet + alle oss andre *utan* medisinsk ekspertise. Det får forfatarstemma i teksten til å framstå som u-autorativ og lesarinkluderande.

Den same bruken av “vi” finn vi i (21):

- (21) **Vi** får bakterien [...] inn i **oss** via maten, og de fleste mennesker med magekatarr har bakterien i seg.
[bilettekst]

Det første “vi”-et dukka som nemnt opp i starten av brødteksten i 1.2. I sjølve brødteksten er denne typen forfattarnærvære fråverande heilt til det siste avsnittet:

(22) Med tanke på at hjerte-karsykdommer er blant de hyppigste dødsårsakene på verdensplan, er muligheten til at **vi** kanskje kan behandle eller forebygge med antibiotika selvsagt i første omgang positiv.[10.1]

(23) Men forskerne håper at økende forståelse for sammenhenger mellom infeksjoner og alvorlige sykdommer ikke bare skal føre til bedre behandling med antibiotika, men kanskje også til at **vi** kan utvikle effektive vaksiner.[10.4]

Dei to førekomstane av “vi” i (22)-(23) har ulik ekstensjon enn dei to førekomstane i (20)-(21). “Vi”-et i (22)-(23) inkluderer nemleg den medisinske ekspertisen og ekskluderer mest sannsynleg “alle oss utan medisinsk ekspertise”. Dette er altså eit anna “vi” enn det som innleidde artikkelen.

Vi¹ = forfattersubjekt + alle oss andre *utan* medisinsk ekspertise

Vi² = forfattersubjekt + den medisinske ekspertisen

Desse to ulike måtane “vi” er brukte på rammar inn det diskursive løpet. Teksten startar med det audmjuke allmenn-”vi”-et og endar opp med eit meir autoritativt “vi” med medisinsk handlekraft: “vi kan utvikle effektive vaksiner”. Den utviklinga av ekstensjonen til pronomenet “vi” som vi har kunna observere her, er nok eit indisium på at den overordna strukturen i teksten er argumentativ: Forfattersubjektet identifiserer seg til slutt med den ikkje nærare spesifiserte forskingsfronten; det går opp i ein høgare einskap med dei

same forskarane som det tidlegare presumptivt har vorte referert til.

Jamføring av kvalifiseringar i TEKST 1, 2 og 3

Som tidlegare annonsert, vil eg no sjå litt nærare på kvalifiseringane i alle dei tre tekstane. Eg har alt i analysen av TEKST 1 argumentert for at kvalifiseringar er knytte til argumentasjon, og vist korleis dei – saman med andre typar enonsiative spor – kan gjere det mogeleg å forankre ein argumentativ superstruktur som det berande tekstorganiseringsprinsippet.

Det vil ikkje bli gjeve noka “top-down”-lesing av korkje TEKST 2 eller 3 her, og på kva måte dei kvalifiseringane vi finn i desse tekstane er knytte til argumentasjon, vil eg heller ikkje gå inn på. Problemstillinga er no ei anna: sidan denne typen enonsiative spor i stor grad må vere knytte til sentrale sider ved posisjoneringa i tekstar, må ei samanlikning av kvalifiseringane kunne få fram viktige skilnader mellom tekstar; t.d. i høve til emne, stilnivå eller formål.

Definisjonar

Kvalifiseringar kan delast inn i dei to store undergruppene garderingar og evalueringar:

1 Garderingar (sann-falsk)

Garderingane er den typen utsegner som er kvalifiserte på aksen sann---falsk. Dei signaliserer i kva grad det er sannsynleg at noko er slik eller slik. Dette er modale uttrykksmåtar – nærare bestemt *epistemisk modale* uttrykksmåtar (episteme: kunnskap). Dette var den typen kvalifisering vi fann i (12) ovanfor:

(12) Undersøkelser tyder på at *hvis man går rundt med bakterien i lengre tid, kan det føre til forkalkninger i pulsårene og dermed kanskje til et hjerteinfarkt.*

Garderingar kan realiserast språkleg via ei rekkje konstruksjonar²⁷. Dei viktigaste er:

- a. Modalverb²⁸
Bakteriar *kan* vere årsaka.
Han *må* vere dødssjuk.
Ho *skal* vere flink.
- b. Leksikalske uttrykk for gradar av (u)visse
Verb: *tyde på, synast, se ut til.*
Substantiv: *mulighet.*
Adverb: *kanskje, sannsynlegvis.*
Adjektiv: *mogeleg, trolig.*
- c. Diskursstrategiar
Ofte leddsetningar som presiserer eller avgrensar graden av sannsynlegheit. TEKST 1 inneheldt eit godt døme på denne typen garderingar:

hvis man går rundt med bakterien i lengre tid

2 Evalueringar (god-dårleg)

Evalueringar er den typen utsegner som er kvalifiserte på aksen god---dårleg. For at eit segment vert rekna som evaluering, stiller eg det kravet at det klart skal vere forfattars evaluering som kjem tilsyne. Å påpeike evalueringar i ein tekst er i større grad resultat av interpretasjon; evalueringa er ikkje delvis grammatikalisert, slik

²⁷ Hyland 1998 gjev eit godt oversyn.

²⁸ Døma skal lesast som at *det er mogeleg at* bakteriar er årsaka, Per er dødssjuk og at ho er flink. Dette er den *epistemiske* bruken av hjelpeverba kunne, måtte og skulle. Merk at dei modale hjelpeverba har dobbel funksjon; dei kan også uttrykkje *deontisk* modalitet. Det modale går då på ei mogeleg eller naudsynt *handling*: “du *må* ta eksamen til våren!, du *kan* ta bussen heim”.

garderinga er. Typiske signal på ei evaluering er verdilada ord og uttrykk som “styrke”, “svakhet”, “påfallande”, “interessant”, “betre” osv. Eit døme:

(24) Det er påfallande få sakprosaforskarar i Noreg.

(25) illustrerer dei ulike typane av utsegner eg no har nemnt:

(25a) Bakteriar fører til hjarteinfarkt.

(25b) Bakteriar kan føre til hjarteinfarkt.

(25c) Det er mogeleg at bakteriar fører til hjarteinfarkt.

(25d) Det er forferdeleg at bakteriar fører til hjarteinfarkt

25a er den ukvalifiserte utsegna, medan 25b-25d alle er kvalifiseringar. 25b og 25c er garderingar, medan 25d er ei evaluering.

La oss no sjå korleis dei ulike typane kvalifiseringar fordelar seg i dei tre tekstane. For å skilje dei to typane kvalifiseringar frå kvarandre, vert garderingar *kursiverte*, medan evalueringane frå no av både vert *kursiverte og utheva*.

TEKST 1: “Bakterier gir blodpropp i hjertet”

Samanlikna med TEKST 2 og 3 er garderinga mykje brukt i TEKST 1. Den prototypiske kvalifiseringa i denne teksten er garderingar á la:

(26) I 1997 viste to mindre undersøkelser at visse typer antibiotika *kanskje kunne* forebygge nye anfall hos hjertepasienter. [3.5]

Kvalifiseringar på aksen god-dårleg er det langt færre av; den viktigaste av dei er alt nemnd ovanfor; nemleg karakteriseringa i ingressen:

(27) Det er det oppsiktsvekkende resultatet av en ny amerikansk undersøkelse.[ingress]

I TEKST 1 er det altså det *epistemiske* som står i fokus. Det er langt viktigare å kvalifisere kunnskap som meir eller mindre (u)sikker enn å karakterisere saksinnhald som bra eller dårleg. Ikkje så oppsiktsvekkjande – kanskje – i ein artikkel som formidlar medisinsk fagkunnskap? Men medan mange andre trekk har falle ut i transformasjonen frå profesjonell fagtekst (terminologi, standarisert tekstoppygging osv.) til populærvitenskapleg tekst, så er garderingsfrekvensen høg, like høg som i ein gjengs artikkel i *Tidsskrift for den Norske Lægeforening* (jf. Breivega 1999). Dette kan indikere at denne typen skrivestrategiar kanskje representerer vel så mykje av kjernen i fagspråkleg kommunikasjon som t.d. terminologien.

TEKST 2: “IT Expo‘ 99: Fokus på totaløsninger”

TEKST 2 er ein reportasje om IT-messa IT Expo. Teksten er skriven i forkant av messa, og er ei blanding av ein førehandsomtale frå journalisten si side og utsegner frå to av prosjektleiarane. Store delar av teksten dreier seg såleis om noko som *skal skje*. Om framtida veit ein lite sikkert, så slik sett skulle ein kunne vente seg mange garderingar á la den vi ser i (28) i denne teksten:

(28) [...] forteller Staffan Lönner, som *regner med* et tilsvarende antall besøkende som i fjor på årets IT Expo.[8.3]

Men i TEKST 2 er det faktisk svært få garderingar og langt fleire evalueringar på aksen god-dårleg. Unntaket er ein liten passasje av teksten som refererer til ei brukarundersøking. Her finn vi typisk nok formuleringar som:

(29) Messen *ser* også *ut til* å ha nådd ut til den riktige målgruppen.[10.3]

Elles er det i all hovudsak kvalifiseringar i form av *positive evalueringar* vi finn i TEKST 2. (30)-(32) nedanfor er gode døme på det eg vil kalle den prototypiske kvalifiseringa i TEKST 2. I enda sterkare grad enn kva vi såg i ingressen til TEKST 1 er ingressen i TEKST 2 prega av uttrykksmåtar som skal få innhaldet til å framstå med stor nyhende verdi:

(30) Fra å være Norges eneste PC-messe har årets IT-Expo ført utviklingen videre og blitt et møtested for ledere, IT-ansvarlige og datakyndige som jobber på alle typer av plattformer.[ingress]

(31) Som i fjor vektlegger Staffan Lønner kvalitet på besøkende til messen, fremfor kvantitet.[7.1]

(32) Årets messe vil mer enn noensinne imøtekomme behovet for bredde og dybde. [28.4]

Vi ser òg i døma (30-32) at det i teksten er ein sterk og – om det er lov å skeie ut med litt normativitet for ein gongs skuld – gudsjammerleg keisam tendens til å framheve årets messe som betre enn tidlegare messer på ymse vis:

TEKST 3: “Verden etter Internett”

Når det gjeld det fenomenet vi her avgrensar oss til å sjå på, vert TEKST 3 på mange måtar ein *replikk* til både TEKST 1 og

TEKST 2. For ulike som TEKST 1 og TEKST 2 er, så har dei begge ein seriøs omgang med kvalifiseringane sine; det er alvorleg og ærleg meint når ein i TEKST 1 uttrykkjer seg så presist som råd er med omsyn til kva som er sikkert ved dei nye teoriane. Og det er også rørende alvorleg meint når ein i TEKST 2 klisjéprega kvalifiserer IT Expo som “mer enn noensinne” å vere “eksponent for dataintegrering og totaløsninger”.

Forfattaren av TEKST 3 (det dreier seg elles om Tron Øgrim; den einaste av dei tre artikkelforfattarane som er offentleg kjend) har ein heilt annan ironisk distanse til kvalifiseringane, og dette gjeld både garderingane og evalueringane.

På den epistemiske sida kan vi observere at artikkelforfattaren ofte “skimter” og ”gjetter”, og han avsluttar like godt heile artikkelen med å innby lesaren til eit veddemål (om ein øl!) over sanningsgehalten i det som har vorte presentert. I akademisk forstand bryt artikkelforfattaren alle reglar; han signaliserer t.d. ikkje tilstrekkeleg respekt for dei kjeldene han byggjer på:

(33) Jeg ha'kke lest dem, men jeg har lest nok om dem til at jeg syns jeg *skimter noe* i det de sier, som *virker* riktig i forhold til utviklinga nå. [19.2]²⁹

På evalueringssida dukkar det same brotet med køyrereglane i den akademiske sakprosaen opp:

(34) ***Det er lett å se at modellen er interessant.*** Jeg kan krangle med den på visse punkter:[26.1-2]

Når vart det “lett” å vurdere modellars relevans; kvar grunnjev Øgrim at modellen er interessant?

Kvalifiseringane i denne teksten set standardbruken av kvalifiseringar i relieff fordi spelereglane stadig vert brotne. Gar-

²⁹ Opphavlege kursiveringar og uthevingar er fjerna frå Øgrims tekst sidan vi her brukar desse typografiske markeringane for garderingar og evalueringar. Versaleringar og andre typar markeringar i TEKST 3 som ikkje kjem i konflikt med analysen her er beholdne.

deringane manglar den respektfulle tonen og evalueringane tek fullstendig av og glir over i *hyperbolar*. ALT (forfattaren brukar også versalar for å understreke det STORE) skal bli større, betre og lettare tilgjengeleg på SuperNettet:

(35-36) nedanfor illustrerer typiske kvalifiseringar i TEKST 3:

(35) På 80-tallet kom PCen. *Det var stort*. På 90-tallet kom Internett. *Det var større*. Kommer det noe før år 2010 som blir enda større? Ja. For etter Internett kommer *Super-Internett, som virkelig vil sette verden på ende*. [ingress - 1.2]

(36) Tilgang vil finnes i *absolutt hver avkrok der det er noen slags administrasjon*. Og i *alle ørkener, på alle øde hav og øyer, på alle breer og i alle vulkankratre – kan du se et glimt av himmelen* kan du kople deg opp via Lav-BaneSatelitter. [11.1-11.2]

Sluttkommentar til jamføring av kvalifiseringane

Om vi skal spissformulere, kan vi seie dette om den typiske kvalifiserte utsegna i kvar av dei tre tekstane:

TEKST 1: epistemisk, med forskning som eksplisitt kjelde
TEKST 2: verdiladd positiv evaluering (av IT Expo '99)
TEKST 3: kombinasjonen av epistemisk arroganse og hyperbolsk evaluering

No er det berre TEKST 1 vi har hatt plass til å gå nærare inn på i dette innlegget. Det har vore sagt svært lite om kva typar tekst TEKST 2 og 3 er; kva funksjon og budskap dei har osv. For meg vert det likevel eit viktig poeng at analysen av kvalifiseringar, som i stor grad byggjer på språklege mikrofenomen, faktisk synest å spegla heilt avgjerande skilnader mellom tekstane.

Denne analysen reflekterer både at tekstane er henta frå ulike produksjonssfærer eller tekstkulturar og at dei har ulike funksjon og representerer ulike typar språkhandlingar.

Utan å gått nærare inn på TEKST 3, til dømes, synest det klart at nøkkelen til Øgrims harselas både med guddommeleggjer- ringa av dataen og med ein viss type framtidsskildrande panegy- risk journalistikk nettopp ligg i kvalifiseringane. Også utan å ha gått nærare inn på TEKST 2, synest det rimeleg sikkert at denne teksten er ei einaste lang positiv kvalifisering av ei viss data- messe.

Ein hovudakse i skilnadene mellom TEKST 1, 2 og 3 er graden av epistemisk modalitet. Kanskje hadde dette fenomenet fortent større interesse blant sakprosaforskarar nettopp fordi fre- kvensen av slike konstruksjonar i tekstar kan fortelje like mykje som t.d. terminologi om det viktige, men problematiske, skiljet mellom *fagteksten* og andre sakprosatekstar.

Sluttord

I dette innlegget har eg valt å konsentrere meg om éin av dei tre tekstane som var analyseobjekt for dette seminaret. I denne poulærvitskaplege artikkelen har eg påvist at fleire ulike tekstorganiseringsprinsipp gjer seg gjeldande, men eg har argumentert for at den overordna strukturen er argumenterende fordi enonsiative spor i form av m.a. kvalifiseringar pregar *heile* teksten. Vidare har eg samanlikna kvalifiseringane i alle dei tre tekstane og vist at denne samanlikninga avslører viktige skilnader mellom dei.

Eit viktig poeng i dette innlegget har vore sambandet mellom enonsiative spor og argumentativ tekstoppbygging; ein samanheng eg meiner er oversett i mykje argumentasjonsteori. Denne samanhengen er nok likevel kompleks. Om vi avgrensar argumentasjon til den typen språkbruk som fell innanfor dei klassiske formelle strukturane (syllogismen, enthymemet), er denne typen argumentative spor klart redundante. Men som mange andre har peikt på, tek argumentasjon seg ofte annleis ut i reelle kommunikasjonssituasjonar enn han gjer i formelle logiske argumentasjonsskjema; og den typen enonsiative spor som dette innlegget har peikt på, vil nok ofte vere ein god indikator på at tekstar har argumentativ retning.

Avslutningsvis vil eg minne om at vi vart bedne om å seie noko om korleis ein kan “analysere/arbeide med/ tolke” sakprosa-tekstar med utgangspunkt i tre tilsende eksemplar av arten. Eg håper dette innlegget har vist at det er råd å kombinere eit analytisk språkleg mikroplan med eit meir overordna tolkingsperspektiv.

Primærmateriale

Lone Frank: “Bakterier gir blodpropp i hjertet”, *Illustrert vitenskap* nr. 10/99, s. 50-51.

Otto von Münchow: “IT Expo’ 99: Fokus på totalløsninger”, *PCWORLD NORGE* 4B/99, s. 10-11.

Tron Øgrim: “Verden etter Internett”, *PCWORLD NORGE* 4B/99,
s. 80-81.

Referansar

Adam, Jean-Michel 1992: *Les textes: types et prototypes. Récit, description, argumentation, explication et dialogue*. Paris: Editions Nathan.

Aristoteles 1987: "Om diktekunsten" i Eide, E., Kittang, A. og A. Aarseth (red): *Europeisk litteraturteori fra antikken til 1900*, s. 20-45. Bergen m.fl.: Universitetsforlaget [til norsk ved Sam. Ledsaak].

Breivega, Kjersti R. 1999: "Argumentasjonsstrategiar i den vitenskaplege artikkelen. Døme frå historie, lingvistikk og medisin", *Nordica Bergensia*, 20, 75-102. Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.

Faarlund, Jan Terje, Svein Lie og Kjell Ivar Vannebo 1997: *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Grepstad, Ottar 1997: *Det litterære skattkammer. Sakprosaens teori og retorikk*. Oslo: Det Norske Samlaget.

Herslund, Michael 1989: "Modality. A Presentation" i M. Herslund (red): *On modality. Papers from meetings and discussions in the linguistic circle of Copenhagen*, 7-16. København: Akademisk forlag.

Hyland, Ken 1998: *Hedging in Scientific Research Articles*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.

Nielsen, Anne Ellerup 1998: "Den argumentative teksttype i reklamer", *Hermes. Journal of Linguistics*. 20, 41-57.

Van Dijk, Teun A. 1980: *Macrostructures. An Interdisciplinary Study of Global structures in Discourse, Interaction and Cognition*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

Swales, John M. 1990: *Genre Analysis. English in academic and research settings*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tirkkonen-Condit, Sonja 1985: *Argumentative Text Structure and Translation*. University of Jyväskylä: Ph.D. Studia Philologica Jyväskyläensia 18.

Werlich, Egon 1982: *A Text Grammar of English*, 2. utgåva. Heidelberg: Quelle & Meyer.

Fire artikler

av Thore Roksvold

Vi har fått utdelt fire artikler. En har stått i Illustrert vitenskap, de tre andre i PC-World Norge. Alle artiklene er altså henta fra tidskrifter som har journalistisk preg, og jeg vil analysere dem som journalistiske produkter.

Artiklene inngår i en massekommunikasjon, og jeg skal i denne sammenhengen uten å nøle bekjenne meg til en lineær kommunikasjonsmodell. Noen formidler noe til noen andre. De som har skrevet artiklene, har samla opplysninger som skal spres til flere. Hensikten er å fortelle noe nytt for leserne, øke kunnskapsnivået deres, eller gjøre dem kjent med andre eller nye måter å tenke på eller betrakte omverden på enn de tilvante. Hva enten vi som lesere preges med ny viten eller nye holdninger, blir vi påvirket. Det er altså tale om påvirkning. Dermed er det grunn til å undersøke: Hvilke fakta og hvilke tanker skal vi påvirkes av i artiklene? Hvor sikre er disse fakta, og hvor logiske er disse tankene? Hvordan og hvor overbevisende blir de presentert for oss? Hvordan er med andre ord den retoriske argumentasjonen?

Vi må undersøke logos: kjensgjerningene og resonnementene. Vi må undersøke pathos: Hvordan søker avsenderen å få lesernes oppmerksomhet og vekke deres interesse for stoffet, slik at de leser artikkelen med engasjement? Og vi må undersøke ethos: Hvordan søker avsenderen å skaffe seg autoritet og framstå som troverdig?

Retorisk argumentasjon viser seg i skriftlig journalistikk særlig i valg av

- plassering i avisa
- plassering på sida
- illustrasjon
- typografi
- kilder for saka
- opplysninger i saka
- vinklingspoeng
- opplysningenes rekkefølge
- syntaktisk konstruksjon
- ord og uttrykk
- språklige bilder
- språkhandling

I gjennomgangen av hver artikkel følger jeg ikke dette oppsettet mekanisk, men bruker det langt på veg som en disposisjonsmal.

Min analyse her er fundert i klassisk retorikk, tradisjonell stilistikk og generell journalistikkteori.

Jeg konsentrerer meg i gjennomgangen om å analysere tekstene praktisk som journalistiske produkter. Mine definisjoner av sjanger og av sjangrene reflekterer også praktiske avgrensninger:

“Med sjanger forstår jeg en formidlingskode der bestemte valg av oppbygging, stil og fortellerteknikk er avstemt etter ulike typer innhold, arbeidsmetode og sosial kontekst. Valga

følger bestemte mønstre, slik at resultatene har noen felles trekk en kan kalle typiske.” (Roksvold 1997:9).

Jeg legger ved mitt sjangerbegrep mer vekt på “mode of formal composition” enn Klaus Bruhn Jensen gjør (Jensen:50f). Han regner f.eks. nyhetsjournalistikk som en sjanger. Det vil jeg heller kalle en journalistikktype - ved siden av bakgrunnsjournalistikk og pregjournalistikk, muligens også forbrukerjournalistikk.

Nyhetsjournalistikken belyser hva som har skjedd eller skal skje, når det har skjedd eller skal skje, hvordan det har skjedd eller skal skje, og hvem som er eller har vært involvert. Journalisten refererer.

Bakgrunnsjournalistikken belyser hvorfor noe har skjedd eller skal skje, hvilken virkning det har, og hvor bra det er. Journalisten resonnerer.

I pregjournalistikken blir det lagt stor vekt på å skildre omgivelser og personer. Journalisten observerer.

Forbrukerjournalistikken kombinerer elementer fra de tre andre typene: Den belyser hva, den bedømmer hvor bra dette “hva” er, og den skildrer omgivelser. Et eksempel kan være utprøving av årets juleakevitt. Journalisten eksperimenterer.

Med sjanger mener jeg altså fortrinnsvis det Hillesund kaller undersjanger:

“Nyhetsgenren oppviser (...) et stort mangfold og vi kan derfor ikke snakke om at nyhetsgenren har én spesifikk form. Likevel viser undergenrene i en og samme avis og innen samme avistype såpass stabile trekk at det er mulig å beskrive genrenes språklige stil og superstruktur innen en tidsperiode.” (Hillesund 1994:56)

Betegnelsen superstruktur har Hillesund fra Teun van Dijks analyse av nyhetsdiskursen: “Superstrukturen er et skjema som viser oppbyggingen av en tekst, uavhengig av tekstens konkrete innhold” (op.cit.:55).

Artiklene i materialet vi har fått utdelt, eksemplifiserer ulike journalistiske sjangrer. Artikkelen “Bakterier gir blodpropp i hjertet” i *Illustrert vitenskap* er det jeg kaller melding:

Meldinga er registrerende og referende. Nyheten har oppstått uten at journalisten aktivt har arbeidd den fram. Kildene er gjerne enkle. Kildene kan være skriftlige eller muntlige. Meldinga har fallende viktighet. Språket i meldinga har sakprosapreg. Siktemålet er å opplyse. Meldinga er aktuell og sensasjonell.

(Både denne og tilsvarende sjangerbeskrivelser som følger senere, har jeg utvikla til sjangerundervisning for studenter på Journalistutdanningen ved Høgskolen i Oslo.)

“Melding” blir av mange kalt “nyhetsartikkel”. “Aktuell” og “sensasjonell” er representert av “S” og “A” i de såkalte VISA-kriteriene. “V”-en står for “vesentlighet”, og “I”-en står for “identifikasjon”. Det journalistiske stoffet prioriteres gjerne etter disse kriteriene.

“Bakterier gir blodpropp i hjertet”

Artikkelen “Bakterier gir blodpropp i hjertet” har altså stått i *Illustrert vitenskap*. Allerede tittelen på tidsskriftet viser kryssende hensyn, som også artikkelen er prega av. Tidsskriftet presenterer vitenskap; altså er det seriøst. Men det er illustrert; altså skal det handle om vitenskap på en underholdende måte. I navnet “ILLUSTRERT VITENSKAP” med versaler har “vitenskap” større skriftgrad enn “illustrert”. Riktignok har “illustrert” en bokstav mer, slik at skriftgraden også må bli mindre ved linjefall, men forskjellene er større enn den må være. Det får ordet “vitenskap” til å tre tydeligere fram. Slik styrker bladet sin ethos. Fargene er holdt i samme tone og konnoterer seriøsitet, men rommer likevel brudd som tiltrekker interessen. Særlig gjelder det den asymmetriske koronaen, men det gjelder også skråbåndet øverst til høyre,

som markedsfører en aktuell artikkel med brei interesse. Bortsett fra den skråstilte datoen “11.august” har sida ellers en symmetrisk layout. Artikkelen i materialet har forsidehenvisningen “Ny medisin kan hindre blodpropp”, som det er naturlig å oppfatte som at det nå er oppfunnet en ny medisin som kan brukes ved alle blodpropptilfeller. Dette er en pathosvinkling som gir leserne falske forhåpninger. Seriøsiteten viker for sensasjon. Artikkelen er viktig nok til å få forsidehenvisning.

Den ryddige layouten med rene linjer og diskrete brudd fortsetter på ark to. Artikkelen er også så prioritert at den nevnes i innholdsoversikta, men der blir betydningen fra forsidehenvisningen justert. Nå brukes artikkeltittelen, som den uinformerte leseren bør kunne oppfatte som at alle tilfeller av blodpropp i hjertet skyldes bakterier og ikke en usunn livsførsel. Det er også en sensasjonsvri. Som utdypende forklaring heter det at “Ny medisin mot lungebetennelse minsker faren for hjerteinfarkt med 55 prosent”, men mellom tittelen og forklaringa fins ingen umiddelbar sammenheng. Det er tale om to vinklingspoeng som ikke er kopla. Bruken av adjektivet “ny” er retorikkens argumentum ad novitam. Det som er nytt, er bedre enn det som er gammelt - simpelthen fordi det er nytt. Adjektivet støtter dessuten aktualitetskriteriet. “55 prosent” er argumentasjonsknepet falsk nøyaktighet. Det angir at vi bruker eksakte tall for upresise størrelser. Hva er målegrunnlaget? Og er det utelukka at f.eks. 54 prosent er like riktig som 55 prosent? I den utdypende forklaringa heter det også “minsker”. Det er en konstativ - ei fastslåing av et faktum.

Sjølve artikkelen har stikktittelen “Antibiotika kan bli fremtidens behandling mot hjerteinfarkt”. Modifikatoren “kan bli” bringer inn usikkerhet, og samsvarer dårlig med konstativen “minsker”. Like fullt utelukker ikke stikktittelen at antibiotika kan bli framtidens behandling mot all hjerteinfarkt. Hovedtittelen er kommentert ovafor. Mellom stikktittelen og hovedtittelen fins ingen umiddelbar sammenheng. Forfatteren har ikke bestemt seg for hvilket vinklingspoeng hun vil satse på.

At det står “fremtidens” og ikke “framtidens”, kan nok for noen lesere konnotere seriøsitet.

Under hovedtittelen fins to illustrasjoner - symmetrisk satt opp. De spiller på kontrast. Til venstre finner vi tverrsnitt av en hjertepulsåre med friskt vev, til høyre ser vi bilde av bakterieinfisert vev. Illustrasjonene dokumenterer, og styrker logos - og dermed ethos. De dokumenterer riktignok ikke påstandene i tittel og stikktittel, men er nok ment å skulle gjøre det, og blir kanskje oppfatta slik av den som bare leser artikkelen uten å analysere den kritisk.

Både titler og henvisningstekster skal ha saklig dekning i sjølve artikkelen. Det gjelder ikke denne artikkelen.

Til høyre for tittelen står artikkelens ingress. Ingressen skal i kortversjon presentere artikkelens hovedpoeng. Det nye og oppsiktsvekkende, det vesentlige og det som er mest relevant for leseren, poengteres gjerne i ingress - som her. I ingressen til denne artikkelen er skrivemåten straks forsiktigere enn i titlene og henvisningene. Det ser vi i modifikatoren "kan også beskytte". Dessuten nærmer vi oss sannheten når medisinen ikke lenger lanseres som "ny", men som "normalt" brukt ved lungebetennelse. Derimot er undersøkelsen det vises til, både "ny" og "amerikansk". Mer om kilden får vi ikke vite her. Sensasjonskriteriet viser seg i ingressen i det forsterkende adjektivet "opsiktsvekkende" og i metaforen "angriper". Modifikatoren "kan" svekkes av konnotasjonene til "infisere", og "kan danne" svekkes av "rett og slett". Leseren bør føle seg engstelig, samtidig som vitenskapen gir grunn til håp.

Brødteksten følger ikke prinsippet om fallende viktighet. Den følger en tradisjonell struktur med innledning, hoveddel og avslutning. Innledningen i brødteksten presenterer bakgrunnsopplysninger som etablerer et felles forståingsgrunnlag mellom skribent og leser: Vi har alle hørt hva slags livsstilsfaktorer som kan forårsake hjerte-karsjukdommer. Denne kjente opplysningen bindes så ved kontrast til den nye at "også helt andre faktorer spiller inn".

At sjølve navnet "Chlamydia pneumoniae" forklarer at bakterien vanligvis forårsaker lungebetennelse, tar artikkelforfatteren enten for gitt, eller hun vet det ikke sjøl. Imidlertid nevnes den egenskapen ved bakterien i en rekapitulasjon av forskningshistori-

en forut for de nye oppdagelsene som utgjør artikkelens to vinklingspoeng.

Forskningshistorien har en litt uklar struktur, fordi artikkelforfatteren viser til mange forskere, undersøkelser og teorier uten å gjøre forbindelsen mellom dem eksplisitt. Det er uklart om hun stadig introduserer nye, eller om hun viser til samme forskere, undersøkelser og teorier flere ganger. Jeg har prøvd å rekonstruere en skjematisk framstilling av feltet. Numrene viser til rekkefølge i artikkelstrukturen:

5. Fleste eksperter trur ikke Chlamydia er årsak	⇔	1. Finsk lege finner antistoffer 2. Noen forskere – elektronmikroskopi: ødelagte blodkarvegger 3. 1997: visse typer antibiotika kan forebygge 4. Boston- undersøkelse: tetrasyklin 30 og quinoloner 55 %
---	---	---

6. Noen: Galt fra før	⇔	7. Andre: Immunfor- svaret utløser blodpropp	8. Flere teorier: 9. Noen: ⇔ Andre: Monocytt transporterer Chlamydia
--------------------------------	---	--	--

10. Chlamydia skader celler i karveggen	⇔	11. Chlamydia ⇔ får immun- forsvaret til å angripe karveggen	12. Chlamydia får kretsløpets blodplater til å danne blodpropp
--	---	---	--

13. Ontario-undersøkelse:
Protein som likner myocin,
narrer immunforsvaret
til å angripe både Chlamydia
og myocinmolekyler i hjertet

Kildeangivelsene er diffuse. Artikkelforfatteren bruker argumentum ad verecundiam: “ny forskning tyder på (...) Undersøkelser tyder på (...) I flere år er det blitt arbeidet seriøst (...) En finsk lege observerte for noen år siden (...) Senere påviste noen forskere (...) I 1997 viste to mindre undersøkelser (...) Nå har en stor amerikansk undersøkelse ganske nylig vist (...) I undersøkelsen har forskere ved Boston University (...) De fleste ekspertene på området (...) Noen heller snarere til en overbevisning om (...) Andre forskere mener imidlertid (...) det finnes flere teorier (...) Noen mener at (...) Ifølge denne teorien (...) Andre forskere mener imidlertid at (...) er en forklaring som et helt nytt forskningsprosjekt har pekt på (...) Et multinasjonalt forskerteam ved Ontario Cancer Institute i Toronto (...) Forskerne mener (...) I forsøk med mus har forskerne vist (...) samtidig finnes det også advarende kommentarer (...) Men forskerne håper”. Ingen forsker er nevnt ved navn. For bare en eller kanskje to undersøkelser er metoden nevnt. Orda “forskning”, “forsker”, “ekspert”, “forskningsteam”, “forskingsprosjekt” og “undersøkelse” konnoterer til de grader vitenskapelighet at ethos etableres uten ei kildekritisk tilnærming fra journalistens side. Dessuten understreker “stor amerikansk”, “Boston University” og “multinasjonalt” forskerteam ved “Ontario Cancer Institute i Toronto” kvaliteten. Vi får jo også vite at det “i flere år” (argumentum ad numerum) er blitt arbeidet “seriøst”, og at “ikke mindre enn 16000 britiske pasienter inndelt i to grupper” (argumentum ad numerum) er blitt sammenlikna.

Det framgår heller ikke hvor journalisten har opplysningene fra. Har hun sjøl lest forskningsrapportene, eller kjenner hun dem bare fra sekundærkilder - i tilfelle hvilke? Har hun sjøl talt med noen av forskerne?

Noen steder mangler forklaringer. Leseren får ikke vite hvilket regnestykke som ligger til grunn for påstanden om at “tetracyklin reduserte riskioen for hjerteinfarkt med 30 prosent, og quinoloner med hele 55 prosent”. Hvorfor “den lille proteindelen hos Chlamydia narrer celler fra immunforsvaret til å angripe - ikke bare bakterien - men også de myosinmolekylene som forekommer naturlig i hjertet”, og hvordan forskerne i forsøk med mus har vist at hjertet er blitt skadet, framgår ikke. Artikkelen slutter brått og ufullstendig. Faren for å utvikle antibiotikaresistens nevnes, men bagatelliseres. På hvilket grunnlag håper forskerne at “økende forståelse for sammenhenger mellom infeksjoner og alvorlige sykdommer (...) skal føre til bedre behandling med antibiotika”, og hvordan ser de for seg at “vi kan utvikle effektive vaksiner”?

Artikkelforfatteren mangler et kritisk perspektiv. Resultatet er formidling og ikke journalistikk.

Bruk av fagtermer styrker ethos. I tillegg til “Chlamydia pneumoniae” finner vi i artikkelen spesialuttrykk som “elektronmikroskopi”, “tetrasyklin”, “quinoloner”, “monocytt”, “blodplater” og “myosin”. Dels blir termene forklart, dels framgår det av sammenhengen hva de betyr. Betydningen av termer som “antibiotika”, “immunforsvar” og “protein” blir tatt for gitt.

I brødteksten blir forbehold og usikkerhet uttrykt mye sterkere enn i henvisninger og titler: “tyder på (...) kan det føre til (...) kan være årsak til (...) kunne tyde på (...) kanskje kunne forebygge (...) kan reduseres (...) ennå ikke kan fastslås (...) heller snarere til en overbevisning om (...) kan være (...) kan få (...) skjer trolig (...) finnes det også advarende kommentarer (...) kanskje”.

Besjelende metaforer anskueliggjør innholdet for leseren. Chlamydia er “hovedmistenkt”, både antibiotikaen, bakteriene og celler fra immunforsvaret “angriper”, og den lille proteindelen hos Chlamydia “narrer”.

Artikkelen avsluttes med en analogi. Bare for noen år siden trodde man at magesår skyldtes stress, krydra mat og kaffe, mens “en australsk forsker” påviste at magesår skyldes en infeksjon med bakterien *helicobacter pylori*. Likeledes “kan” livmor-kreft skyldes en infeksjon med papillomavirus, og lefverkreft kan skyldes hepatitt B. Hvis analogien holder, vil innsikten at hjertein-

farkt skyldes bakterieinfeksjon om noen år være en vitenskapelig sannhet. Analogien begrunnes i illustrasjoner av helicobacterbakterien og papillomaviruset.

Gjennomsnittlig periodelengde er 14,5 ord. 32 prosent av orda har minst sju bokstaver. Ifølge C. H. Bjørnsons lesbarhetsindeks skulle med andre ord teksten var temmelig vanskelig å lese, til tross for at periodene ikke er spesielt lange.

“Om å skynde seg langsomt”

Artikkelen “Om å skynde seg langsomt” i PC-World Norge har vignetten “leder”, som jeg beskriver slik for studentene på Journalistutdanningen ved Høgskolen i Oslo:

Lederen er skrevet av en spesielt kompetent medarbeider i avisens redaksjon - som oftest redaktøren. Lederen skal uttrykke medieorganets syn, og er gjerne holdt i en upersonlig tone - uten bruk av pronomener “jeg”. Problemstillinga er aktuell, knytta opp mot nyhetsbildet. Siktemål er å hevde en mening, og argumentere for den. Lederen er skrevet som en forholdsvis åpen argumentasjon med premisser og konklusjon. Konklusjonen kan stå først eller sist.

Tittelen “Om å skynde seg langsomt” er en etikett. Den navngir bare innholdet i artikkelen, slik ledertitler oftest gjør, og inneholder ikke nyhetsinformasjon. Lederskribenten styrker sitt ethos ved å alludere i tittelen (jf. det latinske påbudet “festina lente”).

Artikkelforfatteren styrker sitt ethos også ved å bruke fagtermer: “Macintosh (...) Mac (...) G3 (...) QuarkXPress, Photoshop (...) Quark (...) Macen (...) fontprogram (...) USB-diskettstasjon (...) ISA-kortplassene (...) PCI-arkitektur (...) Windows 95/98 (...) Windows NT (...) PCen (...) PC-standarden (...) IT-hverdag (...) bakomverkompatibilitet (...) NC-bølgen”.

Spesielt for denne lederartikkelen er at den ikke har “vi”, men “jeg”. Tonen er mer personlig enn vanlig. Det viser seg også ved at lederen åpner med ei fortelling. Dette grepet inviterer leseren. Det personlige preget viser seg også i innskuddet i første avsnitt (“noe forøvrig flere burde gjort ...”) og tredje avsnitt (“det er lett å gjøre narr av ...”).

Ellers søker skribenten å styrke sitt standpunkt ved eksepressiver som “heldigvis” (i nest siste avsnitt) og forsterkende adjektivbruk som “PC-standardens enorme styrke” og “en helt utrolig evne”.

Artikkelen har et budskap, som framgår av både tittel og sluttavsnitt. Dette budskapet er konklusjonen i et resonnement. Artikkelen er altså argumenterende, og følger skjemaet for argumenterende tekster ganske nøye (Vagle, Sandvik og Svennevig: 210-215). Artikkelen følger et blokkmønster, og starter med situasjonskomponent. Fra og med perioden “Men det gikk ikke, for maskinen hadde ikke noen diskettstasjon å sette den nødvendige installasjonsdiskette i” finner vi problemkomponenten. Løsningen viser seg imidlertid ikke å være at en skal skynde seg langsomt, for løsningen fins allerede i form av PC og Microsoft. Lederskribentens prosjekt er å hevde at forbrukerne heller bør investere i PC enn i Mac. Så er det kanskje ikke tilfeldig at bladet heter “PC-World Norge”. Jeg vil si at løsningskomponenten starter med “Derfor er Windows 98 for mange, også i bedrifter, et bedre valg enn Windows NT”. Evalueringskomponenten finner vi i ekspressivene og de forsterkende adjektivene.

Sia teksten er argumenterende, kan vi utlede syllogismene som ligger til grunn for resonnementet.

Nyanskaffelser som ikke virker sammen med gammel programvare, er en dårlig investering.

Nytt Mac-utstyr virker ikke sammen med gammel programvare.

Nytt Mac-utstyr er en dårlig investering.

Nyanskaffelser som virker sammen med gammel programvare, er en god investering.

Nytt PC-utstyr virker sammen med gammel programvare.

Nytt PC-utstyr er en god investering.

Produsenter som bare skynder seg, tar ikke hensyn til forbrukerne.

Apple bare skynder seg.

Apple tar ikke hensyn til forbrukerne.

Produsenter som skynder seg langsomt, tar hensyn til forbrukerne.

PC-produsenter skynder seg langsomt.

PC-produsenter tar hensyn til forbrukerne.

Brukere som lar seg blende av ny teknologi, er dumme.

Brukere som kjøper Mac, lar seg blende av ny teknologi.

Bruker som kjøper Mac, er dumme.

Brukere som er opptatt av bakoverkompatibilitet, er lure.

Brukere som kjøper PC, er opptatt av bakoverkompatibilitet.

Brukere som kjøper PC, er lure.

De tre første avsnittene er dominert av konstativer, resten domineres av kvalifiseringer. Det er et vanlig mønster i lederartikler. Skribenten styrker sitt ethos ved å framholde fakta i starten. Så kan vurderingene følge når ethos er etablert.

Artikkelen er litt uklar i det nest siste avsnittene: “For eksempel så har den desidert viktigste effekten av hele NC-bølgen vært at PCer i nettverk er i ferd med å bli dramatisk bedre å administrere uten å gi slipp på PCenes fordeler”. Hva betyr “dramatisk”? Og hvem skal “gi slipp”?

Og i det siste: “Det er alltid spennende med ny teknologi, men det kan bli for spennende - ikke undervurder betydningen av kontinuitet i å få det til å spille på lag med det man har.” Hva “det” skal “spille på lag”? Skrivemåten “PCer” og “PCenes” er det vel

for spissfindig å kommentere. Men det kan kommenteres at sjargongpreget ved “kjøre ren PCI-arkitektur” og “kjøre programmer fra PCens barndom” viser at lederskribenten kjenner stammespråket.

Lederen er signert, og det er ikke vanlig.

Gjennomsnittlig periodelengde er 22,8. 17 prosent av orda har minst sju bokstaver. Her er altså lengre perioder, men færre lange ord enn i artikkelen fra *Illustrert vitenskap*.

“IT Expo '99”

Artikkelen “IT Expo '99” har den største henvisningen på førstesida. Den knyttes til bildet av et mannsansikt som frontalt fra høyre er sterkt belyst, mens bakgrunnen er mørk. Ansiktet har noe i munnen som gjør at det blotter tennene. Blikket er avsindig og retta mot leseren. Sammenhengen med henvisningen er uklar. Illustrasjonen konnoterer mer galskap enn begeistring. Inne i bladet har artikkelen to illustrasjoner. Et oversiktsbilde viser stander i en messehall. Det er fotografert ovafra. Illustrasjonen på side 11 viser to av kildene. Prosjektleder Kristin Gamme Helgaker sitter kanskje på fanget til markedsdirektør Staffan Lønner. Det ser ut til at de kommer godt overens, og de smiler vennlig på instruks til fotografen - som trulig er artikkelforfatteren, sjøl om det ikke framgår. Blikkfang er Helgakers lyse bluse. Hun beskytter seg litt ved at hun holder seg om håndleddet (Pease: 56-57).

Artikkelen “IT Expo '99” er en hybridsjanger. Hovedelementet er reportasje:

I en reportasje har journalisten sjøl ideen, og har kreativt utvikla kilder. Kildene er mange og varierte. I reportasjen fins både intervju, referat og skildringer. Opplysningene settes sammen til en syntese.

Reportasje fins i både nyhets-, bakgrunns- og pregjournalistikk:

Nyhetsreportasjen fokuserer hva som har skjedd eller skal skje. Siktemålet for nyhetsreportasjen er å opplyse. Nyhetsreportasjen er aktuell og gjerne sensasjonell. Nyhetsreportasjen har gjerne fallende viktighet.

Bakgrunnsreportasjen fokuserer hvorfor noe har skjedd. Bakgrunnsreportasjen gir historisk bakgrunnsviten. Bakgrunnsreportasjen er aktuell, og støtter vesentlighetskriteriet. Siktemålet for bakgrunnsreportasjen er å forklare.

Pregreportasjen fokuserer det spesielle og karakteristiske. Språket i pregreportasjen er gjerne skjønnlitterært prega. Pregreportasjen støtter identifikasjonskriteriet. Siktemålet for pregreportasjen er å gi leseren en opplevelse.

Artikkelen "IT Expo '99" er i beste fall en nyhetsreportasje. Imidlertid rommer artikkelen mange verdiutsagn fra journalistenes side, slik vi finner i anmeldelse:

Anmeldelsen formidler anmelderens oppfatning av et bestemt kulturuttrykk - et produkt eller en begivenhet. Oppfatningen framstår som en konklusjon på bakgrunn av en analyse der anmelderen viser sine vurderingskriterier. Skribenten er ekspert på emnet. Emnet er som regel en kulturell begivenhet, men i terningkastjournalistikken er kulturbegrepet utvida til også å omfatte forbrukerstoff. I anmeldelsen fins både referat, skildring og argumentasjon. Siktemålet er å opplyse og å vurdere. Anmeldelsen enten åpner eller slutter med en konklusjon.

Ingressen er generell. En generell sammenfatning av det nye ved messa følger i starten på brødteksten. Her er altså et forsøk på å skrive etter prinsippet om fallende viktighet, men også sluttavsnittet har en sammenfatning - som dermed rammer inn teksten. En nyhetsingress ville skarpere ha sortert ut et konkret nyhetspoeng ved messa.

Det er vanskelig å si om journalisten sjøl har hatt ideen til artikkelen “IT Expo'99”, eller om temaet har gitt seg sjøl ut ifra tips eller pressemelding. Iallfall har messearrangørene grunn til å være fornøgte med forhåndsreklamen. Journalisten har ikke kreativt utvikla kilder, men har brukt dem som har vært nærmest for handa. Kanskje kjenner han dem personlig. Han bruker fem kilder, men de er ikke varierte. Alle representerer messearrangørene, og er positivt innstilt til messa. Det legger heller ikke journalisten skjul på at han er.

Alle kildene er muntlige, og journalisten refererer fra samtaler med dem. I teksten stiller han ikke sjøl spørsmål - verken kritiske eller oppklarende. Den lojale referatstilen vitner heller ikke om at han har stilt kritiske spørsmålet under intervjuet.

Den første kilden, markedsdirektør Staffan Lønner i IDG Expo, “understreker”, “uttaler”, “forteller”, “påpeker” og “vektlegger”; den andre kilden, Kristin Gamme Helgaker (prosjektleder for IT-Expo), “sier”, forteller” og “understreker”; den tredje kilden, Jan Kronberg i Canon Norge, “sier”; den fjerde kilden, John Svindland i JOIN Communications (sic!), “forteller”; den femte kilden, Ove Evensen i Microsoft, “forteller” og “legger til”. Anføringsverba indikerer at journalisten og kilden har felles ståsted.

Seminaristspråk skal trulig etablere journalistens ethos:

- “datakyndige som jobber på alle typer av plattformer”
- “eksponent for dataintegring og totalløsninger”
- “business-to-business'-messe”
- “plattformuavhengig bransjemanifestasjon”
- “åpner opp for økt bredde på produkter som er relevante for messens målgruppe”
- “maskiner og programmer som kjører på maskinene”
- “fokuserer på et bredere og mer komplett fagområde”
- “dreier seg ikke om PC-konsumenter, men om totalløsninger, om integrering av maskinvare, programvare, kommunikasjon og nettverk”

“Messelokalitetene gjør IT Expo til en eksklusiv og rettet bransjemesse, som gir utstillerne mer fokus og større eksponering”

“vektlegger (...) kvalitet på besøkende til messen”

“gitt positiv respons på et økt antall kvalifiserte besøkende”

“business-to-business'-konseptet”

“kjøre videre på i fremtiden”

“kjøre 30 minutters sesjoner av ganger” (sic!)

“Den fysiske begivenheten vil finne sted”

“en ny og fremadstormende handelskanal”

“ekspressauksjoner av timesintervaller”

“konferansene kjøres samtidig med messen”

“halvdagskonferansener” (sic!)

“IT Expo konkurrerer med folks tid”

“skape bredde og ta opp tema om mer generelle problemstillinger”

“teknologitrender og konkrete teknologiske nyvinninger”

“bite oss fast i en del trender”

“vi ser på outsourcing”

“Flere av konferansene henvender seg til et noe mer generelt publikum”

“IT-katalysatorer for konvergens”

“Outsourcing og konsulenter og Det trådløse samfunn”

“IT og ledelse, Virtuelle Private Nettverk og Web”

“større og mindre nyheter vil stå i fokus”

“Office-pakken”

“presentere sin nye versjon under tre daglige seminarer”

“programpakken har fått utvidet fleksibilitet og bruksområde”

“Office 2000 er blitt en nettverksklient”

“enkel Web-publisering”

“dokumentfil”

“HTML er blitt et filformat, ikke bare et filter”

“Tvert i mot Office 2000 er fullstendig transparent med Office 97” (sic!)

Mellom uttalelser fra kildene beskriver journalistene planene for messa. Det er uklart om han her referer fra et program, eller om han sammenfatter utlegninger fra intervjuobjektene. Den positive innstillinga er lik i disse sammenfatningene og i uttalelsene fra intervjuobjektet. Det blir i artikkelen en harmonisk enhet mellom kildenes rosende omtale av eget produkt og journalistens gjengivelse og karakteristikker, som topper seg i sluttavsnittet. Artikkelen slutter med ei evaluering og ei oppfordring som i en anmeldelse: terningkast seks - gå ikke glipp av denne messa!

At preposisjonen “på” har fått utvida virkefelt, er denne artikkelen et eksempel på. Riktignok forekommer her preposisjonen “i” 40 ganger, men “på” brukes hele 35 ganger. Den tredje vanligste preposisjonen her er “til”, med 26 forekomster. De 11 andre preposisjonene i artikkelen brukes til sammen 56 ganger.

“Verden eller Internett”

Artikkelen “Verden eller Internett” har forsidehenvisning. Inne i bladet er temaet humoristisk symbolisert av en tegning der en steinaldermann hugger en bit ut av en sten. Kanskje steinaldermannen er Trond Øgrim som hugger framtidsteknologien fram slik at den blir tydelig for oss lesere. Tegningen er dublert over “bylina” til forfatteren. Inngressen sammenfatter enkelt artikkelens poeng i form av gradbøyningen “stort” - “større” - “enda større” fulgt av et retorisk spørsmål som i første periode i brødteksten besvares med “ja”. Fra da av har artikkelen bølgemønster (Vagle, Sandvik og Svennevig:213) i resonnementet.

Artikkelen “Verden eller Internett” er et essay:

Essayforfattere er som regel eksterne, eller de har en fast avtale med redaksjonen. Emnet er gjerne tidløst og abstrakt. Forfatteren resonnerer, og fletter gjerne historier og sitater inn i teksten. Skribenten undrer seg. Skribenten diskuterer med seg sjøl. Skribenten er personlig. Skribenten undersø-

ker ulike posisjoner. Skribenten prøver argumentene mot hverandre. Erkjennelsesprosessen er det viktigste. I løpet av skrive- og leseprosessen høynes bevissthetsnivået. Siktemålet er å nå større innsikt. Essayet har ikke konklusjon.

Forfatteren er ekstern. Artikkelen er funderinger over framtida. Forfatteren er personlig, og trer fram i teksten gjennom “jeg”. Han bruker også inkluderende “vi”. Han fletter inn sitater - fra andre, men også i stor grad fra seg sjøl. Argumenter prøves i liten grad mot hverandre. Holdningen er gjennomgående at skribenten i utgangspunktet vet hvilken posisjon som er den riktige. Det er her derfor mer tale om leserens enn om skribentenes erkjennelsesprosess. Dette essayet har derfor en konklusjon, og som ei evaluering av konklusjonen oppfordrer forfatteren leseren til å rive ut artikkelen og ta vare på den.

Leseren opptrer i teksten som “du” - flere steder. Slik blir den dialogiske karakteren ved dette essayet eksplisitt. Inkluderende er også assosiasjonene i parenteser. De fungerer nærmest som en passant-betroelser fra skribenten til leseren. De retoriske spørsmåla viser at skribenten også har en dialog med seg sjøl.

Skribenten styrker sitt ethos ved at han referer til autoriteter som “herrene Nikolai Kondratieff og Joseph Schumpeter”, som få sikkert kjenner til. Imponerende. Nå viser det seg at heller ikke skribenten har lest noe disse har skrevet, men han kjenner i hvert fall navna, og han vet noe om hva disse autoritetene har tenkt. Blant anna referer han en artikkel i The Economist. Sjøl blir forfatteren av artikkelen “Verden eller Internett” autoritet nok til å forbedre disse autoritetenes tanker. Enda mer imponerende! Han kaster også tilforlatelig inn Negroponte, som leseren bare værsgod må kjenne til.

Artikkelforfatteren bruker flere steder oppsett i punkter og romertall. Det gir inntrykk av systematikk og oversikt, og styrker ethos.

Ethos blir derimot etter mitt syn ikke styrka av kreative skrivepåfunn i artikkelen. Bruken av store forbokstaver virker umotivert, hvis poenget ikke er å latterliggjøre den

amerikanskinfiserte fagsjargongens egen misbruk av nettopp versaler både i ord som ikke skal ha det, og inne i ord - nettopp slik Øgrim her bruker det. Men i “hva Veit Vi”, “uansett hva Framtidas Folk vil kalle det” og “Dette er Sikre Spådommer” brukes ikke store forbokstaver i det som kunne likne fagtermer. Vi har riktignok allitterasjon her. De store forbokstavene fungerer som utropstegn, og skal vel øke leserens engasjement - altså et pathos-virkemiddel.

Muntlige innslag som “kan vi si noe om tida etter det åsså??”, “gudveithva”, “bokser i Tradde 1900-tallsformer”, “råbillig”, “Jeg ha'kke lest dem”, “trekker'n fram” og “spenne en øl” viser nok folkelighet og i den forstand samhörighet med leseren, men bruken kan også virke demonstrerende og dermed ekskluderende.

Det styrker etter mitt syn heller ikke ethos at skribenten skriver “maffiaen”, og at han et sted skriver “LavBaneSattelitter” og fire linjer lengre nede skriver “satellitter”.

Noen steder vitner en uklar syntaks om at teksten kan være raskt skrevet:

“Men mange gjør svært mye med noe vi uten plunder og herk kan bære på oss som et smykke eller (en del av) et klesplagg. Forresten vil innmaten i boksene forandre seg mer i de neste 10 åra enn i de siste 30. (...) BitteSmåTeknologien blir veldig stor, men gjetter at det ikke skjer så fort som innen ti år.”

Det ser ut til å være et poeng for Øgrim å bruke norske termer, som i nyskapningen “BitteSmåTeknologien”. Det han eventuelt mister i seriøsitet hos bransjefolk, tar han igjen ved å skrive “BBS-ing”, “SVet” og ETVE'n” uten å forklare.

Referanser

Bjørnson, C. H. 1968. *Läsbarhet*. Liber: Stockholm.

Hillesund, Terje. 1994. *Står det noe nytt? Innføring i analyse av aviser og nyheter*. Institutt for journalistikk: Fredrikstad.

Jensen, Klaus Bruhn. 1986. *Making sense of the news*. Dr.avh. Aarhus university press: Århus.

Pease, Allan. 1986. *Kroppens språk*. Cappelen: Oslo .

Roksvold, Thore (red.). 1997. *Avissjangrer over tid*. IJ-forlaget, Fredrikstad.

Vagle, Wenche, Margareth Sandvik og Jan Svennevig. 1993. *Tekst og kontekst*. LNU, Cappelen: Oslo.

På leting etter sakprosaens skjulte partitur

- lesninger av fire sakprosaartikler med vekt på stemmemangfold

av Johan L. Tønnesson

Innledning

Den definisjonen av sakprosa som Ottar Grepstad endte opp med i sin bok *Det litterære skattkammer. Sakprosaens teori og retorikk* (1997), starter slik: Sakprosa er føremålsretta og situasjonsprega framstillingar av individuelle eller kollektive forfattarar som styrer lesinga av tekstane i retning av deira intensjonar.

Både definisjonen og hele skattkammeret har vært en hoggestabbe for flere av oss, men her og nå skal jeg bruke definisjonen positivt til å flagge det perspektivet jeg har tenkt å legge på mine forslag til analyser av dagens tekster. Jeg vil la "føremålsrettinga" altså "hensiktsrettinga" være viktig, og dermed intensjonaliteten. I alle fall for noen av tekstenes vedkommende, vil jeg legge vekt på situasjoner de kan tenkes å persiperes i og jeg vil legge vekt på det kollektive forfatterskapet ("individuelle eller kollektive forfattarar") – og stort sett ikke i bokstavelig forstand – der hvor dette synes viktig. Mitt perspektiv er tekstenes flerstemmighet, som jeg mener er et fruktbart perspektiv i all sakprosa-analyse. Selvsagt ikke dette det eneste perspektivet eller analyse-redskapet, så enstemmig er ikke hodet mitt. Flerstemmighet i tekster tenker jeg meg oppstår dels ved at det hos forfatteren eller forfatteren foregår en indre dialog eller polylog mellom ulike synspunkter, holdninger, interesser og perspektiver. Disse vil i varierende grad finnes igjen i teksten. Dels forestiller jeg meg at det i mange tekster finnes ikke bare én modelleser, men mange. Samme tekst skal ofte kommunisere med mange grupper av lesere med sine særtrekk, for eksempel knyttet til kjønn, utdanning, alder og sosial tilhørighet.

Den kommunikasjonsmodellen som jeg har forelsket meg i er den såkalte autopoiesis-modellen – Auto betyr som kjent ”selv” og ”poiesis” har noe med å skape mening å gjøre.

Autopoiesisbegrepet kan minne om Jurij Lotmans auto-kommunikasjon³⁰, og kan enkelt forklares ved at tekstproduksjon og -resepsjon foregår som en dialog i sender og mottaker betraktet som to relativt uavhengige “systemer”. Jeg har selv formulert denne opprinnelig biologiske, siden sosiologiske, modellens relevans for tekstforskning slik:

Ettersom forfatteren under skrivingen utgjør et autopoietisk system, kan vi forklare skrivingen som en prosess hvor hans ego uavlatelig er i dialog med “alter”, som altså er hans egen konstruksjon, og som følgelig er ham selv. Jo flere av sine indre stemmer han låner øre og penn til i denne prosessen, jo flere stemmer vil finnes i teksten. Når leseren - i sin autopoiesis - møter teksten, møter han ikke forfatterens stemmer, men et varierende antall tekstualiserte stemmer som han, i den grad de korresponderer med stemmer i ham selv, kan åpne for.³¹

I min hovedoppgave la jeg an et ganske normativt perspektiv: Jeg ville finne noe ut om hvordan tekster la til rette for *god* vitenskapsformidling, etter at jeg hadde prøvd å definere denne normen. Da tenkte jeg meg, og det gjør jeg fremdeles, at det er gunstig at en tekst er flerstemmig allerede fra forfatterens hånd, fordi dette bedre legger til rette for en kreativ og ikke-monologisk meningsgenerering hos leseren.

Men i dette bidraget har jeg ikke tenkt å være normativ, i alle fall ikke før på slutten. Min lærer i musikalsk analyse på musikk grunnfag i 1978, Øivin Eckhoff, provoserte meg i sin tid voldsomt ved å hevde at en forutsetning for en god analyse er at man har et positivt forhold til verket. Tull! Mente jeg. Men han var

³⁰ Jurij M. Lotman 1990: *Universe of the Mind*. London.

³¹ Johan L. Tønnesson: *Vitenskapens stemmer. Vitenskapsbilder, dialogisme og forskernær-
vær i fire historiefaglige tekster for allmennheten*. Hovedoppgave, INL, UiO 1998:33. En
lett bearbeidet utgave er under utgivelse i herværende skriftserie.

kanskje inne på noe. På dette seminaret skal vi ta for oss en del tekster som jeg synes er riktig dårlige, noen møkkatekster, faktisk. Og en slik holdning kan komme til å prege analysen ved at jeg lukker for mye av tekstenes potensial. Det er jeg forberedt på å bli kritisert for.

I invitasjonen heter det at vi ikke skal presentere fiks ferdige og tilsynelatende uangripelige analyser, men åpne for diskusjon. Jeg tror ikke det er noen fare med meg her, jeg leker meg først og fremst under analysene, og det jeg presenterer er veldig lite autoritativt og sterkt angripelig.³² Kjell Lars Berge karakteriserte meg for etpar år siden, etter å ha lest en serie av mine analyseutkast, som en ”vill mann i skogen”, og det var ikke uttrykk for at han likte verken ville menn eller skog. Jeg tror kanskje uttrykket kan passe litt som reaksjon på det som kommer nå. Men da til saken – og prosaen. Jeg har kalt de fire lesningene:

1. *PC World Norge: Stemmer i forsidens og ledersidens markedsføring*
2. *IT Expo: Mulige leserreaksjoner hos tre modellesere underveis i en messeinvitasjon*
3. *Øgrim: Gammel kommunist i PC-kapitalens tjeneste: Hvordan holder han sine motstemmer i sjakk?*
4. *Illustrert vitenskap: Parallell formidling om blodpropp for henholdsvis ordodokse og paradoksale lesere.*

³² Det mest kritiske spørsmålet under seminardiskusjonen gjaldt validiteten ved mine analyser. Her svarte jeg at jeg bedriver hermeneutikk, men at jeg bestreber meg på å redegjøre nøye – kanskje på grensen til det pedantiske – for de ulike trinnene i analysen, slik at den blir ”etterprøvbar” omtrent som et kjemisk eksperiment. I tekstanalysen er det selvsagt *rimeligheten* i tolkningene, ikke naturbestemte forhold, som skal etterprøves. I tråd med dette vil leseren møte diverse analyseskjemaer, eller kanskje heller analyseprotokoller, utover i artikkelen. Se også metodeskjemaet i Tønnesson op.cit.:46.

Ad 1: PC World Norge: Stemmer i forsidens og ledersidens markedsføring

Ut fra forsiden klinger kun én stemme, men den klinger til gjengjeld kraftig: En hvit, ikke purung, men heller ikke gammel mannsperson med pene tenner og høy panne, [min svart/hvitt-kopi tillater meg ikke å vurdere om han er nybarbert, men jeg tror han dufter Boss After Shave], *Sirkusdirektøren* eller *Selgeren*, som representerer noe med PC (som altså ikke omfatter Mac) roper ut sitt torgbudskap. "IT Expo '99!", roper han, hvilket er utlagt: Kom til Det store torget. Og på veien kan du få med deg en konkurranse og vinne **Verdens minste GSM-telefon!** Ta med deg vår **Store messeguide!** Inne i bladet her finner du dessuten **De beste brukertipsene** – det kan du vel ikke si nei til, **De beste Pcene og skriverne**, og du skal lese et stykke av klovnen Tron Øgrim, han skuffer aldri, og her, og bare her, forteller han sannheten om **Verden etter Internett!** Woaw, hei hvor det går, her gjelder det å følge med i svingene. Og husk at bladet du nå holder i handa, det er Norges **mest** leste datatidsskrift, du er nødt til å ta det med deg, det koster bare **niogfemti kroner!**

På s 9, ledersiden, finnes i venstre spalte opplysninger om bladet. Det viser at opplaget er 38.000 og at bladet gis ut av PC Communications Norge AS, og at det for øvrig er *an IDG Communication Publication*. Redaktøren har det gode norske navn Arne Uppheim, mens styreformann er Patric J. McGovern. Listen over redaksjonen fyller nesten ikke mer plass enn listen under "Administrasjon og salg". I førstnevnte finner vi UiOs Gisle Hanemyr og tidligere ledende AKP-er Tron Øgrim. Adm.- og salglisten omfatter foruten nevnte Styreformann, Adm. Direktør, visadm. Direktør, markedssjef, markedskoordinator og salgskordinator. *Samlet beskjed:* Bladet er et kommersielt fundert foretak knyttet til et kapitalsterkt nettverk med PC i navnet, men også med det ikke forklarte IDG.

I lederen låner redaktøren stemme til i alt tre stemmer foruten ham selv, og han skal vi kalle Den engasjerte, reflekterte re-

daktøren (RED). De tre er Dataeksperten (EXP), Brukerrepresentanten (BRUKER) og representanten for PC Communications (PC COMM). I det følgende ”dramaet” er de fortolkede ytringene henvist til/gjengitt i hakeparentes.

RED: Jeg serverer dere her en essayistisk refleksjon: Javisst skal vi skynde oss, slik forsiden vår bærer bud om, men vi må skynde oss langsomt. [Om å **skynde seg** langsomt]

BRUKER: Her skal dere få høre en historie om hvor lite brukervennlig Mac er. [Et firma jeg kjenner ... kom en diskett....]

EXP: Det finnes jo en ekstern USB-diskettstasjon til Mac. [Nå finnes det ekstern USB-diskett til Mac]

BRUKER: Men den er jo svindyr. [men den er svindyr]

PC COMM: Apple har gitt brukervennligheten på båten for å være avantgarde. Hør ikke på Apples selgere, de kan nok forføre dere fra talerstolen, men pass på, forbrukere. Ekspert, kan du gi et eksempel på hvordan vi PC-folk ivaretar brukerne? [mens en intern diskettstasjon inkludert som standard koster bortimot ingen ting. ... ikke alltid like fint for brukerne i praksis.]

EXP: Gjerne. Dere har beholdt ISA-kortplassene. Og Microsoft har kompromisset en del for *på samme tid* å fornye seg og være brukervennlig. [Derfor er det også at PC-produsentene ... for at brukerne skal kunne kjøre de programmene de har.]

RED: Systemers egenskaper kan ikke bedømmes uavhengig av bruken. [Det er klart systemet kunne vært ”bedre” isolert sett ... den reelle brukersituasjon, i forhold til hva man har og bruker – og kan.]

EXP: Ja nettopp, og på den bakgrunn vil jeg innen PC-verdenen anbefale Windows 98 framfor Windows NT. [Derfor er Windows 98 for mange, også i bedrifter, et bedre valg enn Windows NT.]

PC COMM: Takk. Ja, husk at vi legger vekt på at våre kunder skal kunne bruke rester av gamle produkter i de nye. Dette er vår enor-

me styrke. Derfor er vi brukervennlige. [Med noen unntak kan du ... trygghet for brukerne.]

RED: Jeg gjentar: Systemers kvaliteter kan ikke bestemmes uavhengig av brukerne. Et kjedelig, men viktig og riktig prinsipp er ”bakoverkompatibilitet”. [Helt isolert er selvsagt den nyeste teknologien best ... bakoverkompatibilitet er den kanskje aller viktigste egenskap et dataprodukt kan ha.]

PC COMM: Jeg gjentar, jeg også: Her har vi vist en utrolig evne til å både fornye produktene og ivareta gamle brukere. Stemmer ikke det, ekspert? [Og her har, heldigvis, PC-standarden ... tankeganger.]

EXP: Jo, og her er ett eksempel: NC-bølgen har virket positivt inn på kvaliteten av PC-er i nettverk. [For eksempel ... uten å gi slipp på Pcenens fordeler.]

RED: Til både dere brukere og produsenter vil jeg si: Skynd dere langsomt – med PC. [Så mitt råd ... spille på lag med det man har.]

Konklusjon

Jeg synes altså lederartikkelen best lar seg forstå som et lite show der tre dresskledde herremenn inntar messepodiet sammen med redaktøren, som stiller i skjorte og v-genser. Alle er betalt av PC-industrien, men de bruker sin spesielle kompetanse og sine særskilte mandater til å gjøre budskapet mindre monologisk – og dermed mer spennende.

Ad 2. IT Expo '99: Mulige leserreaksjoner hos tre modelllesere underveis i en messeinvitasjon

Vi skal her undersøke hvordan tre ulike lesere kan tenkes å oppfatte artikkelen om messen IT Expo '99. Den ene leseren, IT-sjef YVONNE, tilhører den uttrykkelige målgruppen til messen: "beslutningstakere og IT-ansvarlige ute i bedriftene" – Yvannes firma er ikke representert med noen stand på messen. Den andre, HAGBARTH er nøkkelperson hos journalisten Otto von Münchows egentlige oppdragsgiver, IDG, som både arrangerer IDG Expo og utgir PC World, mens den tredje leseren, ROY, er en ung mann med PC som hobby. Jeg skyter innledningsvis inn at jeg betrakter artikkelen som et ganske elendig stykke journalistikk, med et språk langt under pari. Den befinner seg i det uryddige grenselandet mellom reklame, informasjon og journalistikk – med tyngdepunktet på reklamesiden. Men teksten *bør* fungere overfor våre tre lesere når den først er tatt inn i et så kommersielt fundert blad som PC World. YVONNE skal lokkes til messen, HAGBARTH skal behages og imponeres, mens ROY skal forstå at dette er en bra messe, men at han ikke tilhører målgruppen – og derfor er velkommen til å holde seg hjemme.

Ytring	YVONNE	HAGBARTH	ROY
<i>IT Expo '99</i>	Bra at PC er ute av navnet på messen.	Fint fokus.	Ser ut som en svær messe.
<i>Fokus på totalløsninger</i>	Bra, de er up to date	Ja, det er vår satsing	Total løsning? Høres bra ut.
<i>Fra å være Norges eneste PC-messe har årets IT-Expo ført utviklingen videre</i>	Ja, jeg må vel sende noen dit, men får jeg tid?	Sånn skal det være. Vi <i>var</i> de eneste, og nå går vi <i>videre</i> !	OK, da <i>er</i> det altså PC-messa, den som var på Spektrum i fjor.

<i>og blitt et møte- sted for ledere, IT-ansvarlige og datakyndige som jobber på alle typer av plattformer.</i>	Spørs om jeg ikke må dra selv. Når er det igjen?	Ja, bra at han har fått med det.	Vel, jeg har i alle fall peiling på IT. Og hvis messen er så viktig, er det sikkert kult der.
<i>Mer enn noen- sinne er messen blitt en ekspon- ent for datain- tegrering og totalløsninger.</i>	Vel, det jo gammelt nytt.	Kanskje vel mye prat og skryt.	”Totalløsninger”, kanskje det er mest for bedrifter.
<i>PC-Expo har blitt til IT-Expo.</i>	Bra at PC er ute av navnet på messen. Det er det jeg alltid har sagt: IT er mer enn PC-er.	Klokt at vi tok PC ut av navnet på messen. IT er mer enn PC-er!	OK, da <i>er</i> det PC-messen, den som var på Spektrum i fjor.
<i>En av Norges mest redyrkede ”business-to- business”-mes- ser</i>	Spennende	Ja, bra at dette kjøres fram. Amatører og gratispassasjerer...kommer det nok av likevel.	Pissprat.
<i>blir dermed i enda større grad stedet for be- slutningstakere innen IT ved bedrifter, orga- nisasjoner og offentlig sektor</i>	Jeg må nok dra dit selv. Holder det med en halv dag, tro?	Sånn skal det være, det er riktig tenkt: Vi er up to date og enda bedre skal vi bli.	Spørs om jeg har så mye der å gjøre. Men fotoet tyder jo på at det er en vanlig messe, med mye kult å se og teste.

<i>som ønsker å holde seg oppdatert på hva som skjer innen informasjonsteknologi.</i>	Klart jeg må holde meg bedre oppdatert. Lenge siden sist jeg var på noe som helst sånt, egentlig.	Bra. Folk skjønner sikkert at dette ikke er stedet for Macere og for unggutter med Play Station.	Da <i>må</i> de jo bare ha noen nyheter, også for oss som følger rimelig godt med.
<i>IDG Expo, som arrangerer IT-Expo '99,</i>	Hva var IDG igjen? Syns jeg har hørt om det.	Bra at navnet profileres.	Zzz
<i>ønsker samtidig å markere at dette er en plattformuavhengig bransjemanifestasjon og åpner opp for økt bredde på produkter som er relevante for messens målgruppe.</i>	Selv etter de siste store innkjøpene er det klart jeg må følge med på nye produkter.	Ja. Bra at målgruppen understrekes.	Jeg er kanskje ikke i målgruppen, men...
<i>Som vanlig blir en rekke ulike produkter vist under årets IT-Expo</i>	Selv etter de siste store innkjøpene våre er det klart jeg må følge med på nye produkter.	Er det nødvendig å fokusere sånn på produktene?	Kult.
<i>Men databransjens viktigste "business-to-business"-messe blir mer enn bare en demonstrasjon av</i>	"Business to business", betyr det at man inngår avtaler der og da?	Ja, nettopp.	Jeg håper da det blir en del nytt å se på også, og ikke bare dette "business-to-business"-

<i>programvarer og maskinvarer.</i>			maset.
<i>Både kommunikasjon, nettverk og Internett vil stå sentralt under årets messe.</i>	Hva menes egentlig? Alle har PC i nettverk, kommunikasjon og Internett er jo greit nok.	Bla bla. De burde sluppet til noen av våre folk til å gi litt mer fokuserte statements.	Spent på hva de tenker på der. Kommer det fullt av gamlinger som skal lære seg noe om nettet?
<i>Informasjonsteknologi er nemlig mer enn maskiner og programmer som kjører på maskinene,</i>	Jøss, sier du det gitt? Håper messen ikke er så banal som deg.	Ja, nettopp.	Ja, men det er faktisk det jeg kommer til en messe for å se.
<i>Og dette ønsker arrangørene å imøtekomme ved å fokusere på et bredere og mer komplett fagområde.</i>	Fokus meg her og der. Å fokusere bredere, det høres underlig ut, spør du meg.	Bra.	Kom til saken.
<i>Business-to-business</i>	Skal bli interessant å se hva de legger i det slagordet. Har hørt det ofte før.	Bra, Otto.	Å, kjøss meg.
<i>Navnebytingen henger sammen med den økte fokuseringen på "business-to-business", understreker</i>	"Fokusering" nå igjen? Og "i videste forstand". Det blir litt av et fokus, din svenskf...	Staffan løftes fram, se, det er bra.	"I videste forstand". Dette går kanskje for vidt for meg.

<p><i>Staffan Lönner, marknadsdirektør i IDG Expo. Gjennom navnebyttet ønsker arrangørene å vise den sterkere tilknytningen til informasjonsteknologi i videste forstand.</i></p>	<p>Kom til saken.</p>		
<p><i>– IT-Expo dreier seg ikke om PC-konsumenter, men om total-løsninger, om integrering av maskinvare, programvare, kommunikasjon og nettverk. Og det er også det som finnes igjen på de ulike standene, uttaler Staffan Lönner.</i></p>	<p>Jaja, men hvis det er den største messen, så må jeg vel.</p>	<p>Bra, Staffan.</p>	<p>Så jeg er kanskje ikke velkommen, da.</p>
<p><i>– Navnebyttet understreker fokuseringen på totalløsninger.</i></p>	<p>Unnskyld, Staffan, sier du ”fokusering” en gang til nå, skal jeg f... skjære meg fokusere deg et visst sted hvis vi møtes der på Spektrum. I videste</p>	<p>OK, Otto, jeg tror vi har fått poenget rimelig klart fram nå.</p>	<p>Zzz...</p>

	forstand.		
<i>På IT-Expo skal for eksempel IT-ansvarlige i bedrifter kunne foreta riktige beslutninger i forhold til innkjøp og bedriftens IT-strategi.</i>	IT-ansvarlig. Det er meg. Jeg skal vel ikke akkurat ta beslutninger der og da, men det høres jo relevant ut, det der.	Bra, det er et viktig poeng.	Det blir kanskje bare for dressgutta.
<i>Som tidligere vil Oslo Spektrum under IT Expo '99 ventelig bli en liten heksegryte av produsenter, leverandører, foredragsholdere, IT-eksperter og enkelte vanlige databrukere.</i>	Joda, man bør nok være der. Og vise seg der, faktisk.	Som tidligere? Poenget skulle jo være forandringen.	”Enkelte vanlige databrukere”, det er vel meg, det da.
<i>... Messelokaliteten gjør IT-Expo til en eksklusiv og rettet bransjemesse</i>	Håper nå den ikke blir så eksklusiv	Bra. ”Rettet”, det likte jeg.	Jeg tror jeg stiller uansett, selv om det høres snobbete og døvt ut.
<i>Kvalifiserte besøkende</i>	Høres OK ut	Pass nå litt, så det ikke blir altfor eksklusivt.	Jeg skulle tro jeg er ganske kvalifisert, i forhold til alle de oldisene som pleier gå rundt

			og kaste bort kroner og glise.
<i>Som i fjor vektlegger Staffan Lønner kvalitet på besøkende til messen</i>	Nei, at den ikke skal være for alle mulige småunger og nerder og sånt, er i og for seg okey	Som i fjor? Få nå med forandringen! Dette skal ikke være som i fjor, har jeg sagt!	Spørs hva han iddioten syns om min kvalitet. Han slipper vel bare inn folk med Armani-dress.
<i>Antall besøkende er ikke så viktige for markedsdirektøren i IDG Expo.</i>	Bra, så slipper vi å gå i kø, dette høres egentlig litt hyggelig ut.	Bra at det kommer fram.	Så jeg kan like godt holde meg hjemme.
<i>Det som betyr noe, er at utstillere får de riktige kontakter og at det gjøres forretninger.</i>	Kanskje jeg skal snakke litt med adm. dir om vi kanskje skulle stille sammen.	Bra fokus.	OK, OK, jeg gir meg.

Enda en hel spalte går med til å formidle poenget om ikke å rekruttere kvantitet, men kvalitet, dvs. beslutnings- og kjøpeevne, til messen. For ytterligere å lokke YVONNE, og få henne til å forberede seg på å ”gjøre forretninger” formidles en brukerundersøkelse fra året før som viste at utstillerne var kjempefornøyd, og at det var viktigere at de riktige menneskene kom enn at det kom mange.

Konklusjon

Dersom vi antar at forfatterens kommunikative mål overfor YVONNE er å få henne til messen, overfor HAGBARTH å få nye oppgaver i konsernet og overfor ROY å få ham til å droppe denne messen uten å bli bitter mot PC World, har han lyktes. Teksten er

ikke så glatt at den ikke kaller på reaksjoner og til og med motforestillinger hos YVONNE, tvert om er den såpass klønete og full av gjentakelser at den både gir henne sjansen til å få repetert hvis hun leser litt uoppmerksomt, og altså til å legge sin egen stemme til. Teksten har med HAGBARTHS hjertesaker, og den fokuserer, som han selv ville uttrykt det, til og med på en av hans nyansettelser, svensken Staffan. ROY hang med en god stund, men at han ble litt fornærmet og hoppet av, vil verken få ham til å slutte å kjøpe bladet eller dets produkter.

Ad 3. Trond Øgrim: Gammel kommunist i PC-kapitalens tjeneste: Hvordan holder han sine motstemmer i sjakk?

Disse er med:

Kulturpessimisten (KP) som typisk ytrer 'Det går riktig dårlig med verden, kanskje mot undergangen'

Kulturoptimisten (KO) som sier 'Det går susende bra med verden, kanskje mot tusenårsriket'

Den ansvarlige og kritiske (AK+) som mener 'Det er vi, jeg selv inkludert, som har ansvaret for verdens framtid, og vi må stille kritiske spørsmål utfra et demokratisk standpunkt'

Den ikke-ansvarlige og ikke-kritiske (AK÷): 'Verden og teknologien drives fram av krefter utenom vår kontroll'

Ytring	Kommentarer/ stikkord	Hvem har ordet
<i>Tegningen</i>	Vist i stort og lite format, forestiller et ikke kjønnsbestemt steinaldermenneske som hogger ut en fiks ferdig bil av et	AK+ (AK÷?).

	stykke stein. En av oss? (Eller kanskje vi slett ikke identifiserer oss med denne steinalderpersonen. Kanskje han/hun er langt fjernere fra oss enn Bill Gates?)	
<i>Verden etter Internett</i>	Tittelen	AK+/AK÷/KO
<i>På 80-tallet kom PCen</i>	(av seg selv)	AK÷
<i>Det var stort</i>	Normativ vurdering	KO
<i>På 90-tallet kom Internett.</i>	Deskriptiv, deterministisk, fortid	AK÷
<i>Det var større.</i>	Normativ	KO
<i>Kommer det noe før år 2010 som blir enda større?</i>	Deterministisk, framtid	AK÷
<i>Ja. For etter Internett kommer SuperInternett</i>	Normativ	KO
<i>Som virkelig vil sette verden på ende</i>	Deskriptiv, "Super" kan gi normative assosiasjoner	AK÷/KO?
<i>Men kan vi si noe om tida etter det åsså?? La oss se:</i>	Her presiseres at et kriterium for det normative, men uklare begrepet <i>størrelse</i> ("stort, større, enda større") er at <i>verden settes på ende</i>	KO
<i>Super-Internett!!!</i>	Determinisme, med litt spørsmålstegn ved	AK÷
	(Mellomtittel med utropstegn som normativ styrkemærke)	KO

<i>Før vi går så langt, hva Veit Vi om de neste 10 åra?</i>	Determinisme	AK÷
<i>Mens vi i 1999 har ...det jeg nå her kaller Super-Internett (uansett hva Framtidens Folk vil kalle det)</i>	Hele denne lange passasjen bæres fram av én og samme stemme som gir sikre spådommer om teknisk utvikling	AK÷
<i>Det absolutte verdensnettet</i>	(Mellomtittel) Tusenårsrike-markør (jfr. Endgültige Lösung, Det kommunistiske samfunn eller Utopia)	KO
<i>Men det viktigste med SuperNettet er hvem som vil være der:</i>	Her kommer mennesket inn, varsel om en "bruddflate" hvor AK slipper til	AK÷/AK+
<i>Alle!</i>		AK÷/KO
<i>I hvert fall i de rike landa:</i>	Bruddflate: Samfunnskritisk markør, gir forventninger om nyanser	AK+/KP
<i>Alle med jobb, alle arbeidsløse ... katter ...rasehester ...diamant-tiaraer ...osv.</i>	Kritikken kom likevel ikke. I de rike landa vil alle være med på verdensnettet, og skillet mellom folk, dyr og ting vil utviskes	AK÷/KO
<i>Noen vil ha sine egne digre, dyre og dystre MaktNett-Inni-Nettet (banker, universiteter, militære organisasjoner, maffiaen).</i>	Nytt varsel om kritikk: Man kan lett tenke seg at Makt, Maffia og Militær kan utgjøre motkrefter til Øgrims	AK÷

	<i>Absolute Super Vision</i>	
<i>SuperNettet vil få mange lag.</i>	Det er likevel ikke motkrefter, men bare lag, sedimenter som sammen utgjør den store steinblokka som fremtiden skal hogges ut av	AK÷/KO
<i>Tilgang vil finnes i absolutt hver avkrok ... Tilmed milliarder fattige ... Sultne analfabeter vil henge i Nettet... via en ...satelittmottaker som blir delt ut ... fra Mac Donalds</i>	Det vil finnes milliarder av fattige, det vil finnes analfabeter, og Mac Donalds vil bestå (defaitisme a la "de fattige har I alltid blant Eder")	AK÷
<i>På 90-tallet spådde optimistene en Nett-Milliard i år 2000</i>	Her knyttes "optimist"-begrepet entydig til verdien <i>størrelse</i>	AK÷/KO
<i>De tok feil.</i>	Bruddflate: Man kan ikke stole på spådommer	AK
<i>Likevel vokser tilknytninga FortereOgFortere! Og i 2010 vil minst halve menneskeheten være oppe ... Dette er Sikre Spådommer: ... Det Absolutte VerdensNettet</i>	Man kan stole på spådommer. Absolutt = over halvparten	AK÷/KO
---	Kommentar: <i>Vi hopper over nesten hele resten av artikkelen, som er mer "vi-</i>	

	<i>tenskapelig” i den forstand at den gir noen litteraturhenvisninger (“Jeg ha’kke lest dem, men jeg har lest nok om dem til at jeg syns jeg skimter noe i det de sier”), men er det ikke AK ÷ som her har ordet hele tiden? Over til avslutningen:</i>	
<i>Men innen ti år tipper jeg at ... bruse gjennom verden.</i>	Jeg kommer ikke lenger med Sikre Spådommer, men driver med <i>tipping</i>	AK+?
<i>Riv ut denne artikkelen og ta vare på den.</i>	Her utfordres leseren som subjekt for første gang	AK+
<i>Lever vi om 20 år,</i>	Bruddflate: For gir ikke tusenårsrikevisjonen assosiasjoner til udødelighet?	KP (kun et blaff)
<i>Og du trekker’n fram og viser at jeg tok helt feil,</i>	Igjen uttrykkes tillit til leseren, men bare vis a vis uomtvistelige fakta om hvordan det gikk med verden	AK+ / ÷
<i>skal jeg spenne en øl på deg!</i>	Tolkning a): Og takk for det! Det er vel verd å feire at jeg tok feil i denne <i>Brave New World</i> -visjonen.	AK+

	Tolkning b): Ølen er den klassisk garantien ved veddemål: Dette er innsatsen for hans tipping, og den er potensielt stor, gitt at bladet er Norges mest leste og at øl ikke er blitt gratis om 20 år.	AK÷
--	---	-----

Konklusjon og hypotese

Uten å spekulere over forfatterens biografi eller intensjonene hans, vil jeg slå fast at det innslaget av motstemmer mot fanatisme som normalt vil prege tankelivet hos de fleste av oss, er filtrert bort under skrivingen av den foreliggende teksten. Bruddflatene peker på noen spor av slike motstemmer, men det er dårlig belegg for å hevde at de dermed har fått noe gjennomslag: Motstemmene synes å bli nedkjempet gjennom ren kontradiksjon (jfr. usikre/sikre spådommer og i hvert fall i de rike landa/i alle land).

Min hypotese, som det skulle være interessant å få belyst gjennom en resepsjonsundersøkelse, med metodikk som bl.a. fanger opp lesere som hopper over artikkelen eller bare leser noen linjer, vil være at tekstens potensial for kritisk meningsgenerering er lite: De som, lik herværende leser, gremmes over blandingen av naiv optimisme og teknososial determinisme, vil ikke gidde å lese artikkelen.

Øgrim har ganske stor appell, holder ofte foredrag og er fast skribent i PC World Norge. Det betyr at vi ikke uten videre kan hevde at han er en ineffektiv kommunikator. Det *kan* hende at han – hos andre målgrupper enn dem jeg tilhører – kan bevirke produktiv meningsgenerering, for eksempel ved at de får nye ideer eller får styrket sine ideer om it-utvikling, som mange av leserne

sannsynligvis deltar i. Lesere som på en eller flere måter deltar i dagens verdensomspennende organisasjons- og teknologiutvikling kan dermed bidra til at det går troll i Øgrims ord. Men jeg tror vel så mye at han holder fast i sine lesere ved å opprettholde *doxa* i en periode med rask forandring: Den uunngåelige forandringen er *doxa*. Doksi, paradoksi og heterodoksi skal stå sentralt i analysen av den neste og siste teksten.

Ad 5. Illustrert vitenskap: *Parallell formidling om blodpropp for henholdsvis ordodokse og paradoksale lesere.*

Det hevdes ofte at gode, skjønnlitterære tekster har appell til mange ulike lesertyper samtidig: Én leser av Vesaas' *Isslottet* leser den spennende historien om leteaksjonen etter den forsvunne jenta, ja også om samholdet mellom de to jentene Siss og Unn. Én leser synes selve stemningen i boka er det vesentlige, foruten den vidunderlige beskrivelsen av isslottet, altså av mystikken i baksiden av en frossen foss. Mens en del andre lesere har glede av de psykoanalytiske funksjonene, og atter andre – slik Atle Kittang gjorde så flott for en tid siden – leser boka som en metaroman om kunst. Boka er altså et slott alle kan gå inn i og finne sine veier gjennom, og det er ikke særlig interessant om de har vært i det samme slottet eller ei. Gamle Tarjei blir ikke misfornøyd om én leser bare sitter igjen med diktet, rita i snøen, frå Siss til Unn. Forfatterintensjonaliteten ligger ikke her.

Dette tror jeg gir et viktig skille mellom hovedmengden av skjønnlitteratur og hovedmengden av sakprosa: Det *bør* ligge en norm i verket i sakprosa. Det *kan* ligge en sterk og tydelig norm i skjønnlitteratur, som i Vesaas' nazismetallegori *Kimen*. Hvis bruksanvisningen til mikrobølgeovnen lar seg tolke slik at du kan tørke den berømte katta di i ovnen, har tekstens norm vært for dårlig uttrykt. Det samme gjelder artikler om framtidig IT-utvikling eller om vitenskap. Da jeg under skrivingen av hovedoppgaven fant det bekvemt å slenge ut en påstand om *Illustrert vitenskap*, nemlig at

bladet formidlet et entydig bilde av vitenskap som *oppdagelse av ny, sann viten*, var det for å ramme en hel tradisjon: Det vi kan kalle den kulørte populærvitenskapen. Jeg syntes jeg måtte prøve å belegge påstanden bittelitt, og gjennomførte en kjapp analyse av fire forsider som jeg plasserte i hovedoppgavens vedlegg. Den like kjappe ”diskusjonen” lød slik:

Samtlige overskrifter hører inn under vitenskapsbildet ”vitenskap forstått som ny, sann viten”. Typografisk prioritering av stoffet tyder på at deskriptiver (understreking av det *sanne* ved ny viten) og narrativer (understreking av det *nye* ved den sanne viten) har forrang framfor eksplikativer.

En grundigere analyse ville omfatte flere numre og årganger, og ikke bare a) forsidenes overskrifter, men også b) illustrasjoner, c) samspill tekst/illustrasjon/typografi, d) Overskrifter inne i bladet, e) ingeresser inne i bladet, f) prioritering av stoff gjennom rekkefølgen av artikler, g) prioritering av teksttyper gjennom rekkefølgen i artikler, h) analyse av artiklene inne i bladet.

Dette var en viktig bakgrunn for at jeg benyttet anledningen til å grave fram et nesten tilfeldig *Illustrert Vitenskap*-oppslag med forside og innholdsside som felles analysemateriale for den store og kompetente gjengen som er samlet her i dag.

Hvilke bilder av vitenskap formidles i presentasjonen av *Illustrert Vitenskap*-oppslaget om bakterier og blodpropp, og i selve oppslaget? Til listen på tolv vitenskapsbilder, som jeg utarbeidet under analysen av historiefaglige tekster³³, har jeg føyet til et trettende, i tråd med temaet i *Illustrert vitenskap*-artikkelen.

Vitenskap kan her primært forstås som...

1. ...kamp om hegemoni mellom vitenskapsfolk
2. ...samarbeid mellom vitenskapsfolk
3. ...kritisk meningsutveksling
4. ...avbalansert drøfting
5. ...teoretiske overveielser
6. ...teoretisk-politiske overveielser

³³ Tønnesson op.cit.:14 samt kap. 7.

7. ...empiriske undersøkelser
8. ...kritisk refleksjon over empiri (kildekritikk)
9. ...kvantitativt betont oppsummering av empirisk undersøkelse
10. ...fortolkning av empiri
11. ...kombinert kvantitativ/fortolkende oppsummering av empiri
12. ...oppdagelse av ny, sann innsikt
13. ... oppdagelse av ny teknologi

Ytring	”genre”	Vitenskapsbilder: Vitenskap er ...
<i>Ny medisin kan hindre blodpropp</i>	Forsidens tittel	<i>... oppdagelse av ny teknologi</i>
<i>Bakterier gir blodpropp i hjertet</i>	Innholdsfortegnelsen: Overskrift	<i>...oppdagelse av ny, sann innsikt</i>
<i>Ny medisin mot lungebetennelse minsker faren for hjerteinfarkt med 55 prosent</i>	Innholdsfortegnelsen: Beskrivelsen under overskriften	<i>... oppdagelse av ny teknologi</i>
<i>Antibiotika kan bli fremtidens behandling mot hjerteinfarkt</i>	Stikktittel til overskrift i artikkelen	<i>... oppdagelse av ny teknologi</i>
<i>Bakterier gir blodpropp i hjertet</i>	Tittel, artikkel	<i>... oppdagelse av ny, sann innsikt</i>
<i>[To illustrasjoner:] 'Chlamydia fortykker pulsåreveggen, noe som øker risikoen for blodpropp, viser bilder fra Ontario Cancer Institute'</i>	Tolkning av begge illustrasjoner m/bildetekster og kildehenvisning	<i>... oppdagelse av ny, sann innsikt</i>
<i>Hjerte- karsykdommer skyldes (...) Det har vi snart lært alle sammen. Men ny</i>	Starten av selve artikkelen	<i>...oppdagelse av ny, sann innsikt</i>

<i>forskning tyder på ...</i>		
<i>I flere år er det blitt arbeidet seriøst med teorien om at en bakterieinfeksjon kan være årsak til hjertekarsykdommer.</i>	3. avsnitt	<i>...teoretiske overveielser</i>
<i>En finsk lege observerte ...</i>	Straks etter	<i>...empiriske undersøkelser</i>
<i>Det kunne tyde på ... Senere påviste noen forskere ... I 1997 viste to mindre undersøkelser</i>	Straks etter	<i>...samarbeid mellom vitenskapsfolk</i>
Antibiotika halverer risikoen	Mellomtittel	<i>... oppdagelse av ny teknologi</i>
<i>Nå har en stor amerikansk undersøkelse ganske nylig vist ... I undersøkelsen har forskere ... sammenliknet ... journaler fra ... 16 000 britiske pasienter inndelt i to grupper... Sammenlikningen ... viste ...</i>	2./3. spalte	<i>...kvantitativt betont oppsummering av empirisk undersøkelse</i>
<i>De fleste ekspertene på området er enige om ...</i>	Siste avsnitt s 50	<i>...samarbeid mellom vitenskapsfolk/ ...kritisk meningsutveksling</i>
<i>Noen heller snarere til en overbevisning om at bakterien i virkeligheten er ...</i>	Straks etter (s 51)	<i>...kritisk meningsutveksling</i>
<i>Det finnes flere teorier om ...</i>	2. avsnitt (s 51)	<i>...teoretiske overveielser</i>
<i>Noen mener at ... Ifølge denne teorien ... Dette skjer trolig</i>	Straks etter (s 51)	<i>...kritisk meningsutveksling ...teoretiske overveiel-</i>

<i>ved at ... Andre forskere mender imidlertid</i>		<i>ser</i>
--	--	------------

Dette skulle alene være nok til å slå fast at hypotesen om at *Illustrert vitenskap* bare formidler bildet av vitenskap som oppdagelse av ny, sann innsikt og virkende teknologi er falsifisert, drevet tilbake. Leseren tilbys et ganske allsidig bilde: Forskerne er ikke enige, de arbeider med ulike teorier, og de tester ut sine teorier empirisk, både gjennom å fotografere åreveggene og gjennom store, statistiske pasientundersøkelser.

Da er vel alt såre vel? Nei, og her kommer en ny hypotese: Teksten er konstruert slik at den på samme tid skal leses av to vidt forskjellige lesertyper: De ortodokse og de paradoksale leserne. Og mellom en ortodoks og en paradoksal forståelse av vitenskap er det en avgrunn. Å tilfredsstille disse to på samme tid er altså som å tjene Gud og Mammon. Etter min mening har en redaktør for et vitenskapsformidlende tidsskrift en moralsk plikt til å formidle Guds, her vitenskapens, etos. Og vitenskapens etos er ikke ortodokst. Hva jeg mener med orto- og paradoks? Jeg tenker på Bourdieus fire sosiale felt som er disse, med typekategoriseringer hentet fra temaet:

Doxa: 'Blodpropp skyldes for mye fet mat, for lite mosjon og for mye røyking'

Ortodoxa: 'Ny forskning viser at blodpropp også skyldes bakterier. Det er allerede bevist ved at antibiotika helbreder.'

Paradoxa: 'Det arbeides nå med nye teorier om eventuelle sammenhenger mellom bestemte bakterier og utvikling av blodpropp. Det foreligger allerede flere resultater som sterkt tyder på en slik sammenheng.'

Heterodoxa: 'Artikkelen kan ikke leses uten å ta i betraktning at den internasjonale, medisinske industrien er den implisitte forfatteren. Uppresise henvisninger som "En finsk lege", "Forskere ved Boston University", "De fleste ekspertene" etc., taler sitt tydelige språk. Likeledes den demagogiske sammenstillingen av hovedte-

maet og oppslaget om at bakterier og virus ”også” kan gi magesår og kreft – hva har det med blodpropp å gjøre? Dette kan ikke leses som en tekst om bakterier og blodpropp, men som et kampskrift i en hegemonisk helsepolitisk og medisinsk debatt vi må oppsøke helt andre kilder for å forstå.’

Etter min mening vil det være et urimelig krav å stille til redaktøren av *Illustrert vitenskap* at vedkommende skulle tilfredsstille den heterodoksale leseren. Men den paradoksale leseren må tilfredsstilles. Dermed til utprøvingen av hypotesen om at redaktøren formidler to antagonistiske utsagn om emnet til to ulike målgrupper:

Maihaugens direktør, Olav Aaraas, fortalte engang at den store norgeshistoriske utstillingen *Langsomt blir landet vårt eget* museumspedagogisk var laget utfra følgende målgruppetenkning: *Streiferne*, som går raskt gjennom en utstilling, skulle se og oppleve tablåene, litt av bildespillene og overskriftene på noen plakater, *Vandrerne* som bruker noe lengre tid på en utstilling, skulle se hele bildespill og lese hele plakaten. *Studentene*, som kan bruke timevis på en utstilling, ble formodet å oppsøke ulike fordypelsesrom underveis. Det hele tilrettelegges slik at alle blir fornøyd. Jeg synes dette er vellykket gjennomført på Maihaugen, i det jeg har funnet et godt samsvar mellom budskapene som rettes til de tre gruppene. Under den store utstillingen *Jakten på det norske* på Norsk Folkemuseum, gikk dette, tror jeg, derimot galt: Både *Vandrerne* og *Streiferne* fikk oppleve og befestede alle klisjeene om Norge, mens *Studentene* gjennom lange tekster fikk sjansen til å rive i stykker de samme klisjeene, hvilket var utstillingens egentlige intensjon. Hvordan har *Illustrert vitenskaps* redaktør gått fram for å gi *Streiferne* – de ortodokse – det de vil ha, og *Studentene* – de paradoksale – det de vil ha?

Redaksjonelt virkemiddel	Utsagn	Ortodoks/Paradoks
<i>Kraftig tittel, forside</i>	Ny medisin kan hindre blodpropp	Begge. Den ortodokse lesning: Hvis vi bare bruker Ny medisin, kan vi hindre blodpropp. Den paradokse lesning: Det er mulig at Ny medisin hindrer blodpropp.
<i>Dempet tittel, forside</i>	Forstå verden bedre med Illustrert vitenskap	Paradoks
<i>Innholdssidens ekspertpanel</i>	'En rekke fagpersoner, bl.a. to dr.med.-er stiller seg bak bladet'	Begge
<i>Innholdslistas overskrift</i>	Bakterier gir blodpropp i hjertet	Ortodoks
<i>Innholdslistas tekst</i>	Ny medisin mot lungebetennelse minsker faren for hjerteinf. med 55 %	Ortodoks
<i>Stikktittel og tittel til artikkel</i>	Antibiotika kan bli fremtidens behandling mot hjerteinfarkt: Bakterier gir blodpropp i hjertet	Ortodoks: Ettersom bakterier gir blodpropp, kan antibiotika bli fremtidens behandling her
<i>Illustrasjon, henvisning og bildetekst</i>	Som tidligere	Ortodoks: Her er det ikke rom for tvil, det kan jeg jo se med mitt blotte øye.
<i>Mellomtitler</i>	Antibiotika halverer risikoen	Ortodoks
	Immunforsvaret	Ortodoks

	angriper oss	
<i>Ekstra ingress (s 51)</i>	Medisin som normalt brukes mot lungebetennelse kan også beskytte mot hjerte-karsykdommer. Det er det oppsiktsvekkende resultatet av en ny amerikansk undersøkelse. ...	Ortodoks (Ordet "kan" gjør det ikke mer paradoksalt, her kan det vanskelig tolkes som "det er mulig at")
<i>Ekstra, illustrert ramme</i>	Bakterier og virus kan også gi magesår og kreft	Ortodoks/Paradoks Den ortodokse får mest her. Den paradoksale "Det er mulig at"-tolkningen av "kan" underbygges i liten grad av teksten under.
<i>Bilde av helicobacterbakterie og Papillomavirus</i>	Aggressiv bakterie og noe mer diffust virus (!)	Begge
<i>Tekst i rammen</i>	Helicobacterbakterien lager magesår, det er sant, og det er oppdaget relativt nylig. Det er mulig at virus også kan gi sykdommer vi hittil har tilskrevet andre årsaker, blant annet kreft.	Paradoks.
<i>Brødtekst, 1. del</i>	Vi tror ... men mye tyder nå på at	Paradoks
<i>Brødtekst, 2. Del fram til siste avsnitt s 50</i>	Nå har en undersøkelse vist ...	Ortodoks

<i>Brødtekst 2. Del, resten</i>	De fleste ekspertene er enige om ...Noen heller snarere til den oppfatning ... Andre forskere mener imidlertid ... Det finnes flere teorier	Paradoks
<i>Brødtekst, 3. Del, fram til siste avsnitt</i>	Et forskerteam har sannsynliggjort at immunforsvaret angriper "oss" samtidig som det angriper bakteriene	Paradoks
<i>Brødtekst, 3. del, siste avsnitt</i>	Fare for resistensutvikling kan gjøre at antibiotika ikke virker likevel, men "forskerne håper" ... og "kanskje" kan vi "utvikle effektive medisiner"	Paradoks

Det ville vært nyttig å studere det modifierende verbet "kan" nøyere, og likeledes omtalen av "forskerne" som en enhetlig størrelse vs "Noen forskere" og "andre" som – drevet fram av ren erkjennelsesinteresse mener dette og hint om samme fenomen.

Men her skal bare slås fast at hypotesen er styrket: Det er lett å tenke seg at ortodoxa-leseren nøyer seg med overskrifter, illustrasjoner, ingresser, mellomtitler og rammetittel. Hun og han får da et tilbud om følgende klare oppfatning: *Det er enighet om at bakterier er en viktig årsak til blodpropp i hjertet, slik de viste seg å være mht. magesår, og vi kan snart starte å bruke antibiotika i behandlingen av hjerte- og karsykdommer.*

Para-doxa-leseren vil i brødteksten finne en relativt nøktern under- eller paratekst som lyder slik: *Det er mulig at man kan få forkalkninger i blodårene og dermed kanskje hjerteinfarkt av*

bakterien *Chlamydia pneumoniae*, en bakterie som gir lungebetennelse, men som av og til kan overleve lungebetennelsen. Dette sannsynliggjøres ved et funn fra en omfattende, amerikansk undersøkelse som viste klar sammenheng mellom antibiotikabruk og hjerteinfarkt. To antibiotikatyper ga resultater: Den ene reduserte – statistisk sett – risikoen med 30 prosent, den andre med 55 prosent. Det er likevel slett ikke klart om bakterien er den egentlige årsaken. Noen mener at den er et følgeføenomen, andre at immunforsvaret angriper både bakterien og det friske vevet samtidig, og at forklaringen ligger der. Det er neppe aktuelt straks å starte med å behandle hjertepasienter med antibiotika. Til det er risikoen for resistensutvikling for stor.”

Hvordan kunne så de sterkeste redaksjonelle virkemidlene vært brukt for å gi et mer dekkende bilde til den leser som bare oppfatter disse – og bedre samsvar mellom brødteksten og disse virkemidlene? Mine forslag til omskrivninger er slike som jeg ville brukt i *Apollon*³⁴. *Illustrert vitenskap* er avhengig av å nå langt videre ut enn *Apollon*, men jeg synes ikke det gir noe forsvarlig argument for den redaksjonelle dobbeltkommunikasjonen som vi her har påvist, og som jeg tror er typisk for den kulørte populærvitenskapen.

Redaksjonelt virkemiddel	Utsagn	Forslag til ”Apollon”-omskrivning
Kraftig tittel, forside	Ny medisin kan hindre blodpropp	<i>Antibiotika kan hindre blodpropp [gir koplinsen til bakterier med det samme]</i>
Innholdslistas overskrift	Bakterier gir blodpropp i hjertet	<i>Gir bakterier blodpropp i hjertet?</i>
Innholdslistas tekst	Ny medisin mot lungebetennelse minsker faren for hjerteinfarkt med 55	<i>Lungebetennelse-medisin minsker faren for hjerteinfarkt, i følge en amerikansk forsknings-</i>

³⁴ Artikkelforfatteren var da seminaret ble avholdt redaktør for *Apollon – forskningsmagasin fra Universitetet i Oslo*.

	prosent	<i>rapport</i>
Stikktittel og tittel til artikkel	Antibiotika kan bli fremtidens behandling mot hjerteinfarkt: Bakterier gir blodpropp i hjertet	Antibiotika minsker faren for hjerteinfarkt: <i>Gir bakterier blodpropp i hjertet?</i>
Illustrasjon, henvisning og bildetekst	Som tidligere	Bildetekst: <i>Disse bildene fra Ontario Cancer Institute i USA tyder på en sammenheng mellom Chlamydia-infeksjon og blodpropp. Over: Et tverrsnitt ... (resten som ellers)</i>
Mellomtitler	Antibiotika halverer risikoen	Antibiotika halverte risikoen
	Immunforsvaret angriper oss	Bakteriene kan lure oss
Ekstra ingress (s 51)	Medisin som normalt brukes mot lungebetennelse kan også beskytte mot hjerte-karsykdommer. Det er det oppsiktsvekkende resultatet av en ny amerikansk undersøkelse. ...	<i>Medisin som normalt brukes mot lungebetennelse kan trolig også beskytte mot hjerte-karsykdommer. Det er det oppsiktsvekkende resultatet av en ny amerikansk undersøkelse. ...</i>
Ekstra, illustrert ramme	Bakterier og virus kan også gi magesår og kreft etc.	Kommentar: Hvis den fristende ideen skulle vært realisert, ville jeg kuttet ut virus/kreft-eksemplet og heller brukt magesåreks-empet til å vise at det ikke er første gang bak-

		terier viser seg å være skurken bak lidelser vi trodde vi visste årsaken til. En egnet illustrasjon kunne så være bakterien + en kopp svart kaffe. Jeg vil også tro at det bombastiske i den nye årsaksforklaringen måtte dempes.
--	--	---

Avslutning

”Vi har sett” – sier jeg, og tenker da på innlederens ulike stemmer, og på alle dere med deres innbyrdes ulike stemmer, og prøver å la min egen dominerende stemme, min forfatterintensjon, styre det hele – vi har sett hvordan én tekst: Forsiden på PC World framstod som en markskrikerisk og monologisk ytring fra det faktiske kollektive forfatterpanel vi fant på den neste siden, og vi så at markedsfolkene var like tallrike som skrivefolkene.

I lederartikkelen så vi hvordan et sentralt budskap: PC-verdenens fortreffelighet vis a vis Mac-verdenens vederstyggelighet, ganske elegant lot seg formidle av fire herrer som snakket vekselvis – tre av dem under pseudonymet *Arne Uppheim*.

I messereportasjen fantaserte vi omkring hvordan teksten kunne bli oppfattet parallelt av tre ulike modellesere, og vi antok at teksten alt i alt var effektiv overfor alle tre.

Og i analysen av blodproppteksten så vi hvordan *Illustert vitenskap* går fram for å tekkes både den leseren som er på jakt etter enkle og slående nyheter etter en formel som er sterkt i strid med vitenskapens vesen – samtidig som teksten skal fungere overfor vitenskapsinteresserte lesere, dog ikke de heterodoksale leserne, de kjøper ikke dette bladet.

Som i all annen tekstanalyse kunne vi gjennomført helt andre flerstemmighetsanalyser av våre tekster: Det er fullt mulig å

tenke seg distinkte modellesere av de ulike ytringene på forsiden, lederartikkelen kunne betraktes som en monolog, messeartikkelens ulike virkelighetslag kunne vært gransket, vi kunne undersøkt om det er slik at Øgrim vekselvis henvender seg til ulike publikumsgrupper i salen mens han snakker og vi kunne gått inn på avsenersiden i *Illustrert vitenskap*. Men dette var mitt utkast. Så får dere legge deres stemmer til. Og selv om de andre som analyserer kanskje ikke er så opptatt av ”flerstemmighet” som jeg, vil de gi nye og kanskje litt mindre villmannspregede bidrag til vår felles og individuelle meningsskaping i møtet med tekstene.